

Begroting 2019

PS 48/18

Inhoudsopgave

	<i>blz.</i>		<i>blz.</i>
Inleiding en Hoofdpijnen begroting 2019	3		
Beleidsbegroting – programma's			
1 Bestuur	7		
2 Ruimte	17		
3 Natuur, water en Milieu	29		
4 Economie	51		
5 Mobiliteit	73		
6 Cultuur en samenleving	87		
Algemeen financieel beleid	103		
Beleidsbegroting - paragrafen		Financiële begroting	165
1 Bedrijfsvoering	107		
2 Provinciale heffingen	111		
3 Weerstandsvermogen en risicobeheersing	121		
4 Onderhoud kapitaalgoederen	127		
5 Treasury	133	Lijst van afkortingen	183
6 Verbonden partijen	139		
7 Ontwikkelbedrijf en grondbeleid	149		
8 Investeringsagenda	155		
9 Europese programma's	161		

Inleiding en hoofdlijnen begroting 2019

In de Begroting 2019 geeft de provincie Noord-Brabant aan welke beleidsdoelen zij nastreeft en wat ze doet om deze doelen te bereiken. Met de vaststelling van de begroting wijzen Provinciale Staten middelen toe voor het realiseren van de doelstellingen en prestaties voor het begrotingsjaar 2019. Daarnaast geeft de begroting inzicht in de in volgende jaren te realiseren prestaties en daaraan te koppelen middelen.

“Brabant zet in beweging”

In de afgelopen jaren zijn de doelstellingen uit het Bestuursakkoord “Beweging in Brabant” vertaald naar concreet beleid. Door – in nauw samenspel met onze partners de ambities uit het bestuursakkoord uit te voeren – dragen wij als provincie bij aan de welvaart en het welzijn van Brabanders. Voor het laatste jaar van deze bestuursperiode ligt de focus op het afronden van het Bestuursakkoord “Beweging in Brabant”. Er ligt een gezonde begroting voor, waarbij structureel beleid is afgedekt met structurele middelen. De structurele vrije begrotingsruimte biedt keuzemogelijkheden voor nieuwe prioriteiten en nieuwe impulsen in de nieuwe bestuursperiode.

De Begroting 2019 weerspiegelt de fase waarin wij ons op dit moment bevinden: afronding van het reeds door uw Staten vastgestelde en ingezette beleid. Dit doen we in een periode waarin een gunstig economisch klimaat heerst en waarin een aantal grote transities op onder meer het gebied van digitalisering, energie en klimaat en landbouw in gang is gezet. Als provinciebestuur willen we onze koers om proactief en samen met onze omgeving op deze ontwikkelingen in te spelen ook komend jaar continueren. Hierdoor zijn we in staat om onze ambities in een voortvarend tempo te realiseren en slagen we erin om op sommige opgaven koploper te zijn (innovatie, landbouw) met als doel een duurzame welvaart en welzijn voor alle Brabanders.

Wel zijn op een aantal terreinen onzekerheden over de voortvarendheid ervan te onderkennen. We denken hierbij aan uitvoering agrofood, Deltaprogramma, STUW, Rivierverruiming, PAS, Europese programma’s en MIT, Maaslijn en PHS.

Om te kunnen blijven inspelen op bewegingen om ons heen, moeten we voortdurend alert blijven. De in gang gebrachte transities vragen dan ook blijvende aandacht en inzet.

Wellicht zijn accentverschuivingen in een nieuwe bestuursperiode nodig. Het is van belang om in de overgang naar de nieuwe bestuursperiode het handelingsvermogen op

peil te houden. Ook de laatste maanden van deze bestuursperiode zullen we kansen blijven pakken en als er aanleiding toe is, leggen we hiertoe de komende maanden nog voorstellen aan PS voor.

Een vertraging doet zich wel voor op het gebied van het Interbestuurlijk Programma (IBP) en de regiodeals. Met het vaststellen van de Perspectiefnota 2018 en met de “Uitwerking bestuursopdracht 1a” hebben uw Staten ons opgedragen om de kansen die het regeerakkoord en het interbestuurlijk programma bieden actief te benutten en aan te geven welke middelen hiervoor nodig zijn. Met een statenmededeling bent u in juni 2018 over de stand van zaken geïnformeerd. Omdat de totstandkoming van [het IBP](#) en de regiodeals nog tijd vraagt, hebben wij tot nu toe weinig voorstellen kunnen matchen. Wij houden Provinciale Staten de komende maanden op de hoogte van de voortgang. Mocht daarvoor extra middeleninzet (een beroep op algemene middelen) nodig zijn, dan worden deze voorstellen aan PS voorgelegd. Dit illustreert de behoefte om in de toekomst steeds vaker flexibel te kunnen inspelen op initiatieven die van buitenaf, samen met onze partners, tot stand komen (adaptief programmeren).

De taakstelling uit het bestuursakkoord voor de organisatie is gerealiseerd en is net als voorgaande jaren vertaald in de begroting 2019. Ten opzichte van 2018 is er ca. 50 fte minder. Wij sturen op een flexibele inzet van de beschikbare capaciteit, zodat wij steeds beter kunnen inspelen op de ontwikkelingen en kansen in de Brabantse samenleving.

Integrale beleidsafweging

Het bestuursakkoord is een weergave van onze ambitie als provincie om vernieuwende, groeiende en duurzame provincie te zijn. In de verdieping van deze ambitie zien wij - voor de focus op wat nodig is voor de lange termijn - een aantal strategische opgaven:

- a. Rivierverruiming
- b. Vaarwegen West-Brabant
- c. MIPP sleutelprojecten:
  - Van Gogh plus iconenbeleid
  - Mindlabs
  - Zuiderwaterlinie
- d. CAO 2019/2020
- e. Bestuursopdracht Arbeidsmigratie

Hoofdpijnen, highlights en mijlpalen per begrotingsprogramma

Programma 01 Bestuur

2019 is het laatste jaar van het programma Veerkrachtig Bestuur. Een evaluatie van het programma en een slotmanifestatie vinden plaats. In 2019 wordt voor het interbestuurlijk toezicht een nieuw beleidskader opgesteld. Hierin wordt de interbestuurlijke agenda van het toezicht nader uitgewerkt. Wet Bibob (Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur) zal structureel worden ingezet op bepaalde subsidies en vastgoedtransacties.

Programma 02 Ruimte

Ruimtelijke ontwikkeling. In 2019 zal op basis van de omgevingsvisie verder worden gewerkt aan de invoering van de omgevingswet. Ook gaan we, mede met de inzet van het Ontwikkelbedrijf, participeren in binnenstedelijke gebiedstransformaties, waarbij de provinciale inzet kan variëren van een (proces)rol bij de planontwikkeling tot een rol bij de plan- en projectrealisatie. Daarnaast gaan we verder met de herontwikkeling van campussen en bedrijventerreinen zoals bv. High Tech Automotive, Pivot Park, SPARK en Aviolanda Aerospace.

Agrofood. Ook in 2019 wordt er gewerkt aan innovatie en verduurzaming van de Agrofoodsector. Ook in Brabant wordt er in 2019 gewerkt aan het sluiten van kringlopen op het gebied van agrofood en bevorderen we een landbouw met zo min mogelijk emissies. We doen dat door het doen laten ontwikkelen van innovatieve stallen voor alle belangrijke diercategorieën, bevorderen dat mest een bruikbare grondstof wordt voor de akker- en tuinbouw zodat op den duur minder kunstmest nodig is en we stimuleren natuurinclusieve landbouw. Met onze inzet op ondersteunende maatregelen proberen we veehouders te helpen in hun transitieproces. Met instrumenten als LIB, LIC, POP 3, toekomstbedrijven en Translab stimuleren we innovaties en nieuwe verdienmodellen.

Bij programma 03 Natuur, water en milieu vervolgen wij in 2019 de uitvoering van het Provinciaal Milieu- en Waterplan. Met de maatregelen uit het Deltaprogramma beschermen wij ons tegen hoogwater en de extremen van klimaatverandering en zorgen wij voor voldoende beschikking over zoet water. De overlast van drugsafval pakken wij actief aan. Via opdrachtverlening aan de omgevingsdiensten zetten wij de uitvoering van de operationele taken op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving voort. Het huidige beleid met betrekking tot de aanpak van bodemsanering wordt

gecontinueerd. Het verbeteren van de biodiversiteit is met de uitvoering van de beleidsvisie Brabant Uitnodigend Groen in 2019 in volle gang. Het GroenOntwikkelfonds Brabant financiert initiatiefnemers die bijdragen aan de realisatie van het Natuurnetwerk Brabant.

Programma 04 Economie

Wij zetten in 2019 vooral in op uitvoering van de eerder met u gemaakte afspraken in het Economisch Programma Brabant 2020 en de Energie-agenda 2010-2020. Dat neemt echter niet weg dat de actualiteit soms vraagt om aanpassing of aanscherping van beleid. Het Inter Bestuurlijk Programma (IPB) legt extra accenten op de energietransitie, de transitie in de landbouw en benoemt Regionale Economie als versneller van ontwikkelingen. In triple helix verband wordt werk gemaakt van de Regiodeals als uitloei van het IPB. Ook de voortschrijdende digitalisering, robotisering, de krapte op de arbeidsmarkt en als gevolg daarvan vraagstukken rond arbeidsmigranten vragen om actie. Ook het aantrekken en behouden van talent blijft aandacht vragen. In 2019 werken we, vanuit een dynamische Uitvoerings-agenda, aan het versnellen van de transitie naar een Circulaire Economie. Dit doen we samen met kennisinstellingen, andere overheden, maatschappelijke organisaties en met toonaangevende bedrijven. De energietransitie is een van de hoofdonderwerpen van het InterBestuurlijkProgramma, dat de basis is voor het Klimaat- en Energieakkoord. In 2019 volgt het uitvoeringsprogramma o.b.v. de agenda en het nieuwe bestuursakkoord.

Programma 05 Mobiliteit

Voor de aanpak van de bereikbaarheid van Brabant hebben we een aantal knelpunten (o.a. A58, N65, N69 en PHS) op de agenda gekregen en dat betekent dat Brabant de komende jaren flink op de schop gaat. Samen met andere partners (o.a. Rijk) willen we concrete afspraken maken over een 'slimme minder hinder' aanpak. We zetten daarbij stevig in op een én-én-aanpak waarin infrastructuur gecombineerd wordt met gedragsmaatregelen én smart mobility toepassingen. Ook zijn we continu op zoek naar mogelijkheden van innovatie en nieuwe toepassingen van duurzaamheid. Daarnaast stellen we als vervolg op de afspraken in BO-MIRT over de schielsprong OV in Brabant een netwerkanalyse op voor het toekomstbeeld OV 2040 en vertalen deze naar een maatregelenpakket. Niet alleen het versterken van de stedelijke agglomeratiekracht via een stevig daily urban systeem staat daarin centraal, maar ook internationale connectiviteit van Brabant is belangrijk.

Programma 06 Cultuur en samenleving

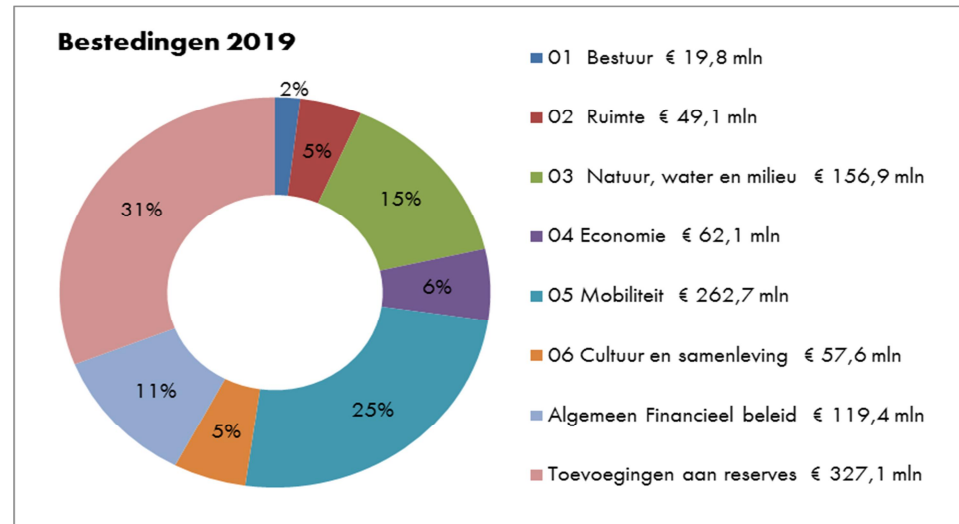
In deze bestuursperiode is met de omslag naar meerjarige toekenningen een basis gelegd voor een solide culturele infrastructuur. Het regioprofiel, dat samen met de Brabantstad-partners wordt opgesteld, dient als input voor de kunstenplanperiode 2021-2024 van de rijksoverheid. Met de in 2018 beschikbaar gestelde aanvullende middelen blijven we via Brabant C fonds (internationaal) toonaangevende projecten ondersteunen. In 2019 worden Brabantse creatieve denkers en doeners verder verstrekt door BrabantDC (Districts of Creativity). Ook vernieuwende initiatieven kunnen het komend jaar rekenen op een bijdrage uit de Impulsgelden, een initiatief van PS, dat al jaren succesvol is. Voor wat betreft Erfgoed geven we uitvoering aan behoud van erfgoed via de vier verhaallijnen Bevochten, Innovatief, Religieus en Bestuurlijk Brabant. 2019 staat in het teken van 75 jaar bevrijding, dat markeren we met het meerjarenprogramma Crossroads. Ook wordt in 2019 het meerjarenprogramma Zuiderwaterlinie samen met alle 25 partners verder uitgewerkt om de linie meer zichtbaar en leefbaar te maken. 2019 is het laatste uitvoeringsjaar van het huidige programma Versterken Sociale Veerkracht. In dit jaar komen we in de fase van het borgen van de resultaten en het zichtbaar maken van de meerwaarde van de resultaten van onze inspanningen voor de inwoners van Brabant, en van de responsieve manier van werken en de lerende aanpak. In 2019 gaan we verder met onze ambitie om meer mensen met een beperking aan het sporten/in beweging te krijgen. Ook wordt de Sportagenda Brabant Beweegt geëvalueerd. Deze evaluatie vormt de basis voor het nieuwe sportbeleid.

Financieel totaalbeeld

De begroting is meerjarig in evenwicht. Per begrotingsjaar is het totaal van de lasten + de stortingen in de reserves gelijk aan het totaal van de baten + de onttrekkingen aan de reserves.

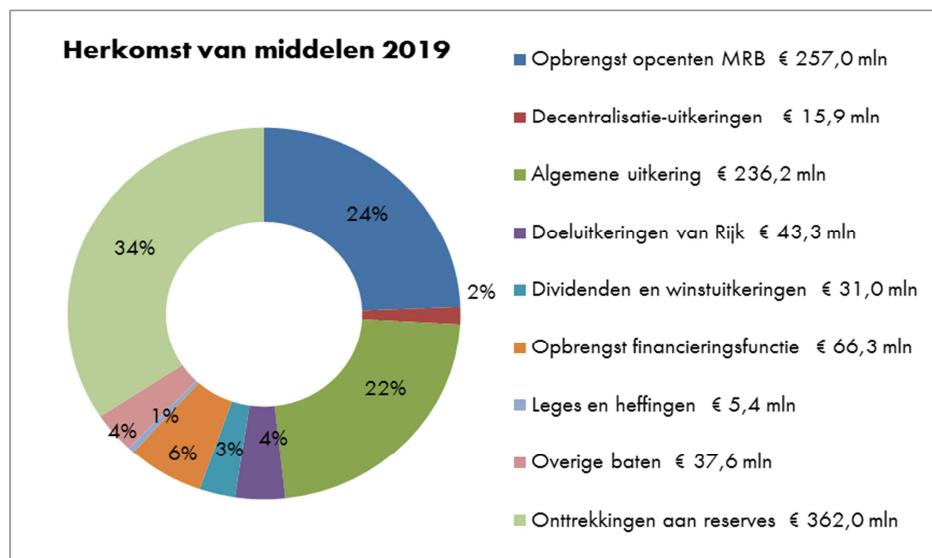
De financiële omvang van de begroting van Provincie Noord-Brabant bedraagt in 2019 €1.054,8 miljoen. Dit bedrag wordt als volgt aan de beleidsdoelstellingen binnen de diverse begrotingsprogramma's besteed:

Bedragen x € 1 mln	Begr.2018	Begr.2019	Begr.2020	Begr.2021	Begr.2022
01 Bestuur	19,7	19,8	15,7	15,5	15,5
02 Ruimte	43,0	49,1	50,7	10,2	7,3
03 Natuur, water en milieu	237,0	156,9	155,2	154,8	119,6
04 Economie	80,0	62,1	26,1	32,2	32,0
05 Mobiliteit	423,0	262,7	295,0	222,2	228,9
06 Cultuur en samenleving	75,5	57,6	49,3	42,9	42,9
Algemeen Financieel beleid	76,2	119,4	136,2	131,6	123,2
Toevoegingen aan reserves	633,8	327,1	247,6	233,2	212,5
	1.588,2	1.054,8	975,9	842,6	781,8

Om deze bestedingen te kunnen doen, beschikt de provincie over diverse inkomstenbronnen. De herkomst van de beschikbare middelen is in 2019 als volgt verdeeld:

Bedragen x € 1 mln	Begr.2018	Begr.2019	Begr.2020	Begr.2021	Begr.2022
Opbrengst opcenten MRB	257,0	257,0	257,0	257,0	257,0
Decentralisatie-uitkeringen	17,5	15,9	12,5	1,7	1,7
Algemene uitkering	228,3	236,2	224,5	223,8	222,5
Doeluitkeringen van Rijk	107,9	43,3	17,7	5,6	3,4
Dividend- en winstuitkeringen	33,3	31,0	31,0	31,0	31,0
Opbr. financieringsfunctie	73,9	66,3	58,7	57,4	58,7
Leges en heffingen	6,7	5,4	5,1	5,1	5,1
Overige baten	31,0	37,6	12,8	8,7	6,5
Onttrekkingen aan reserves	832,6	362,0	356,5	252,2	195,9
	1.588,2	1.054,8	975,9	842,6	781,8

1

Bestuur

Inleiding

Het programma Bestuur richt zich op bewaken en waar mogelijk verder versterken van de kwaliteit van het openbaar bestuur in Noord-Brabant, het versterken van de bestuurlijke en netwerksamenleving in Brabant en het borgen van de toekomstbestendigheid van het openbaar bestuur.

Wat wil de provincie bereiken?

De provincie bewaakt en versterkt de kwaliteit van het openbaar bestuur in Brabant. Dit doet de provincie door:

- o Het versterken van de bestuurlijke en netwerksamenwerking Brabant;
- o Borgen van de toekomstbestendigheid van het openbaar bestuur (o.a. door interbestuurlijk toezicht (IBT));
- o Het stimuleren van efficiënte kennisverwerving, -borging en -benutting;
- o Vergroten van de integriteit en weerbaarheid van het openbaar bestuur.

Relatie bestuursakkoord & Perspectiefnota 2018

In het Bestuursakkoord 2015-2019 staat het werk maken van de maatschappelijke opgaven centraal. De provincie wil dat doen door richting en meer ruimte te geven aan de eigen kracht en initiatieven vanuit de Brabantse samenleving. De rol van de provincie groeit naar die van facilitator, initiator en ondersteuner van dergelijke initiatieven. Dat vraagt om een vernieuwde bestuurlijke benadering: een veerkrachtig bestuur. De versterking en vernieuwing van onze bestuurskracht gaat echter niet alleen de provincie, maar ook alle Brabantse gemeenten aan. Het proces naar een krachtig bestuur in Brabant is bewust van onderop georganiseerd, maar allerm minst vrijblijvend.

Het (financieel) toezicht op gemeenten organiseren we dun waar het kan, stevig waar het moet. Het zorgdragen voor een veilige regio is een belangrijke verantwoordelijkheid.

Daarom houden we een scherpe blik op de ondermijnende activiteiten die het openbaar bestuur raken.

Inzet verbonden partijen

Verbonden partij

INPA Huis van de Nederlandse Provincies
Interprovinciaal Overleg (IPO)
Zuidelijke Rekenkamer

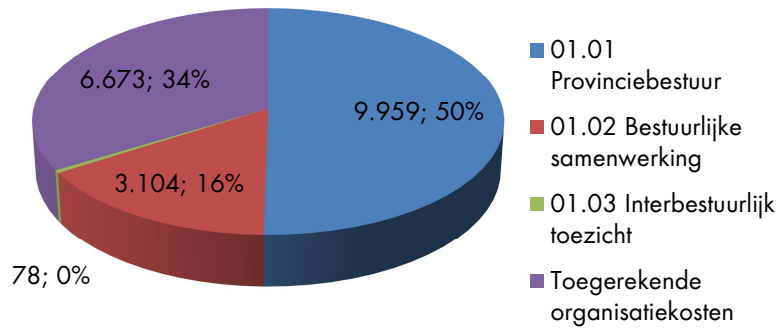
In de bijlagenbundel -bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het programma Bestuur.

Wat mag dit programma kosten?

01 Bestuur						
Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Lasten						
Programmalaasten	8.847	13.805	13.141	9.351	9.140	9.140
Kapitaallasten	0	0	0	0	0	0
Organisatiekosten	6.765	5.876	6.673	6.347	6.347	6.314
totaal lasten	15.612	19.681	19.813	15.698	15.486	15.454
Baten						
totaal baten	378	165	2	2	2	2
Saldo baten en lasten	-15.234	-19.516	-19.811	-15.695	-15.484	-15.451

Er zijn op programmaniveau geen noemenswaardige verschillen ten opzichte van de ramingen 2018. De lasten voor productgroep 01.01 Provinciebestuur nemen beperkt toe in verband met de extra inzet voor de verkiezingen in 2019. Bij productgroep 01.02 Bestuurlijke samenwerking nemen de lasten af, onder andere door de afnemende inzet voor (Veer)krachtig Bestuur.

Begroting 2019
lasten x € 1.000

01.01 Provinciebestuur

Wat wil de provincie bereiken?

Professioneel ondersteunen van ons bestuur bij het in- en extern functioneren

Provinciale Staten wordt door de Griffie ondersteund, Gedeputeerde Staten en de Commissaris van de Koning door de provinciale organisatie.

Vergroten van de integriteit en de weerbaarheid van het openbaar bestuur

Versterken van aandacht en awareness voor het risico op ondermijning, zowel binnen de provinciale organisatie als naar buiten toe. De kaders voor het vergroten van de integriteit en weerbaarheid worden gevormd door de Wet Bibob en de inzet van de Taskforce Brabant-Zeeland en het RIEC.

Stimuleren van een effectieve en efficiënte kennisverwerving, -borging en -benutting

Investeren in een kwalitatief sterke interne kennisfunctie van de provincie is een noodzakelijke voorwaarde om onze ambities te laten slagen. Een kennisfunctie die strategisch in de organisatie is gepositioneerd en over de beleidsdomeinen en opgaven heen gaat. Met een coördinerende aanpak dragen we hieraan bij onder andere door de concernbrede kwaliteitsborging van beleidsonderzoek. BrabantKennis levert hieraan een bijdrage door diverse trendverkenningen, die onder meer gedeeld worden via publicaties, bijeenkomsten en debat.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Professioneel ondersteunen van ons bestuur bij het in- en extern functioneren

Dit gebeurt door een adequate ondersteuning van de eigen bestuursorganen: Provinciale Staten door de Griffie en Gedeputeerde Staten en de Commissaris van de Koning door de provinciale organisatie.

Voor de uitvoering van vooral rijkstaken, zoals vastgelegd in de Ambtsinstructie Commissaris van de Koning, wordt de Commissaris van de Koning ondersteund door het kabinet CdK. Tot deze rijkstaken van de CdK behoren onder meer openbare orde en veiligheid en burgemeestersaangelegenheden.

Vergroten van de integriteit en de weerbaarheid van het openbaar bestuur

Voor het vergroten van de ambtelijke en bestuurlijke weerbaarheid willen we de aanbevelingen van het RIEC (uit de Quickscan) en de visitatiecommissie Bibob daarover verder uitwerken en omzetten in concrete stappen, om zo blijvende aandacht voor ondermijningsrisico's te borgen. Ook willen we over het risico op ondermijning actiever en structureel met andere overheden en private partijen (burgers, branches en bedrijfsleven) communiceren.

Daarnaast zetten we de Wet Bibob structureel in op bepaalde subsidies en vastgoedtransacties van de provincie. Dit gebeurt op basis van een risicoanalyse, waarbij een inschatting wordt gemaakt op basis van kenmerken die bepaalde subsidies en vastgoedtransacties of een branche aantrekkelijker en dus ook kwetsbaarder maken voor criminaliteit. Ook als er concrete aanwijzingen zijn van mogelijke strafbare feiten bij een subsidie of vastgoedtransactie, passen we de Wet Bibob toe.

Stimuleren van een effectieve en efficiënte kennisverwerving, -borging en -benutting

We versterken de kwaliteit van onze kennispositie zowel via de activiteiten van Kennis&Onderzoek als door de activiteiten van BrabantKennis:

- Kennis&Onderzoek stelt de jaarlijkse Onderzoeks-en Adviesagenda (inzichtelijk maken van beschikbare, benodigde en ontbrekende kennis) op, draagt bij aan de totstandkoming van de Perspectiefnota onder andere door het in kaart brengen van trends en ontwikkelingen, adviseert over (strategische) monitoring en begeleidt onderzoeken.
- BrabantKennis organiseert:
  - o het evenement over 'de kunst van het veranderen';
  - o ter inspiratie voor het bestuursakkoord '10 kwesties voor Brabant';
  - o oplevering van toekomstverkenning 'Culturele eigen(wijs)heid van Brabant', bestaande uit diverse publicaties en bijeenkomsten.
- Rondom een aantal thema's terugblikken en voortuitblikken in het licht van de nieuwe bestuursperiode.

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
			€ (x 1.000)	9.959	7.964	7.964	7.964
Wet Bibob, notitie inzake uitvoering wet Bibob		2021					
Vergroten van de integriteit en de weerbaarheid van het openbaar bestuur en de provinciale organisatie			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- De Wet Bibob structureel toepassen op subsidies en vastgoedtransacties op grond van in 2018 nieuw opgestelde beleidsregels			uitgevoerd	x			
- Evaluatie nieuw Bibob-beleid			uitgevoerd			x	
Statenvoorstel Kennis en Onderzoek Nota onderzoeksbeleid Kaders voor Onderzoek	19/13						
Het stimuleren van efficiënte kennisverwerving, -borging en benutting			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Opstellen van de jaarlijkse Onderzoeks- en Adviesagenda			uitgevoerd	x			
- Aantal volgers social media BrabantKennis			aantal	3.400	3.450	3.500	3.550
Basisset verplichte indicatoren (BBV) Kwaliteit van het openbaar bestuur	nvt	nvt					
			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Onderzoeken door PS besproken			aantal	5	5	5	5
- Opkomst bij verkiezingen: de opkomstcijfers van verkiezingen voor de Tweede Kamer, provinciale staten en gemeenteraden			% kiezers / stemgerechtigden	-	-	-	-

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	7.100	9.702	9.959	7.964	7.964	7.964
Lasten	7.100	9.702	9.959	7.964	7.964	7.964
Baten	29	2	2	2	2	2
Saldo lasten en baten	-7.071	-9.699	-9.957	-7.962	-7.962	-7.962

De geraamde lasten hebben betrekking op de tegemoetkoming en ondersteuning van PS-leden (€ 3,1 mln), GS en CdK (€ 4,0 mln) en het budget voor Kennis en Onderzoek (€ 2,9 mln).

Ten opzichte van 2018 is het budget voor ondersteuning van PS bijna € 0,5 mln hoger gezien de extra inzet in verband met de statenverkiezingen in 2019.

01.02 Bestuurlijke samenwerking

Wat wil de provincie bereiken?

Samenwerken met andere overheden en partners

Voor het realiseren van onze maatschappelijke opgaven zijn de relaties met onze partners essentieel. Het intensiever samenwerken met andere overheden en andere partners heeft gevolgen voor de rollen, de werkwijze en de verhouding van GS en PS.

Realiseren van een effectieve en democratisch gelegitimeerde bestuurlijke en/of organisatorische inrichting van de Brabantse gemeenten

Veerkrachtig bestuur: Dit is van belang opdat gemeenten over voldoende bestuurlijke en organisatorische slagkracht beschikken om hun huidige en toekomstige opgaven te realiseren.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Samenwerken met andere overheden en partners

Daarvoor gaan we:

- o blijven inzetten op college-brede interprovinciale samenwerking om daarmee kansen te benutten die bijdragen aan een sterker Brabant;
- o in samenwerking met de VBG uitvoeren van het themaonderzoek bestuurskracht in relatie tot sociale tweedeling;
- o jaarlijks regiowerkbezoeken en werkbezoeken aan gemeenten brengen (Commissaris van de Koning en GS);
- o de wettelijke taken m.b.t. de gemeentelijke herindeling en de integriteit van de gemeentebestuurders in Brabant bij het doen van zaken met de gemeenten effectief uitvoeren;
- o Via de pilot Young Projects jongeren betrekken op een vernieuwende wijze bij de provinciale beleidsvorming en uitvoering (Bestuurlijke Vernieuwing). In 2019 bezien we of we dit project continueren.

Realiseren van een effectieve en democratisch gelegitimeerde bestuurlijke en/of organisatorische inrichting van de Brabantse gemeenten

Het is van belang in Brabant te komen tot een effectieve en democratisch gelegitimeerde bestuurlijke en/of organisatorische inrichting van de gemeenten, opdat gemeenten over

voldoende bestuurlijke en organisatorische slagkracht beschikken om hun huidige en toekomstige opgaven te realiseren.

Afgelopen jaren hebben we ervoor gezorgd dat alle Brabantse gemeenten voor het einde van de huidige provinciale bestuursperiode een adequaat en subregionaal afgestemd traject hebben doorlopen (zoals aangegeven in de GS-visie 'Leiderschap en dienstbaarheid' en '(Veer)Krachtig Bestuur, hoe verder?') op grond waarvan een voorkeur voor een bestuurlijke en/of organisatorische inrichting is uitgesproken, die door GS is bekrachtigd.

2019 is gericht op:

- o Het derde onderzoek kwaliteit gemeenten en provincie rondom het thema sociale tweedeling opleveren;
- o Het programma (Veer)Krachtig Bestuur begin 2019 (geen formele status conform art. 217a provinciewet) evalueren;
- o Een slotmanifestatie houden d.w.z. bijeenkomst voor alle relevante stakeholders bij de afsluiting van het programma. Borgen wat is bereikt en gezamenlijk bezien hoe we de uitdagingen op het gebied van effectiviteit en democratische legitimatie aan kunnen gaan.

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
			€ (x 1.000)	3.104	1.309	1.097	1.097
Bestuursakkoord		2019					
Een effectieve inrichting van het Brabants openbaar bestuur							
			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- (Veer)Krachtig Bestuur: in 2018 hebben GS over alle Brabantse gemeenten (64 d.d. 1-1-2017) een uitspraak gedaan over de bestuurlijke toekomst variërend van voortzetting van bestuurlijke zelfstandigheid tot en met bestuurlijke fusie*			Aantal gemeenten	64			

*De prestatie-indicator (Veer)Krachtig volgt uit het vastgestelde beleid. Daarbij is als doel gesteld om binnen de huidige bestuursperiode voor alle Brabantse gemeenten een door GS bekrachtigde voorkeur voor bestuurlijke en/of organisatorische inrichting uitgesproken. In verband met het tijdig realiseren van de doelstelling hebben deze uitspraken reeds in de periode t/m 2018 plaatsgevonden.

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	1.714	4.033	3.104	1.309	1.097	1.097
Lasten	1.714	4.033	3.104	1.309	1.097	1.097
Baten	270	163	0	0	0	0

De lasten nemen in 2019 met circa € 0,8 mln af ten opzichte van de begroting 2018. Deze afname heeft onder andere betrekking op de € 0,4 mln lagere raming voor Veerkrachtig Bestuur.

01.03 Interbestuurlijk toezicht

Wat wil de provincie bereiken?

Interbestuurlijk toezicht

Interbestuurlijk toezicht is een wettelijke taak van de provincie en draagt bij aan een bestendig en veilig Brabant met een sterk openbaar bestuur waarop de Brabanders kunnen vertrouwen. Door toezicht uit te oefenen met een mix van preventie en handhaving beoordelen wij of lokale overheden hun medebewindstaken volgens de vigerende wet- en regelgeving uitvoeren. Het gaat hierbij om taken binnen de gebieden financiën, archief- en informatiebeheer, omgevingsrecht, monumentenzorg, ruimtelijke ordening en huisvesting vergunninghouders.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Interbestuurlijk toezicht:

- o Zicht houden op de kwaliteit van naleving van wettelijke medebewindstaken door alle 107 Brabantse gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen;
- o Uitvoering geven aan het Uitvoeringsprogramma Interbestuurlijk Toezicht 2019, op basis van het beleidskader 2016-2019, waarbij rekening wordt gehouden met wat er in de maatschappij leeft;
- o In de vorm van een jaarverslag rapporteren we over in het voorgaande jaar bereikte resultaten;

- o Eraan bijdragen dat gemeenteraden en algemene besturen, als vertegenwoordigers van de burgers op basis van begrijpelijke informatie weloverwogen uitspraken kunnen doen over de taakuitvoering door hun organisatie (horizontale controle);
- o Uitvoeren evaluatie beleidskader 2016-2019 en opstellen beleidskader voor komende jaren.

Hierbij hanteren wij de volgende uitgangspunten:

- o Wij voeren het toezicht op een zo efficiënt, effectief en transparant mogelijke wijze uit met zo weinig mogelijk toezichtlast voor onze toezichtgenieters;
- o Wij gaan in beginsel uit van sober toezicht en op afstand (waar dat kan);
- o Wij gebruiken risicoanalyses om de mate van toezicht te bepalen;
- o Wij zetten onze instrumenten selectief en proportioneel in.

We houden zicht op de kwaliteit van de naleving van wettelijke medebewindstaken door gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen. Daar waar nodig interveniëren we.

In 2019 loopt het huidige beleidskader af. Daarom zullen we in 2019 de doelmatigheid en doeltreffendheid van het beleidskader 2016 - 2019 onderzoeken conform artikel 217a van de Provinciewet. Daarna stellen we een nieuw beleidskader voor de komende jaren vast. Daarbij betrekken we ook de interbestuurlijke "Agenda Toekomst van het Toezicht", die IPO, VNG en Rijk in 2019 verder uitwerken.

Beleidsnota	besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Beleidskader Interbestuurlijk Toezicht 2016-2019 (link)		2019					
Door toezicht te houden, dragen wij bij aan een veilige en bestendige leefomgeving in Brabant. Met interbestuurlijk toezicht bevorderen wij dat de Brabantse lokale overheden krachtige overheden zijn, die hun maatschappelijke taken correct uitvoeren.			€ (x 1.000)	78	78	78	78
			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
	- Aantal organisaties dat op alle toezichtgebieden is beoordeeld (gemeenten, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen)			aantal beoordelingen	107	107	107	107
	- Aantal organisaties dat eind 2019 geheel of gedeeltelijk voldoet op de zes toezichtgebieden			%	100	100	100	100
	- Aantal organisaties (gemeenten en waterschappen) dat door middel van een vierjaarlijkse reality check is onderzocht, waarbij wordt vastgesteld of de informatie op papier overeenkomt met de werkelijkheid			aantal	17	17	17	17
Basisset verplichte indicatoren: Kwaliteit van het openbaar bestuur		nvt	nvt					
Basisset verplichte indicatoren: Kwaliteit van het openbaar bestuur								
				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
	- Verplichte indicator: Aantal gemeenten onder preventief financieel toezicht			aantal	0	0	0	0

Wat mag dit kosten

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalaasten	34	70	78	78	78	78
Lasten	34	70	78	78	78	78
Baten	17	0	0	0	0	0
Saldo lasten en baten	-17	-70	-78	-78	-78	-78

Er zijn geen noemenswaardige verschillen in de begroting 2019 t.o.v. de raming 2018.

2

Ruimte

Inleiding

Ons doel is het behoud en ontwikkeling van een fijnmazig mozaïek in Brabant, waarin steden, dorpen, landbouw, bedrijvigheid, natuur en water een samenhangend geheel vormen. Dit mozaïek maakt de provincie aantrekkelijk om er te wonen, te werken en te recreëren. Voor het behoud van dit mozaïek is het noodzakelijk dat er, gericht op het toevoegen van kwaliteit, duidelijke keuzes gemaakt worden. Daarnaast willen wij behoren tot de slimste en duurzaamste Agrofoodregio in Europa, waarbij de agrofoodsector opereert in evenwicht met de omgeving en met maximale aandacht voor gezondheid, dierenwelzijn en milieu.

Wat wil de provincie bereiken?

Ruimtelijke ontwikkeling van het mozaïek

We werken aan het behoud en de versterking van het Brabants mozaïek door:

- o Een duurzame en zorgvuldige afweging van verschillende belangen te maken, waarbij gezocht wordt naar een optimale mix van 'people, planet, profit', met behoud en versterking van de omgevingskwaliteit en waarbij we in de geest van de omgevingsvisie en -wet rond, breed en diep kijken;
- o Een impuls te geven aan (sub)regionale samenwerking;
- o Het bevorderen van zorgvuldig ruimtegebruik en het versterken van de omgevingskwaliteit;
- o De participatie en betrokkenheid van onderwijs, bedrijfsleven, overheid en maatschappelijke organisaties te versterken.

Agrofood 2020

Agrofood gaat over alles wat de agrarische sector voortbrengt en waar consumenten van genieten; van de productie tot het bewerken, verwerken, vermarkten en distribueren ervan. We gaan voor een agrofoodsector die duurzaam produceert en die de ketens op Noordwest Europese schaal sluit. Een daadwerkelijke topsector die vanuit eigen kracht en verantwoordelijkheid opereert, kansen grijpt op het gebied van innovatie en slim verbindingen zoekt binnen de keten en met andere sectoren en producten. Duurzaamheid staat centraal in alle activiteiten waarbij de sector bijdraagt aan de maatschappelijke opgaven, zoals aan de energietransitie.

Een daadwerkelijke topsector die vanuit eigen kracht en verantwoordelijkheid opereert, kansen grijpt op het gebied van innovatie en slim verbindingen zoekt binnen de keten en met andere sectoren en producten.

Relatie bestuursakkoord en perspectiefnota 2018

Omgevingswet/Omgevingsvisie

In de geest van de omgevingswet en onze omgevingsvisie richten we het handelen van de provincie meer en meer op het verknopen en verweven van opgaven en het zoeken naar samenwerking en meerwaarde door 'rond, breed en diep te kijken'. Het accent komt te liggen op een goed samenspel met initiatieven uit de samenleving en in concrete casuïstiek gebiedsgerichte samenhang aan te brengen tussen verschillende maatschappelijke opgaven (waaronder klimaat, energie, demografie, leegstand), Van belang is daarbij ook om samen met partners voortdurend keuzes te maken, waarbij steeds een afweging tussen belangen dient plaats te vinden. Het gaat er hierbij steeds om een balans te vinden tussen beschermen (veilig, gezond met waarborg voor omgevingskwaliteit inclusief natuur) en benutten (optimaal gebruik en ontwikkelen van de leefomgeving om maatschappelijke behoeften te vervullen).

Brabantse Agenda Wonen en transformatieopgaven

In 2019 wordt een vervolg gegeven aan de uitvoering van de [Brabantse Agenda Wonen](#) (sept. 2017). Zo wordt vanuit de 'regionale perspectieven op bouwen en wonen', die in 2018 in de (ca. 10) regionale woningmarktgebieden zijn opgesteld met de vier actielijnen en zes richtinggevende principes uit onze Agenda Wonen als leidraad, verder ingezet op het versnellen van de woningbouw, het verduurzamen van de woningvoorraad en het zorgvuldig ruimtelijk inpassen van de behoefte aan nieuwe woonruimte. Nieuwe, flexibele en tijdelijke woonvormen krijgen specifieke aandacht, evenals het middensegment op de woningmarkt.

Zoals is aangegeven in de [Perspectiefnota 2018](#) zal het accent de komende tijd meer en meer komen te liggen op de transformatieopgaven binnen onze steden en dorpen. Vaak in combinatie met het herbestemmen van leegstaand vastgoed. Urgentie en opgaven zijn groot. Geïnitieerd vanuit onze Brabantse Agenda Wonen en samenhangend met de hoofdopgaven uit de [Brabantse Omgevingsvisie](#) is daarom – op het snijvlak van de programma's Wonen, Werklocaties, Brabantse Aanpak Leegstand en Erfgoed, en in nauwe samenhang met ons provinciaal Ontwikkelbedrijf – in 2018 een 'Transformatietafel' ingericht. Vanuit deze tafel worden samen met gemeenten

binnenstedelijke transformatiepotenties – veelal voor woningbouw – in beeld gebracht, wordt nagegaan welke rol de provincie hierbij kan spelen en wat dit aan extra financiële middelen vraagt.

Brabantse Aanpak Leegstand Samenhang

Het programma Brabantse Aanpak Leegstand (PS november 2016 o.b.v. bestuursopdracht) beoogt de leegstand in Brabant te verminderen en transformaties te stimuleren die bijdragen aan versterking van de omgevingskwaliteit van Brabant. Met zijn uitgangspunten en innovatieve aanpak is het programma een voorbeeld van bestuurlijke vernieuwing en werken in de geest van de omgevingswet. Het programma levert concrete resultaten (transformaties en sloop) en zorgt voor actieve verspreiding van expertise in Brabant, zodat de effectiviteit van de aanpak van leegstand wordt vergroot.

Uitvoeringsprogramma werklocaties 2016-2019

Het Uitvoeringsprogramma Werklocaties draagt bij aan de ontwikkeling van vitale, toekomstbestendige en kwalitatief hoogwaardige werklocaties in Brabant voor bedrijven, kantoren en winkels, waarbij elk bedrijf in Brabant zich kan vestigen op de juiste plek. Onze focus ligt hierbij op kennisontwikkeling en –deling, regionale samenwerking en (programmerings)afspraken met gemeenten, vergroening- en verduurzaming van werklocaties, het begeleiden en faciliteren van (top)bedrijven met huisvestingsvraagstukken en versnelling realiseren bij de locatieontwikkeling van campussen, (bestaande en nieuwe) (top)bedrijventerreinen en bij de vernieuwing van winkelgebieden.

Programma Agrofood

In het kader van het bestuursakkoord wordt gewerkt aan een duurzame agrofoodsector, die de ketens sluit, nieuwe verdienmodellen ontwikkelt en eigen kennis en kunde internationaal tot waarde weet te brengen. Dit heeft betrekking op zowel de dierlijke alsook de plantaardige productieketens. Als uitwerking van de perspectiefnota 2017 wordt er veel aandacht besteed aan de Ondersteunende Maatregelen in het kader van de transitie van de veehouderij. Daarbij gaat het vooral om het bijdragen aan de ontwikkeling en toepassing van innovatieve stalsystemen (scheiden bij de bron) en veehouders ondersteunen het hun keuzeproces en het uitvoeren ervan via het Ondersteuningsnetwerk, samen met gemeenten.

Inzet verbonden partijen

Verbonden partij

Brabantse Investeringsfondsen Nieuwbouwwoningen (BIFN)

Ontwikkelingsmaatschappij Ruimte voor Ruimte (ORR)

Tuinbouw Ontwikkelingsmaatschappij (TOM)

In de bijlagenbundel –bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het programma Ruimte.

Wat mag dit programma kosten?

02 Ruimte						
Bedragen x € 1.000	Realisatie	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Lasten						
Programmalasten	22.559	32.365	38.882	42.718	2.455	1.239
Kapitaallasten	0	0	0	0	0	0
Organisatiekosten	10.498	10.600	10.257	8.009	7.781	6.078
totaal lasten	33.057	42.964	49.140	50.727	10.236	7.317
Baten						
totaal baten	4.613	8.350	10.449	4.370	1.556	790
Saldo baten en lasten	-28.444	-34.615	-38.691	-46.357	-8.679	-6.527

Toelichting

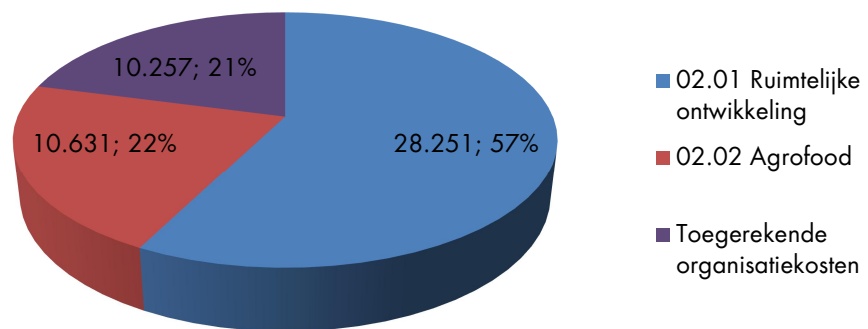
De geraamde programmalasten 2019 (€ 39 mln) betreffen:

- Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (€ 16 mln)
- Ruimtelijke ontwikkeling (€ 12 mln)
- Agrofood (€ 11 mln)

De programmabaten (€ 10,5 mln) betreffen:

- Bijdrages Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (€ 7,3 mln)
- Inkomsten Ontwikkelbedrijf (€ 3,2 mln)

Begroting 2019 lasten x € 1.000

02.01 Ruimtelijke ontwikkeling van het mozaïek

Wat wil de provincie bereiken?

- Ruimtelijk ontwikkelen van het Brabant mozaïek: zorgvuldige ruimtelijke afwegingen maken voor een aantrekkelijk, bereikbaar en concurrerend Brabant ter versterking van het woon-, leef- en vestigingsklimaat en de omgevingskwaliteit aan de hand van de omgevingsvisie en omgevingswet.
- Omgevingsvisie/wet: We werken tot en met 2020 aan de implementatie van de omgevingswet. Het doel van de nieuwe wet is het ontwikkelen en beschermen van de fysieke leefomgeving. Daarnaast is het doel de processen te vereenvoudigen en beter te maken, de ruimtelijke vraagstukken meer integraal te benaderen en participatie meer centraal te stellen bij initiatieven.
- Wonen en transformatieopgaven: versnellen van de woningbouwproductie, verduurzamen van de woningvoorraad en zorgvuldig ruimtelijk inpassen van de behoefte aan nieuwe woonruimte, waarbij het woningbouwprogramma optimaal wordt ingezet op binnenstedelijke (transformatie)locaties en voor het herbestemmen van leegstaand vastgoed.
- Werklocaties: Samen met onze partners dragen wij bij aan de ontwikkeling van vitale, kwalitatief hoogwaardige en toekomstbestendige werklocaties in Brabant voor bedrijven, kantoren en winkels, waarbij elk bedrijf zich kan vestigen op de juiste plek. Onze focus ligt hierbij op kennisontwikkeling en -deling, regionale samenwerking en (programmerings)afspraken met gemeenten, vergroening- en verduurzaming van werklocaties, het begeleiden en faciliteren van (top)bedrijven met huisvestingsvraagstukken en versnelling realiseren bij de locatieontwikkeling van campussen, (bestaande en nieuwe) (top)bedrijventerreinen en bij de vernieuwing van winkelgebieden.
- Leegstand: Versterken van de omgevingskwaliteit in Brabant door in nauwe samenwerking met Brabantse partners verdere uitbreiding van leegstand in Brabant te voorkomen en de omvang op termijn terug te brengen tot frictieniveau door transformaties van leegstaand vastgoed (herbestemming en sloop) die aantoonbaar bijdragen aan maatschappelijke behoeften en opgaven. In samenhang met de aanpak

van ondermijning zal ook in de leegstands aanpak prioriteit worden gegeven aan de aanpak van leegstand in het buitengebied (VAB's) en recreatieparken.

- Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (GOL)

Verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving rond de A59 (tussen 's-Hertogenbosch en Waalwijk). Er wordt ingezet op het behouden en versterken van natuur, recreatie, economische activiteiten en een betere leefbaarheid in de kernen. Tevens wordt de veiligheid rondom gevaarlijke op- en afritten verbeterd en de doorstroming van het verkeer op de A59.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Ruimtelijk ontwikkelen van het Brabant mozaïek

- De borging van de omgevingskwaliteit in projecten rondom energietransitie, klimaatadaptatie, water, mobiliteit, etc; Borging en uitwerking van omgevingskwaliteit in het instrumentarium van de omgevingswet
- De inhoudelijke voorbereiding van de ontwikkeldagen van waaruit, op basis van een strategische, samenhangende visie op de ontwikkeling van de regio, afspraken worden gemaakt over o.a. de kwalitatieve en kwantitatieve (her) ontwikkeling van woon- en werklocaties.
- De inzet van Werkplaats De Gruyter voor het vinden van inspirerende, duurzame en verrassende oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen in onze provincie (zie <http://werkplaatsdegruyter.nl/>)
- In de geest van de omgevingswet het in een zo vroeg mogelijk stadium begeleiden en adviseren van ca. 2500 gemeentelijke plannen zodat er evenwichtige afweging plaats vindt van provinciale belangen enerzijds en maatschappelijk opgaven/uitdagingen anderzijds.
- Realisatie GOL (Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat). In 2018 zijn de Provinciale inpassingsplannen (PIP's) vastgesteld. 2019 en verder staan in het teken van uitvoering. Afronding is voorzien in 2020.

Implementeren van de omgevingswet

In 2018 is [de omgevingsvisie](#) vastgesteld. In 2019 (en verder) gaan we aan de hand van concrete praktijkvoorbeelden werken in de geest van de omgevingsvisie/wet en

gaan we door met de uitwerking van de instrumenten zoals de Omgevingsprogramma's en Interim omgevingsverordening.

Brabantse Agenda Wonen en transformatieopgaven

- Met gemeenten en andere woningmarktpartijen wordt uitvoering gegeven aan de regiospecifieke ('doe')agenda, zoals opgesteld bij de 'regionale perspectieven op bouwen en wonen'.
- Per woningmarktgebied worden de – kwantitatieve, kwalitatieve én ruimtelijke – afspraken over de regionale woningbouwplanning en -programmering herijkt en (zonnodig) geactualiseerd (voor wie, wat, waar en hoeveel te bouwen).
- We participeren in circa 10 binnenstedelijke gebiedstransformaties (oplopend naar 20-40 in de komende jaren), waarbij de provinciale inzet kan variëren van een (proces)rol bij de planontwikkeling ('beweging stimuleren') tot een rol bij de plan- en projectrealisatie ('mogelijk maken'). Het vizier is voornamelijk gericht op complexe, integrale locatie- en gebiedsontwikkelingen. Als centraal afwegingscriterium voor onze provinciale inzet geldt, dat we vooral deelnemen in die gebiedsontwikkelingen, waar we doelen vanuit verschillende provinciale programma's en beleidskaders (integraal) kunnen realiseren. Doelen, bijvoorbeeld op het vlak van economische structuurversterking, woningbouw, leegstand, mobiliteit, energie, klimaatadaptatie en sociale veerkracht.

Werklocaties

- Mede op basis van nieuwe provinciale prognoses (2018) zijn met elke regio nieuwe bestuurlijke afspraken gemaakt over de ontwikkeling van bestaande en nieuwe werklocaties (bedrijventerreinen, detailhandel en kantoren).
- Samen met partners realiseren en versnellen we de verduurzaming en vergroening van bestaande, kansrijke (top)bedrijventerreinen (op gebiedsniveau), bv. met de Greendeal Kraaiven en Vossenbergh;
- We realiseren versnelling in de (door)ontwikkeling van campussen en bedrijventerreinen, zoals bij de High Tech Automotive Campus, Pivot Park en SPARK campus.

Aanpakken leegstand

- Monitor Stand van Leeg 2019 met actualisatie van gegevens;
- Samenwerking met partners in de ontwikkeling en uitvoering van (sub)regionale programma's gericht op het terugdringen van leegstand en kansrijke transformaties van leegstaand vastgoed;
- Uitvoering innovatieve aanpak leegstand in het buitengebied i.h.b. leegstaande stallen en schuren door VABIMPULS (voucheraanpak & kennisplatform), aanpak sloop in samenwerking met de Taskforce VAB's en optimale doorwerking prijsvraag Brood en Spelen.

Realisatie Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (GOL)

In 2018 zijn de PIP's vastgesteld. Begin 2019 zullen de beroepen bij de Raad van State worden behandeld. Het jaar 2019 en verder staat in het teken van de uitvoering. Er wordt een aannemer geselecteerd waarna de uitvoering kan starten. Afronding is voorzien in 2021.

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
outcome			€ (x 1.000)	28.251	42.602	2.438	1.222
Structuurvisie Ruimtelijke ordening / Verordening ruimte	nr. PS- besluit	jaar					
Zorgvuldige ruimtelijke afweging ten behoeve van een aantrekkelijk, bereikbaar en concurrerend Brabant ter versterking van het woon-, leef- en vestigingsklimaat en de omgevingskwaliteit			Zorgvuldige afweging van plannen en initiatieven	100%	100%	100%	100%
<ul style="list-style-type: none"> - In alle gemeentelijke plannen zijn de provinciale ruimtelijke uitgangspunten en belangen, zoals verwoord in Structuurvisie en Verordening ruimte, afgewogen en geïmplementeerd inclusief aanpassingen op de kaarten - Uitvoering Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat (GOL) 			Aantal	100% (ca 2.500)	100% (ca 2.500)	100% (ca 2.500)	
				realisatiefase	oplevering		
Brabantse agenda wonen							
Goed functionerende regionale woningmarkten, waarbij het woningbouwprogramma optimaal wordt ingezet op binnenstedelijke (transformatie)locaties en voor het herbestemmen van leegstaand vastgoed							
<ul style="list-style-type: none"> - Met gemeenten en andere woningmarktpartijen uitvoering geven aan regio-specifieke 'doe' agenda - Per (sub) regio worden afspraken over woningbouwplanning en - programmering herijkt en (zonnodig) geactualiseerd - Actief participeren in concrete binnenstedelijke transformatieopgaven 			Aantal	Uitvoering gerealiseerd Herijking/actualisatie uitgevoerd 7-12	7-12	7-12	7-12
Uitvoeringsprogramma Werklocaties 2016-2019	PS 19/16	2019					
Een optimaal leef- en vestigingsklimaat in Brabant door vitale, kwalitatief hoogwaardige en toekomstbestendige werklocaties, waarbij elk bedrijf in Brabant zich kan vestigen op de juiste plek			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Met elke (sub) regio zijn nieuwe bestuurlijke afspraken gemaakt (in de RRO's) over de ontwikkeling van bestaande en nieuwe werklocaties (bedrijventerreinen, kantoren én detailhandel). 			Aantal	min. 4 afsprakenkaders	Herijking/actualisatie afspraken	Herijking/actualisatie afspraken	Herijking/actualisatie afspraken

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
<ul style="list-style-type: none"> - Uitvoering gestart van nieuwe en/of doorontwikkeling bestaande campussen - Evaluatie van het Uitvoeringsprogramma Werklocaties 2016-2019 					Geen streefwaarde, rapportage via meerjarenperspectief ontwikkelbedrijf			
Brabantse Aanpak Leegstand		PS 15/16	2019					
Voorkomen en terugdringen van leegstand				vermindering leegstand per vastgoedtype	Trendbreuk (verlaging)	Trendbreuk (verlaging)	Trendbreuk (verlaging)	
				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Met de jaarlijkse actualisatie van de monitor maken we kennis over de omvang en over de aanpak van leegstand beschikbaar en breed toegankelijk voor alle betrokkenen in Brabant. - Met partners werken we samen in de ontwikkeling en uitvoering van (sub)regionale programma's gericht op het terugdringen van leegstand en kansrijke transformaties van leegstaand vastgoed - Innovatieve aanpak leegstand buitengebied/VAB's <ul style="list-style-type: none"> - voucheraanpak VABIMPULS - aanpak sloop ontwikkelen met (sub)regio's - medio 2019 Brabant brede aanpak sloop - realisatie Brood en Spelen initiatieven 				Aantal	Actualisatie uitgevoerd 4 tot 11 in (sub) regio's	Actualisatie uitgevoerd 4 tot 11 in (sub) regio's	Actualisatie uitgevoerd	
				Aantal	75 4 1 8-51			
Programma Omgevingswet en – visie		PS 24/16	2020					
Implementatie omgevingswet				Komt tot uiting bij overige programma's	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
<ul style="list-style-type: none"> - Interim omgevingsverordening - Vastgestelde set omgevingsprogramma's - Implementatie van de Omgevingswet: <ul style="list-style-type: none"> - inrichten nieuwe werkprocessen. Als gevolg van de invoering van de omgevingswet gaat de provincie werken met nieuwe kerninstrumenten. Dit vraagt ook om nieuwe, effectieve en efficiënte werkprocessen - digitalisering: De provincie is aangesloten op het landelijk Digitaal Stelsel Omgevingswet. (o.a. toegang tot het nieuwe omgevingsloket, de samenwerkingsruimte en de informatiehuizen) en kan uitvoering geven aan het bronhouderschap van relevante dataverzamelingen 				Aantal	1			
				Aantal	1			
				Aantal		1		
				Aantal		1		

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	11.270	10.481	28.251	42.602	2.438	1.222
Lasten	11.270	10.481	28.251	42.602	2.438	1.222
Baten	4.493	8.170	10.449	4.370	1.556	790
Saldo lasten en baten	-6.777	-2.311	-17.802	-38.232	-882	-432

Toelichting

De programmalasten betreffen met name:

- Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat: € 16 mln. De hogere lasten in 2019 (€ 14,5 mln hoger dan in 2018) hebben betrekking op uitgaven in het kader van de grondaankopen.

- Ruimtelijke ontwikkeling: € 12 mln:

- o Inzet werklocaties: € 6,4 mln. De geraamde uitgaven betreffen, naast een reguliere uitgave m.b.t. opstellen (bestuurs)afspraken en opstellen prognoses met name voorziene bijdrages aan campusontwikkeling (zoals Metalot, Budel).
- o Ontwikkelbedrijf: € 3,2 mln. Het betreft proceskosten en voorziene exploitatiekosten van de in uitvoering zijnde projecten.
- o Overige lasten: € 2,4 mln. Betreft uitgaven aan onder andere Agenda Wonen, Leegstand en invoering Omgevingswet.

02.02 Agrofood

Wat wil de provincie bereiken?

Brabant wil in 2020 tot de meest duurzame en slimme agrofoodregio's van Europa behoren. Met een vitale, maatschappelijk gewaardeerde sector die opereert in evenwicht met de omgeving, met maximale aandacht voor gezondheid, dierenwelzijn en milieu. Duurzaamheid staat centraal in alle activiteiten van deze sector: produceren, bewerken, vermarkten en distribueren van dierlijke en plantaardige producten. De spelers in de Brabantse agrofood bereiken dit door samen te werken, te innoveren, betere verdienmodellen te creëren die aansluiten op de klantvraag, kringlopen te sluiten en knelpunten op te lossen.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Op een aantal thema's zullen wij een actieve bijdrage aan de realisatie van de ambitie leveren:

- Algemeen: De discussies over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid lopen in 2019 door en moeten tot een afronding komen;
- Heldere kaders: De rechtszaken, aangespannen door de Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie en Producenten Organisatie Varkenshouderij inzake de besluiten van de Verordeningen ruimte en natuurbescherming zullen regelmatig aandacht vragen. Wij gaan door met het overleg met het rijk gericht op afstemming van landelijke regelgeving in relatie tot de opgave in Noord-Brabant. Een voorbeeld hiervan zijn voorlopige emissiefactoren voor stalsystemen;
- Gezondheid: We faciliteren activiteiten die bijdragen aan het versterken van de "One-Health"- aanpak en het kennisgat rond gezondheid helpen dichten door onze bijdrage aan het kennisplatform Veehouderij en Gezondheid;
- Mestbeleid: We zetten in op de realisatie en implementatie van beleid Mestverwerking gericht op de ontwikkeling van (voldoende) mestverwerkingslocaties. Hierover gaan we met vier regio's afspraken maken;
- Circulaire Economie: We zullen via het Uitvoeringsprogramma Agrofood plantaardig bijdragen aan nieuwe teelten en teeltechnieken gericht op de eiwittransitie. Een

- voorbeeld hiervan is Sorghum. Tevens voeren we onderzoeken uit gericht op duurzaam bodem- en landgebruik en de toepassing van bewerkte dierlijke mest. De ondersteuning van toekomstbedrijven zal worden voortgezet. Dit betreft een project gericht op het verkorten van de keten, een project in de dierlijke sector en in de plantaardige sector;
- Verbinden en Aanjagen: In Food Up! werken we samen aan projecten om consumenten bewuster te maken van hun invloed op de voedselketen. Ook worden er in 2019 weer Agrofoodpluimen uitgereikt;
- Innovatie: We werken verder aan innovatie en nieuwe verdienmodellen in de sector met de landbouwinnovatiecampus (er wordt bijvoorbeeld gewerkt aan een alternatief financieringssysteem gericht op innovatie), het LIB, en het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3).

Ondersteunende Maatregelen:

We steken veel energie in de ontwikkeling van innovatieve stalsystemen, gericht op een integrale (bron)aanpak: vermindering van emissies en verbetering van de gezondheid van mens en dier. Hierin ondersteunen we de validatie van systemen, faciliteren we de ontwikkeling van concepten, stellen we kennis beschikbaar en bevorderen we de uitrol ('first-movers'-regeling).

De ondersteuning van agrarische ondernemers op het gebied van innoveren, omschakelen en stoppen zetten wij voort.

De samenwerking met het rijk en andere provincies voor een warme sanering van de varkenshouderij zal verder worden geïntensiveerd. In 2019 wordt de eerste tranche sanering door het rijk uitgevoerd. We streven ernaar dat zo veel mogelijk Brabantse varkenshouders gebruik kunnen maken van de regeling. De provincie zal bevorderen dat, gekoppeld aan de sanering, sloop en/of herbestemming wordt bewerkstelligd.

Beleidsnota	besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood 2016-2020	PS- 24/16t	2020					
Outcome			€ (x 1.000)	10.631	117	17	17
Brabant wil in 2020 tot de meest duurzame en slimme agrofoodregio's van Europa behoren. Met een vitale, maatschappelijk gewaardeerde en bedrijfseconomisch gezonde sector die:							
<ul style="list-style-type: none"> • zichzelf organiseert volgens de principes van de circulaire economie en die toegevoegde waarde levert; • opereert in evenwicht met de omgeving, met maximale aandacht voor gezondheid, dierenwelzijn en milieu. 			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - <u>Heldere kaders</u> <ul style="list-style-type: none"> - Realisatie en bieden van experimenteer-ruimte voor innovatieve projecten - Actualisatie BZV - <u>Gezondheid</u> (Financieel) bijdragen aan het instandhouden van het kennisplatform relatie gezondheid en veehouderij voor het creëren van een eenduidig beeld t.a.v. de relatie van gezondheid - veehouderij <u>Circulaire economie</u> Ondersteuning projecten nieuwe teelten/teeltmethodieken <u>Innovatie</u> -Ondersteuning innovatieve trajecten Agrofood op basis van de ontwikkelde werkwijze van de Landbouw Innovatie Campus -Koplopende duurzaamheidsconcepten ondersteunen bij de ontwikkeling van niche naar mainstream (Trans-lab) <u>Mest</u> Realisatie en implementatie van locatiebeleid mestverwerking gericht op de ontwikkeling van (voldoende) mestverwerkingslocaties 			Aantal casussen	3 1			
			Bijdrage geleverd				
			Aantal projecten	4			
			Ondersteunende trajecten	4			
			Ondersteunende trajecten	7			
			Aantal regionale afspraken locatiebeleid	4			
<ul style="list-style-type: none"> - <u>Verbinden en aanjagen</u> <ul style="list-style-type: none"> - Realisatie van Living-labs-experimenten (Agri Meets Design, enz.) - Stimuleren van onderwijs dat de transitie agrofood ondersteunt - Uitreiking van 12 Agrofoodpluimen 			Aantal	2			
			Aantal minors en projecten	2			
			Aantal	12			

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
<ul style="list-style-type: none"> - Ondersteunende maatregelen <ul style="list-style-type: none"> - Innovatieve stalsystemen ontwikkeld en toepasbaar - Veehouders maken gebruik van de ondersteunende maatregelen - Ondersteuning bieden aan gemeenten 								
<p>Uitvoering via Ontwikkelbedrijf</p> <p>Via Tuinbouwontwikkelingsmaatschappij: concentreren van glastuinbouwbedrijven in duurzame vestigings- en project-locatiegebieden. Nu geconcentreerd op verkoop 260 ha glastuinbouwgrond in Nieuw Prinseland (PS 104/01 Oprichting TOM en PS 25/14 Herfinanciering TOM)</p> <p>Via Ontwikkelingsmaatschappij Ruimte voor Ruimte (ORR): terugverdienen verstrekte sloopvergoedingen i.v.m. sanering intensieve veehouderij en later ook glastuinbouw en voormalig militair terrein. (PS 101/01 Oprichting ORR, PS 68/15 Uitbreiding participatie)</p>								
		Aantal stalsystemen	8					
		Aantal veehouders	150					
		Aantal gemeenten	20					
		Hectare verkocht in Nieuw Prinseland	40 ha (cum 210,3 ha)	242,5 ha (cum 242,5 ha)	16,4 ha (cum 258,8 ha)			
		Aantal gerealiseerde RvR-titels cumulatief	1.464	1.559	1.658			
		% terugverdiend	59%	62%	65%			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	11.289	21.884	10.631	117	17	17
Lasten	11.289	21.884	10.631	117	17	17
Baten	120	180	0	0	0	0
Saldo lasten en baten	-11.169	-21.704	-10.631	-117	-17	-17

Toelichting

Het verschil in lasten 2018 en 2019 (€ 11,2 mln) is met name het gevolg van de in 2018 geraamde lasten van € 8,8 mln t.b.v. bijdrage voor het Europese programma POP3. In 2019 is voornamelijk geen bijdrage voorzien.

3

Natuur, water en milieu

Inleiding

De opgaven Verbindend Water, Milieu en Gezondheid, Uitnodigend Groen en Omgevingsrecht dragen bij aan een duurzame fysieke leefomgeving van Brabant. Deels door kaderstellend beleid op te stellen. In onze ontwikkelingsgerichte aanpak is het uitgangspunt dat gebruik zich duurzaam verhoudt tot de mogelijkheden die het water- en bodemsysteem bieden.

Wat wil de provincie bereiken?

Water (03.01)

Schoon, voldoende en veilig water staat centraal in het Provinciaal Milieu- en Waterplan 2016-2021 en draagt bij aan een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en groene groei. Voor schoon oppervlaktewater en schoon en voldoende grondwater is de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) bepalend. Voldoende water (omgaan met wateroverlast en watertekort) bereiken we door beleidskaders te stellen en gebiedsafspraken te maken. De bescherming van Brabant tegen overstromingen geven we vorm vanuit procesverantwoordelijkheid (primaire keringen langs rivieren) en als kaderstellend orgaan (regionale keringen). Het Deltaprogramma geldt als frame voor maatregelen om te kunnen blijven beschikken over voldoende zoet water (Deltaplan Hoge Zandgronden), bescherming tegen hoogwater (met name via rivierverruimingsprojecten) en klimaatadaptatie (kunnen omgaan met extremen van klimaatverandering). Voor de gebiedsaanpak Waterpoort gelden afspraken tot en met 2019.

Milieu (03.02)

Het milieubeleid is integraal vastgelegd in het Provinciaal Milieu- en Waterplan (PMWP), gericht op een gezonde, fysieke leefomgeving en groene groei. We werken aan een Brabant waar mens, plant en dier gezond en prettig kunnen leven, met ruimte voor een elkaar versterkende economische, maatschappelijke en ecologische ontwikkeling. Met onze wettelijke taken leggen we de basis voor een duurzame, veilige fysieke leefomgeving: een schone, gezonde lucht, bodem en water.

Voor de uitvoering van de operationele taken op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving geven we opdracht aan de omgevingsdiensten. We continueren het huidige beleid met betrekking tot de aanpak van de bodemsanering. De overlast van drugsafval pakken we actief in het netwerk aan. Daarnaast regelen we de nazorg voor gesloten stortplaatsen en anticiperen hierop bij de stortplaatsen, die de komende tijd gaan

sluiten. Met de bestuursopdracht Vitale Bodem geven wij een sterke impuls aan de verbetering van de bodemkwaliteit.

Natuur en landschap (03.03)

Het Brabants natuurbeleid is gericht op de verbetering van de biodiversiteit zodat alle bedreigde planten en dieren in Brabant weer een geschikte leefomgeving krijgen én op de verankering van natuur en landschap in de samenleving. Dit dient niet enkel een ecologische functie, maar vormt de basis voor een gezonde en prettige omgeving om in te wonen en werken. Om dit te bereiken zijn in de beleidsvisie Brabant Uitnodigend Groen (BrUG) vier pijlers onderscheiden:

1. een samenhangend en robuust netwerk van natuurgebieden inclusief verbindingen;
2. behoud en herstel van biodiversiteit Brabantbreed - van stad tot land;
3. een Brabants mozaïek van landschappen met regionale identiteiten gericht op een goed leef- en vestigingsklimaat;
4. verankering van natuur en landschap in de samenleving, zowel economisch, sociaal-cultureel en ruimtelijk.

Het realiseren van een samenhangend en robuust netwerk van natuurgebieden is ondergebracht in productgroep Groen Ontwikkelfonds Brabant (03.04).

De overige doelstellingen vallen onder de productgroep Natuur en Landschap (03.03).

Groen Ontwikkelfonds Brabant – GOB (03.04)

Het GOB financiert initiatiefnemers die het Natuurnetwerk Brabant. Daarnaast stimuleert het GOB nieuwe initiatieven om tot natuurontwikkeling te komen.

Omgevingsrecht (onderdeel van 03.02)

Voor de uitvoering van de operationele taken op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH) geven we (jaarlijks) opdracht aan de omgevingsdiensten. Dit betreft onze wettelijke taken op het gebied van omgevingsrecht, rakend aan de opgaven op het gebied van natuur, milieu, water, maar ook energie, agrofood en circulaire economie. Samen met onze partners werken we aan een interbestuurlijke agenda. Een voorstel over de gevolgen van de nieuwe Wet natuurbescherming op de VTH-uitvoering en een voorstel over de kostendekkendheid van de omgevingsdienst Brabant Noord ontvangt u separaat, waarna de uitvoering conform besluitvorming hierover plaatsvindt.

Relatie bestuursakkoord & Perspectiefnota 2018

Bestuursopdracht Connecting Delta

Zout en getij terugbrengen in de Zuidwestelijke Delta heeft voordelen voor ecologie en de sociale en economische ontwikkeling van West-Brabant. In 2019 moeten hiertoe bestuurlijke overeenkomsten en uitgewerkte gebiedsafspraken worden gesloten.

Bestuursopdracht Vitale Bodem

Een vitale bodem is niet alleen een primaire productiefactor, maar bovendien een essentiële schakel in het realiseren van oplossingen voor waterkwaliteit, wateroverlast, watertekort en bodemkwaliteit. Onderzocht worden de sturingsmogelijkheden vanuit de provincie voor een duurzaam bodembeheer tot op bedrijfsvoeringsniveau. We doen dit samen met de partijen die medebepalend zijn voor de agrarische bedrijfsvoering, zoals verwerkers, inkopers, leveranciers, geldverstrekkers e.d., zodat we tot oplossingen komen met voldoende schaal grootte. In de bestuursopdracht brengen we in beeld welk beleid, welke financiële middelen en welke capaciteit hiervoor nodig is.

Bestuursopdracht integrale aanpak VTH taken (Vergunningverlening Toezicht en Handhaving)

In 2018 is een instrumenteel kader VTH omgevingsrecht in werking getreden; de structurele kosten van de VTH-uitvoering zijn verwerkt in deze begroting. Voor digitalisering VTH-taken is een verkenning gestart. Via gebiedsgerichte handhaving geven we samen met partners de aanpak van mestfraude vorm. Samen met 43 gemeenten is gestart met de uitvoering van intensivering toezicht veehouderijen.

Overig

In het bestuursakkoord is € 50 miljoen opgenomen voor ecologische structuurversterking. De bestemming van deze financiële middelen is sinds besluitvorming rond de Beleidsactualisatie BrUG (PS 77/17) als volgt:

- o € 35 mln - deelprogramma Biodiversiteit & Leefgebieden
- o € 6 mln - deelprogramma Natuur & Samenleving
- o € 7 mln - ecologische structuurversterking in de Zuidwestelijke Delta (onderdeel bestuursopdracht Connecting Delta)
- o € 2 mln - organisatiekosten.

Deze middelen geraamd in de jaren 2018 tot en met 2022. In 2019 wordt € 8,5 mln hiervan ingezet voor de deelprogramma's Biodiversiteit & Leefgebieden en Natuur & Samenleving.

Inzet verbonden partijen

Verbonden partij

Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen
Groen Ontwikkefonds Brabant BV
Omgevingsdienst Brabant Noord
Omgevingsdienst Midden-en West-Brabant
Omgevingsdienst Zuidoost Brabant
Brabant Water

In de bijlagenbundel -bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het Natuur, water en milieu.

Wat mag dit programma kosten?

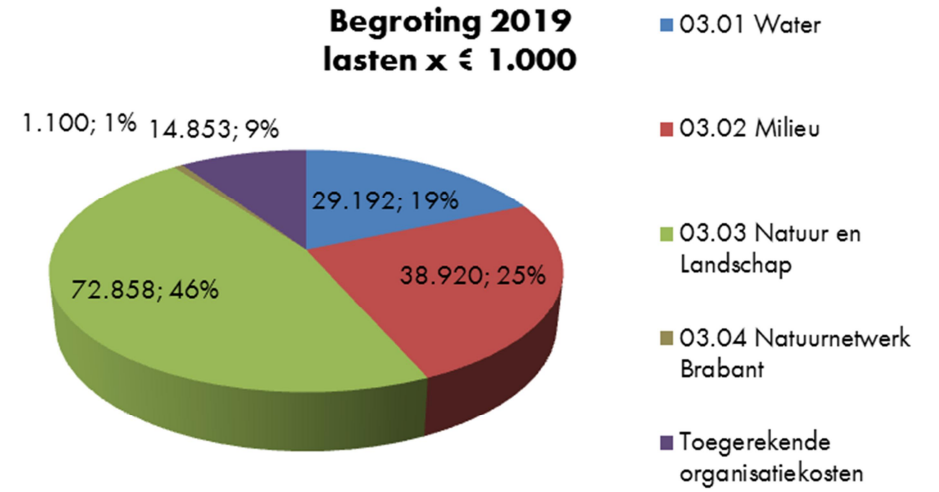
03 Natuur, water en milieu						
Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Lasten						
Programmalasten	169.411	220.482	140.584	139.239	139.065	104.089
Kapitaallasten	1.486	1.486	1.486	1.486	1.486	1.486
Organisatiekosten	13.900	15.052	14.853	14.445	14.282	13.989
totaal lasten	184.798	237.020	156.923	155.170	154.834	119.564
Baten						
totaal baten	48.942	17.548	9.174	7.995	7.855	8.477
Saldo baten en lasten	-135.856	-219.471	-147.749	-147.175	-146.979	-111.088

Lasten

De raming is in 2019 € 80 mln. lager dan in 2018. Dit wordt met name veroorzaakt door de volgende effecten:

- Een € 58 mln lagere raming voor het Groen Ontwikkel Bedrijf. De grondposities (aankoop, verkoop en doorlevering) laten zich moeilijk ramen per jaarschijf. Snelle grondverwerving in de Natura 2000-gebieden is nodig om aan de eisen van het Rijk te kunnen voldoen. Bij bestuursrapportages worden begrotingswijzigingen voorgesteld o.b.v. de meest recente grondmutaties.

- In 2019 is er een lagere raming opgenomen voor subsidieverstrekking PAS (€ 21 mln.) dan in 2018. In 2018 lag een piek aan subsidieverleningen omdat in 2016 en 2017 beduidend minder subsidies zijn verleend vanwege staatsteunproblematiek.

03.01 Water

Wat wil de provincie bereiken?

Klimaatbestendig Brabant

Een klimaatbestendig Brabant is gebaat bij een waterrobuuste inrichting. We werken daar samen met partners langjarig aan. In 2020 moet het beleid op orde zijn en in 2050 moet Brabant klimaatbestendig zijn ingericht. In 2019 wordt op basis van klimaatstresstesten en klimaatadaptatiedialogen duidelijk hoe we omgaan met de effecten van wateroverlast, watertekort, hittestress en overstromingen. In lijn met de Nationale Adaptatie Strategie en de Brabantse Omgevingsvisie wordt de provinciale aanpak verbreed naar andere thema's, die samenkomen in een of meer regionale adaptatiestrategieën. Ook nu al treffen provincie, gemeenten, waterschappen, particulieren en bedrijven klimaatadaptatieve maatregelen, naast fysiek ook op het gebied van sociale innovaties (Design Thinking).

Verdrogingsaanpak natuur

In en rondom vele tienduizenden hectares natuurgebied zijn de hydrologische omstandigheden niet goed genoeg om de natuurdoelen te realiseren. De inzichten uit de evaluatie verdrogingsbestrijding vertalen we in 2019 in onze aanpak. We zoeken daarbij nadrukkelijker oplossingen die ook gunstig zijn voor de droogteproblematiek van landbouwgronden en het opvangen van de effecten van klimaatverandering. Opnieuw een opgave van lange adem, waar de basis ligt bij watersysteemherstel en bodemherstel.

Voldoende grondwater

Duurzame zekerstelling van het drinkwater en duurzame benutting van het grondwater zijn cruciaal voor een gezonde, veilige leefomgeving en groene groei. Daarom besteden we in 2019 veel aandacht aan het hoogwaardig versus laagwaardig gebruik van grondwater en actualiseren we ons vergunningenbestand. Brabant Water en industriële onttrekkers zijn daarin belangrijke spelers. Bovendien verkennen we samen met de waterschappen en de agrarische sector hoe de inrichting en gebruik van het oppervlaktewater en ondiep grondwater bijdraagt aan voldoende grondwater, nu en in de toekomst.

Waterveiligheid: Rivierverruiming

Rivierverruimingsprojecten bieden een uitgesproken kans om hoogwaterbescherming te combineren met gebiedsontwikkeling en alle bijbehorende voordelen op het gebied van economie, recreatie en natuur. Dit wordt uitgewerkt binnen het rijksprogramma Integraal Rivier Management. Ook hiervoor geldt: het einddoel ligt weliswaar in 2050, maar we moeten er nu al mee aan de slag. De verkenning van het rivierverruimingsproject Meanderende Maas (Ravenstein-Lith) loopt in 2019 door en in de planstudie Oeffelt wordt de realisering voorbereid. Naar verwachting worden enkele tweede tranche projecten via een verkenning uitgewerkt. De verbetering van het dijktraject Cuijk-Ravenstein wordt voorbereid.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Duurzame fysieke leefomgeving

- 25 gemeentelijke klimaatstresstesten co-financieren (en daarop volgende klimaatadaptatiedialogen) middels subsidieregeling PMWP
- Provinciale klimaatstresstest en adaptatiedialoog uitvoeren
- Start maken met regionale klimaatadaptatiestrategie
- Update Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie

Gezonde fysieke leefomgeving

- Evaluatie zwemwater 2018, belangrijk in verband met droogte en daaruit volgende blauwalgproblematiek

Veilige fysieke leefomgeving

- Start MIRT-planstudie rivierverruiming Oeffelt, voorbereiding van de uitvoering
- Start MIRT-verkenning Maasoeverpark

Groene groei

- De eerste 20% van de vergunningen grondwateronttrekkingen actualiseren
- Deltaplan Hoge Zandgronden: openstelling regeling (provinciale middelen) en openstelling bijdrageverordening (rijksmiddelen)
- Ondertekende bestuursovereenkomst zout Volkerak

Binnen de opgave Water is verder sprake van diverse wettelijke taken en bestuurlijke afspraken, onder andere op het gebied van zwemwaterbeleid, monitoring grondwater, afhandelen schade door grondwateronttrekkingen, vaarwegbeheer West-Brabant, grondwaterkwaliteitsbescherming, waterkwaliteit (KRW-doelstellingen).

Daarnaast hebben we eigen ambities op het vlak van onder andere wijsherstel en venherstel.

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
outcome				€ (x 1.000)	29.192	40.583	28.562	12.506
Provinciaal Milieu- en Water Plan 2016-2021	78/15	2021						
Beleidsvisie op het benutten van de potenties in de ondergrond	49/13							
Risicobeleid externe veiligheid 2014-2018	okt-14	2018						
Kaderstellende nota handavingskoers 2013-2016	32/12	2018						
Samenwerken aan een Duurzame fysieke leefomgeving Water				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Doorlopen beleidscyclus PMWP 2016-2021				Toestandsrapportage via www.brabantinzicht.nl	1	1	1	1
-				Evaluatie PMWP		1		
Klimaatproof Brabant								
- Klimaatbestendig beleid in 2020				Aantal Brabant-dekkende regionale adaptatiestrategieën		1		
-				Aantal klimaatstresstesten (gemeentelijk en provinciaal)	20-25 (gemeentelijk) 1 (provinciaal)			
- Klimaatbestendige inrichting in 2050				Aantal projecten Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie Zuid-NL	20	25	30	
Basisset verplichte indicatoren (BBV)								
Gezonde fysieke leefomgeving Water								
Voldoende en schoon water								
De actuele toestand van de afzonderlijke kwaliteitselementen vindt u op								

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
www.brabantinzicht.nl.			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - De grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan de waterkwaliteitseisen conform de Kaderrichtlijn water (= verplichte BBV indicator). - Grondwatervoorraad in grondwaterlichamen Zandmaas en Slenk Diep zijn in goede toestand conform Kaderrichtlijn Water - Verminderen nitraatgehalte in grondwaterbeschermingsgebieden n.a.v. 6e Nitraat Actie Programma Voldoende zwemmogelijkheden van voldoende kwaliteit - Geen onaanvaardbare hinder door regionale wateroverlast - Uitvoeren samenwerkingsovereenkomst tot uitvoering waterdoelen (STUW) met waterschappen 			% waterlichamen dat voldoet aan de KRW eisen (100% in 2027) Aantal grondwaterlichamen dat voldoet aan de KRW eisen (2 in 2027) Percentage deelnemende agrariërs % zwemwaterlocaties dat voldoet Mate waarin wordt voldaan aan de normen wateroverlast uit de verordening water De STUW afspraken zijn in 2021 gerealiseerd	1 20% 100% 100%	1 50% 100% 100%	1 80% 100% 100% 6300 ha verdroogde natuur hersteld, 180 km herstelde beken en krekken, 125 opgeloste vismigratieknelpunten, 300 ha gerealiseerde	2027 - 100% 2 in 2027 100% 100%
Veilige fysieke leefomgeving							
Risico's door hoogwater zijn aanvaardbaar			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Primaire keringen voldoen aan nationale normering (per 1 januari 2017 geldt een nieuwe overstromingsrisiconorm die per 2050 moet zijn gerealiseerd): Uitvoeren Deltaprogramma Maas 			voortgang rivierverruimingsprojecten	1x MIRT-verkenning (afroning Ravenstein-Lith)	1x planstudiefase (Ravenstein-Lith)	2x planstudiefase (Ravenstein-Lith)	1x Uitvoering (Ravenstein-Lith)

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
-					1x planstudiefase (Oeffelt)	1x Uitvoering (Oeffelt)		
- Regionale keringen voldoen aan de provinciale normering				voortgang verbeterplannen en uitvoering (maatwerkafspraken per waterschap, Aa en Maas en Rivierenland voldoen reeds)		Dommel voldoet		(Brabantse Delta voldoet in 2025)
Groene Groei								
Duurzame benutting ondergrond – onderdeel grondwater				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Actualisatie Waterwet vergunningen grondwateronttrekkingen				% geactualiseerde Waterwet vergunningen grondwateronttrekkingen	20%	50%	100%	
- Uitvoeren grondwateronttrekkingsbeleid: herziene afspraken met drinkwaterbedrijven en industriële onttrekkers				Aantal overeenkomsten (streven = 20)	8	14	20	
<u>Uitwerken Waterbeschikbaarheid</u>					1	1	1	
Uitvoering Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ)				Openstelling subsidieregeling (provinciale middelen)				
				Openstelling bijdrageverordening (rijksmiddelen)	1	1	1	
Regionale gebiedsontwikkeling rondom een zout Volkerak Zoommeer (bestuursopdracht Connecting Delta)				Aangaan bestuursovereenkomsten (afhankelijk van besluitvorming Tweede Kamer), daarna uitvoering	1			
Initiëren en deelnemen aan regionale samenwerkingsverbanden Zuidwestelijke Delta en Waterpoort				Uitvoering samenwerkingsovereenkomsten		Waterpoort: ZWD: doorlopend	ZWD: doorlopend	ZWD: doorlopend
					Waterpoort: afronding overeenkomst 2016-2019. Heroverweging 2020 e.v. ZWD: doorlopend			

Water (wettelijke en structurele taken)

Binnen de wateropgaven heeft de provincie veel structurele taken die volgen uit wettelijke verplichtingen of bestuurlijke afspraken. Met onze structurele taken leggen we de basis voor een duurzame fysieke leefomgeving: voldoende en schoon water voor gebruik door de mens en waardevol voor plant en dier. Bescherming van Brabant tegen overstromingen. Min of meer reguliere taken zijn: uitvoering zwemwaterbeleid, monitoring meetnet grondwater, afhandelen schade n.a.v. grondwateronttrekkingen, vaarwegbeheer West-Brabantse kanalen (Brabantse Delta voert uit) en zorgplicht drinkwatervoorziening inclusief grondwaterkwaliteitsbescherming. Daarnaast hebben we eigen ambities op het vlak van onder andere wijstherstel en venherstel. Voor de uitvoering van operationele taken op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving geven we opdracht aan de omgevingsdiensten; sinds 2018 zijn die bij één omgevingsdienst (ODZOB) belegd.

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	11.075	18.644	29.192	40.583	28.562	12.506
Lasten	11.075	18.644	29.192	40.583	28.562	12.506
Baten	5.276	4.580	3.800	3.800	3.800	4.800
Saldo lasten en baten	-5.799	-14.064	-25.392	-36.783	-24.762	-7.706

Lasten

De raming is in 2019 € 11 mln. hoger dan in 2018 . Dit wordt met name veroorzaakt door de volgende effecten:

- Een € 8,8 mln hogere raming opgenomen voor het Deltaprogramma dan in 2018.
- Een € 2,8 mln hogere raming voor de uitvoering van de STUW.

03.02 Milieu

Wat wil de provincie bereiken?

De milieukwaliteit van de leefomgeving is stabiel of verbeterd.

Samen met onder andere het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat wordt een Schone Lucht Akkoord opgesteld dat het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit vervangt. Er ontstaan steeds meer (burger)initiatieven die positief bijdragen aan onze doelen voor een duurzame samenleving en het welzijn en gezondheid in Brabant. We ontsluiten informatie beter en realiseren crossovers door het verbinden van bestaande netwerken. Met onze partners binnen de Brabantse Health deal zetten we regionaal concrete projecten op om Brabant "gezonder en vitaler" te maken. De totale emissie broeikasgassen van de provincie neemt jaarlijks met 5% af.

De bodem bevat geen onbeheerste spoedeisende bodemverontreinigingen meer; is vitaal en geschikt voor maatschappelijke doeleinden.

De bodem levert een belangrijke bijdrage aan het realiseren van maatschappelijke behoeften op het gebied van o.a. energie, drinkwater, voedsel, natuur en klimaat. De verbetering van de kwaliteit van de bodem speelt daarbij een belangrijke rol. Naast het wegnemen van onbeheersbare chemische verontreinigingen gaat het om bijvoorbeeld het verminderen van de verdichting en het verbeteren van de organische stof en het bodemleven. Een vitale (agrarische) bodem is weerbaarder tegen ziekten, plagen, hoge neerslagintensiteiten en droogte. Water en voedingsstoffen worden beter vastgehouden. Een vitale bodem in natuurgebieden kent een veelzijdig bodemleven dat zorgt voor de afbraak van dood organisch materiaal en de beschikbaarheid van voedingsstoffen voor planten

Grondstoffen zijn beschikbaar voor economische ontwikkelingen en grondstofketens zijn zoveel mogelijk gesloten

Verbetering van de fysieke leefomgeving in samenspel met economische ontwikkeling pakken we op onder de noemer Groene Groei. Duurzaam bodembeheer, duurzaam stortbeheer, het sluiten van grondstofketens en duurzaam inkopen zijn hier onderdeel van. Dit doen wij door binnen de sector bouw en infrastructuur in te zetten op circulariteit binnen de eigen infrastructuur, nieuwbouw en hoogwaardig hergebruik van

leegstaande gebouwen en sloopmateriaal. Binnen de sector biomassa en voedsel zetten we in op voeding en eiwitten, groene chemie en mest als waardevolle grondstof. En binnen de sector maakindustrie zetten we in op design, smart industrie, maintenance en re-manufacturing.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Duurzame fysieke leefomgeving

- Ondersteunen van initiatieven door burgers/bedrijven die een positieve bijdrage leveren aan een duurzame leefomgeving
- Organiseren van een viertal bijeenkomsten van het bestuurlijk netwerk Brabantstad met als onderwerp duurzaamheid.
- Opdracht verstrekken aan de drie omgevingsdiensten voor het uitvoeren van vergunningverlening, toezicht en handhaving op het omgevingsrecht

Gezonde fysieke leefomgeving

- Uitvoeren plan van aanpak bestuursopdracht Vitale bodem;
- Met de partners van de Brabantse Health Deal opzetten van twee regionale projecten.
- Ondersteunen van initiatieven door burgers/bedrijven die een positieve bijdrage leveren aan het welzijn en de gezondheid van de Brabander.

Veilige fysieke leefomgeving

- Organiseren netwerk en verbeteren samenwerking aanpak drugsdumpingen;
- Vigerend beleid externe veiligheid wordt getoetst aan Modernisering Omgevingsveiligheid.

Groene groei

- Ondersteunen initiatieven/projecten met een positieve bijdrage aan een duurzame grondstoffenvoorziening;
- Bijdrage leveren aan het opzetten van het innovatieplatform Verwaarden reststromen;
- Bijdrage leveren aan de uitvoering van de Energieagenda.

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
outcome				€ (x 1.000)	38.920	35.590	32.645	30.302
Provinciaal Milieu- en Water Plan 2016-2021		78/15	2021					
Beleidsvisie op het benutten van de potenties in de ondergrond		49/13						
Risicobeleid externe veiligheid 2014-2018		41/13	2018					
Kaderstellende nota handhavingskoers 2013-2016		32/12	2018					
Samenwerken milieu								
De milieukwaliteit van de leefomgeving is stabiel of verbeterd								
				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Ondersteunen van initiatieven met een positieve bijdrage aan een duurzame leefomgeving door burgers en bedrijven (samen met water - Totale emissie broeikasgassen (uitgedrukt in CO2 equivalenten) van de provincie neemt jaarlijks met 5% af. (basisjaar 2015: totale CO2 emissie is 21.413.495 ton (bron: Klimaatmonitor) (Verplichte indicator uit BBV) 		cofinanciering bevorderen burgerinitiatieven			2	2		
<ul style="list-style-type: none"> Vaststellen subsidieregeling voor initiatieven/projecten die bijdragen aan de doelstellingen van het PMWP, onderdeel Milieu 		procenten						
<ul style="list-style-type: none"> Uitvoeren van vergunningverlening, toezicht en handhaving op het omgevingsrecht (via de omgevingsdiensten) De vergunningverlening voldoet aan de gestelde generieke kwaliteitsdoelstellingen 		subsidieregeling						
		vastgestelde opdracht			3	3		
		geen gebruik wet dwangsom			0	0		
		geen lex silencio positivo						
		beschikkingen zijn binnen de wettelijke termijn afgehandeld			90%	90%	90%	90%
Toezicht en handhaving voldoet aan de gestelde generieke kwaliteitsdoelstellingen		handhavingsbeschikkingen die in stand blijven na rechterlijke toetsing			90%	90%	90%	
		geen repressieve handhaving zonder toetsing op artikel 20.8			100%	100%	100%	
Handhaving voldoet aan de gestelde outcome doelstellingen		mate van spontane naleving (bij eerste controles)			80%	80%	80%	80%

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
			geconstateerde ernstige overtredingen (bij eerste controles)	7%	7%	7%	7%
	Intergemeentelijk samenwerken op het gebied van milieu binnen Brabantstad duurzaamheid en MOLO	bijeenkomsten		6	6		
Fysieke gezonde leefomgeving milieu							
De luchtkwaliteit, geluid-, geur- en lichthinder voldoen aan de geldende normen, zodat deze een positieve invloed hebben op de gezondheid van de Brabander							
	- Uitvoeren Plan van Aanpak Brabantse Health Deal: Opleveren Toolbox	aantal					
	Uitvoeren Plan van Aanpak Brabantse Health Deal: Opleveren Toolbox	aantal					
	Ondersteunen initiatieven/projecten die een positieve bijdrage leveren aan het welzijn en de gezondheid in Brabant aantal	aantal		2	2	2	2
	- Gezondheidsdeal met regio's	aantal					
	- Regionale projecten binnen Brabantse Health Deal	aantal		3	3	3	3
De bodem bevat geen urgente bodemverontreinigingen meer, is vitaal en geschikt voor maatschappelijke functies							
		aanwezige urgente bodemverontreinigingen		streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
	- Saneren bodem Chemie Pack (gereed in 2025)	passieve sanering		gestart			
	Uitvoeren projecten gericht op bewustwording, herstel vitaliteit, bodembiodiversiteit, biologische, chemische en fysische kwaliteit	aantal		1	1		
	Kaart over de toestand van de Brabantse Bodem	aantal					
	- Lectoraat HAS/Kennisnetwerk	aantal					
	- Subsidiereregeling Vitale bodem	aantal					
	- Subsidiereregeling Vitale bodem	aantal		3	3	3	3

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
		moment					
Doelstelling							
Prestaties							
Hergebruik van voormalige en/of gesloten stortplaatsen heeft geen nadelige gevolgen voor de leefomgeving			Aantal in beheer zijnde stortplaatsen	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Aantal in beheer zijnde stortplaatsen			Jaarverslag	1	1	1	1
Fysieke veilige leefomgeving Natuurbranden worden zoveel mogelijk voorkomen en eventuele schade is minimaal			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
			Aantal natuurbranden	0	0	0	0
Operationele RIN-webapplicatie (Risico Index Natuurbranden) ter ondersteuning van de gebruikers.			Aantal				
Risico's/schade als gevolg van drugsdumpingen zijn tot een minimum beperkt			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Risico's/schade als gevolg van drugsdumpingen zijn tot een minimum beperkt			Aantal bijeenkomsten	4	4	4	4
- Schadeloos stellen gedupeerde grondeigenaren			Vastgestelde subsidieregeling				
Groene groei milieu Grondstoffen zijn beschikbaar voor economische ontwikkelingen en grondstofketens zijn zoveel mogelijk gesloten.			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Vaststellen subsidieregeling initiatieven/projecten met een positieve bijdrage aan een duurzame grondstoffenvoorziening.			aantal				
- Ondersteunen initiatieven/projecten met een positieve bijdrage aan een duurzame grondstoffenvoorziening			aantal	3	2	2	2
- Provincie ondersteunt het opzetten van het Innovatieplatform verwaarden reststromen			subsidie	1			
De energievoorziening is nu en in de toekomst gegarandeerd Zie energieagenda (productgroep 0404)			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
		moment					
Doelstelling							
Prestaties							
- Hernieuwbare energievoorziening		%			14%		
Beleidsvisie op het benutten van de potenties in de ondergrond	PS 49/13						
De natuurlijke waarde van de diepe ondergrond wordt niet bedreigd door ingrepen zoals opslag afval of winning schaliegas		effect indicator		streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Benodigde ingrepen		Aantal ingrepen		0	0	0	0
- Kennisontwikkeling grondwater		opgestelde ondergrondmodellen		1		2	2
Ontwikkelen Geo-Park Schelde Delta, bidbook is gereed voor indiening bij UNESCO		Bidbook			1		
- Opstellen visie op de ondergrond		notitie / rapport					
- Protocol voor Geothermie		aantal					
De voedselvoorziening veroorzaakt geen uitputting van voorraden en milieukwaliteitsproblemen (bijdrage aan Agrofood Agenda 02.02)		effect indicator		streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Er is bestuurlijke overeenstemming over het sluiten fosfaatkringloop in afvalwaterketen.		plan van aanpak		Uitvoering door waterschappen en gemeenten uitrol	Uitvoering door waterschappen en gemeenten uitrol	Uitvoering door waterschappen en gemeenten uitrol	Uitvoering door waterschappen en gemeenten uitrol
- Benutten vrijkomend fosfaat bij vernatting		onderzoek naar fosfaatmobilisatie en innovatieve methodes terugwinning					

Milieu: structurele taken

Binnen de opgave Milieu en gezondheid heeft de provincie veel structurele taken die volgen uit wettelijke verplichtingen of bestuurlijke afspraken. Met deze structurele taken zorgen we ervoor dat de basis op orde is voor een duurzame fysieke leefomgeving:

schone en gezonde lucht, met zo weinig mogelijk hinder, als gevolg van geluid, geur, trillingen en licht, en een schone bodem. Voor de aspecten lucht en geluid zijn er specifieke wettelijke taken. Voor lucht bijvoorbeeld de monitoring van de luchtkwaliteit via het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL). Op een drietal

plaatsen te weten: Moerdijk, Zuidwest Brabant en Natura2000-gebieden monitort de provincie de luchtkwaliteit, soms samen met het RIVM. Jaarlijks worden de resultaten gerapporteerd. In de PMV zijn stiltegebieden vastgelegd. Dit betekent dat voor bepaalde activiteiten in deze gebieden ontheffing noodzakelijk is. Bij aanleg of reconstructie van een provinciale weg is toetsing aan de Wet geluidhinder vereist. In enkele gevallen is een ontheffing op basis van deze wet noodzakelijk. De milieueffectrapportage (MER) is een hulpmiddel bij het nemen van besluiten. Op deze manier krijgt het milieubelang een volwaardige plaats in de besluitvorming. De MER-procedure is gekoppeld aan de 'moederprocedure'. Provinciale projecten waarvoor een MER-nodig is wordt deze voorbereid binnen de opgave Milieu en gezondheid. Op basis van de Wet luchtvaart zijn bij militaire luchthavens commissies ingesteld voor Overleg & Voorlichting Milieuhygiëne zgn. COVM's. In 2016 heeft Brabant de Atlas leefomgeving met gezondheidskaarten als eerste provincie geïntroduceerd. Het actueel houden van deze kaarten is een continu proces. Met het rijk is een convenant Bodem en Ondergrond afgesloten. Hierin is bepaald dat in 2021 alle spoedeisende bodemsaneringen zijn gesaneerd of beheersbaar zijn. Jaarlijks wordt gerapporteerd over de voortgang. In Brabant liggen negen stortplaatsen die onder de Nazorgregeling Wet milieubeheer vallen. Deze dienen uiterlijk 2025 te zijn gesloten. Twee zijn er al gesloten. De sluiting en uitvoering nazorg voor een viertal locaties wordt voorbereid. De provincie is verantwoordelijk voor de eeuwigdurende milieuhygiënische nazorg bij gesloten stortplaatsen. Voor de financiering hiervan is het Nazorgfonds ingesteld (zie paragraaf Verbonden partijen). Daarnaast zijn GS bevoegd gezag voor 'voormalige' stortplaatsen, gesloten vóór 1 september 1996. In het geval van herinrichting van 'voormalige' stortplaatsen worden jaarlijks ontheffingen en meldingen afgegeven voor het hergebruik van deze stortplaatsen. Op grond van de Wet veiligheidsregio's draagt de provincie zorg voor de productie en het beheer van een geografische kaart waarop de in de veiligheidsregio aanwezige risico's zijn aangeduid, op basis van het risicoprofiel. Deze zogenaamde risicokaart is openbaar en wordt jaarlijks geactualiseerd.

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	43.246	49.510	38.920	35.590	32.645	30.302
Lasten	43.246	49.510	38.920	35.590	32.645	30.302
Baten	12.333	8.364	2.163	1.810	1.790	1.750
Saldo lasten en baten	-30.913	-41.146	-36.757	-33.780	-30.855	-28.552

Lasten

De raming is in 2019 € 11 mln. lager dan in 2018. Dit wordt veroorzaakt door:

- Een € 1,4 mln lagere raming voor het tegengaan van het dumpen van drugsafval. In 2019 is € 0 geraamd.
- Een € 7,0 mln lagere raming voor de uitvoering van het aflopende bodemconvenant dan in 2018.
- Een € 2,5 mln lagere raming t.o.v. 2018. In 2019 zijn geen kosten voor uitvoering nazorg stortplaatsen geraamd.

Baten

De raming is in 2019 € 6,2 mln lager dan in 2018. Dit wordt veroorzaakt door:

- Een € 2,5 mln lagere raming voor Nazorgfonds stortplaatsen doordat er in 2019 geen onttrekkingen uit het Nazorgfonds zijn gepland.
- Een € 2,4 mln lagere raming voor inkomsten van de inmiddels beëindigde ISV3.
- Een € 1,2 mln lagere raming voor inkomsten leges Natuurbeschermingswet.

03.03 Natuur en Landschap?

Wat wil de provincie bereiken?

Het Brabants natuurbeleid is vastgelegd in de beleidsvisie Brabant Uitnodigend Groen (BrUG) en is gericht op 1) de verbetering van de biodiversiteit zodat alle bedreigde planten en dieren in Brabant weer een geschikte leefomgeving krijgen én 2) op de verankering van natuur en landschap in de samenleving.

Om dit te bereiken zijn in BrUG vier doelen onderscheiden:

1. Komen tot een samenhangend en robuust netwerk van natuurgebieden;
2. Behoud en herstel van biodiversiteit Brabantbreed;
3. Behoud en ontwikkeling van een Brabants mozaïek van landschappen met regionale identiteiten;
4. Verankering van natuur en landschap in de samenleving.

Natuur en landschap zijn onmisbare bouwstenen voor het welzijn van mensen en voor de ontwikkeling van Brabant als belangrijke kennis- en innovatieregio. In een aantrekkelijke groene provincie is het immers beter wonen, werken, leven en verdienen.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

In het bestuursakkoord 2015 – 2019 “Beweging in Brabant” staat dat we ons als provincie onverminderd inzetten om de biodiversiteit in Brabant te bevorderen door ecologische structuurversterking.

Samenhangend en robuust natuurnetwerk

In 2019 gaat veel aandacht uit naar het verlenen van subsidie voor en uitvoeren van PAS-herstelmaatregelen in 14 PAS-gebieden (PAS: Programmatische aanpak stikstof). De planning is erop gericht dat alle 1^e fase PAS-herstelmaatregelen vóór 1 juli 2021 zijn uitgevoerd.

We gaan extra investeren in toezicht en handhaving in het natuur- en buitengebied van Noord-Brabant. Dit is mogelijk met de middelen waarover PS op 20 april 2018 een motie hebben aangenomen.

De Wet natuurbescherming heeft effect op de omvang en ligging van ecologische verbindingszones (EVZ). Daarom brengen we in overleg met betrokken organisaties de

EVZ-opgave opnieuw in kaart. In 2019 zal hierover een voorstel aan PS worden voorgelegd.

Het daadwerkelijk realiseren van een samenhangend en robuust netwerk van natuurgebieden is ondergebracht in productgroep 03.04.

Behoud en herstel van biodiversiteit

We werken aan behoud en herstel van biodiversiteit door zowel in te zetten op de uitvoering van biodiversiteitsmaatregelen als via wet- en regelgeving middels de Wet natuurbescherming en het Programma Aanpak Stikstof (PAS).

In 2019 leggen we het Brabants bosbeleid vast in een bosnota. Daarnaast ontwikkelen we een voorstel voor de verdere ontsnippering van wegen. Op de [website Brabant InZicht](#) is de toestand van natuur, water en milieu in Brabant in feiten, cijfers en kaarten inzichtelijk.

Brabants mozaïek van landschappen

Middels Landschappen van Allure, het Groen Blauw Stimuleringskader en de subsidie voor de aanleg en het beheer van (cultuurhistorische) landschapselementen werken we aan het behoud en de ontwikkeling van een Brabants mozaïek van landschappen. Daarnaast gaan we in 2019 richting geven aan het landschap van de toekomst.

Verankering van natuur en landschap in de samenleving

Bij het verbinden van natuur en landschap met de samenleving spelen we vooral in op initiatieven van burgers en bedrijven. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de gezonde, klimaatbestendige schoolpleinen die met ondersteuning van de provincie worden gerealiseerd.

In 2019 gaan we vormen van CO₂-compensatie verkennen, gaat de subsidieregeling ‘Leefgebied van de bij’ volop in uitvoering en werken we aan de verbetering van de toegankelijkheid van natuurgebieden. Op het grensvlak van landbouw en natuur zetten we nadrukkelijk in op het stimuleren van natuurinclusieve landbouw.

De verbetering van de Brabantse biodiversiteit is sterk afhankelijk van de kwaliteit van de bodem, het (grond)water en de lucht. Daarmee is de verbetering van de biodiversiteit direct afhankelijk van de effectiviteit van maatregelen die op andere beleidsterreinen worden getroffen.

De coproductie tussen Natuur en andere provinciale opgaven is dan ook cruciaal. De aandacht gaat vooral uit naar de samenwerking met de opgaven Agrofood (o.a. versnelling van de transitie naar een duurzame veehouderij en natuur-inclusieve landbouw), Water (o.a. verdrogingsbestrijding) en Milieu (o.a. vitale bodem).

Grote opgaven als klimaatadaptatie en energietransitie hebben veel raakvlakken met natuur en landschap. Zo kan bijvoorbeeld de aanleg van natuur in beekdalen bijdragen aan de totstandkoming van klimaatrobuuste beekdalen en dragen groene schoolpleinen bij aan het tegengaan van hittestress in de stad. In 2019 wordt deze samenhang verder vormgegeven.

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
outcome				€ (x 1.000)	72.858	63.452	78.245	61.667
Natuur Brabant: Uitnodigend Groen (BruG)		PS-50/12	2022					
Beleidsactualisatie BruG		PS 77/17t						
Inzicht in beleid, beleidsrealisatie en beleidskaders								
				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Oplevering rapportage "Toestand Brabantse Natuur, Water & Milieu (elke 5 jaar)				Aantal				
- Oplevering jaarlijkse "voortgangsrapportage natuur" (VRN)				Aantal	1	1	1	1
- Vaststellen begrenzing NNB via natuurbeheerplan				Aantal	1	1	1	1
- Vaststellen Natura 2000 beheerplannen				Aantal				
Uitvoering BruG pijler 1 : een samenhangend en robuust netwerk van natuurgebieden								
Het Natuurnetwerk Brabant is op orde.								
- Oppervlakte waarvoor subsidie voor natuur- en landschapsbeheer wordt verleend binnen het Natuurnetwerk met behulp van de provinciale subsidie SNL, onderdeel natuur en landschapsbeheer				ha	81.615	82.404	83.193	83.193
- Het beheer van natuurwaarden met behulp van de subsidie SNL, onderdeel natuur en landschapsbeheer, (uitgedrukt in hectares) als percentage van de beoogde oppervlakten (streefdoelen) binnen het Natuurnetwerk Brabant (beoogde opp. is 87.510 ha). (Verplichte indicator uit BBV)				%	93%	94%	95%	95%

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
	<p>Oppervlakte waarvoor subsidie voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer wordt verleend buiten het Natuurnetwerk met behulp van de provinciale subsidie SNL, onderdeel agrarisch natuur en landschapsbeheer</p> <p>Het beheer van natuurwaarden met behulp van de subsidie SNL, onderdeel agrarisch natuur en landschapsbeheer (uitgedrukt in hectares) als percentage van de beoogde oppervlakten (streefdoelen) buiten het Natuurnetwerk Brabant (beoogde opp. is 3.093 ha). (Verplichte indicator uit BBV)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realisatie van circa 440 herstelmaatregelen van aangewezen habitats in N2000 gebieden vóór 2022. Voor het aankopen van de benodigde gronden en verlenen van subsidies voor inrichting, zie 03.04 			ha	3.093	3.093	3.093	3.093
				%	100%	100%	100%	100%
				Aantal maatregelen	70-90	70-90	70-90	70-90
<p>Uitvoering BrUG pijler 2 : Behoud en herstel biodiversiteit.</p> <p>Een gunstige staat van instandhouding van soorten en habitats die van nature in Brabant voorkomen.</p>				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
	<ul style="list-style-type: none"> - Realisatie van circa 3.000 inrichtingsmaatregelen in 15 leefgebieden voor bedreigde diersoorten vóór 2027 door openstelling subsidieregeling 			Aantal maatregelen	100-200	100-200	100-200	100-200
<p>Uitvoering BrUG pijler 3 : een Brabants mozaïek van landschappen met regionale identiteiten.</p> <p>Een aantrekkelijk landschap voor mens en natuur.</p>				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
	<ul style="list-style-type: none"> - Verlenen subsidie voor uitvoeren maatregelen tbv karakteristiek landschap via Stimuleringskader groen blauwe diensten en Regeling verbinding en landschap - Beoordelen van 8 voortgangsrapportages Subsidieregeling landschappen van Allure Noord- Brabant - Tussen- en eindrapportage regeling Landschap van Allure. 			Aantal maatregelen	100-200 resp 40	100-200 resp 40	100-200 resp 40	100-200 resp 40
				Aantal				
				Aantal	1			
<p>Uitvoering Brug pijler 4: verankering van natuur en landschap in de samenleving</p> <p>Een groene maatschappij waar burgers zich bewust zijn van het belang van natuur en landschap en daar ook zelf aan willen bijdragen en ondernemers hun economische activiteiten laten plaats vinden binnen de randvoorwaarden van natuur.</p>				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
	<ul style="list-style-type: none"> - Vergroening bedrijventerreinen 			Aantal locaties	2	2	2	2

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
- Toename natuur inclusieve landbouw				Aantal bedrijven	5	5	5	5
- Vrijwillige CO2 compensatie				Aantal initiatieven	1	1	1	1
- Initiatieven natuur en economie				Aantal uitvoeringsprojecten	10	10	10	10
Aantal (burger)initiatieven dat de meerwaarde van groen benut				Aantal initiatieven	10	10	10	10
Aantal gezonde, klimaatbestendige groene schoolpleinen				Aantal schoolpleinen	16	16	16	16
Aantal initiatieven waar groen en gezond met elkaar verbonden zijn, inclusief toegankelijke natuur				Aantal initiatieven	3	3	3	3
- Aantal projecten voor waardering van groene vrijwilligers, toename groene vrijwilligers of vergroten expertise vrijwilligers aansluitend beleidsvraagstukken				Aantal projecten	3	3	3	3
- Bevorderen van draagvlak en samenwerking bij de realisatie van natuur en landschapsdoelen voor het verlenen van subsidie aan natuurorganisaties				Aantal organisaties	3-4	3-4	3-4	3-4

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	58.471	94.808	72.858	63.452	78.245	61.667
Lasten	58.471	94.808	72.858	63.452	78.245	61.667
Baten	4.077	3.550	3.211	2.385	2.265	1.926
Saldo lasten en baten	-54.394	-91.258	-69.648	-61.068	-75.980	-59.741

Lasten:

De raming is in 2019 € 22 mln. lager dan in 2018. Dit wordt veroorzaakt door de volgende effecten:

- In 2019 is er een lagere raming opgenomen voor subsidieverstrekking PAS (€21,4 mln.) dan in 2018. In 2018 lag een piek aan subsidieverleningen omdat in 2016 en 2017 beduidend minder subsidies zijn verleend vanwege staatsteunproblematiek.
- Voor de uitvoering van POP 3 bijdrage Natuur zijn in 2019 minder middelen geraamd (€ 8,9 mln.) dan in 2018.
- Door het afsluiten van voortzetting contracten SNL beheer middels baten en lasten stelsel (sinds 2014) is in 2019 een hogere eenmalige last geraamd (3,4 mln.)
- Voor bestaande natuur EHS is in 2019 een hoger bedrag geraamd van 5,6 mln.

03.04 Natuur Netwerk Brabant

Het Brabants natuurbeleid is vastgelegd in de beleidsvisie Brabant Uitnodigend Groen (BrUG) en is ondermeer gericht op de verbetering van de biodiversiteit. Deze biodiversiteit is sterk afhankelijk van een robuust en samenhangend natuurnetwerk. Daarom heeft de provincie de doelstelling om het volledig Natuurnetwerk Brabant (NNB) in 2027 te hebben gerealiseerd.

De totale NNB-opgave (2012 t/m 2027) is als volgt:

- Het verwerven van 6.500 ha in het rijksdeel van het NNB.
- Het verwerven van 3.100 ha in het provinciaal deel van het NNB.
- Het inrichten van 15.200 ha in het NNB.
- Het realiseren van 1.775 ha (710 km) ecologische verbindingszone.
- Het verwerven en inrichten van 135 ha agrarische grond binnen de bestaande natuur.

Om de opgave te realiseren is in de vorm van geld of grond ca. € 625 miljoen beschikbaar (€ 335 miljoen rijksmiddelen en € 290 miljoen provinciale middelen).

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Aan het GOB is via de Aandeelhoudersinstructie de volgende opdracht verstrekt:

- Het verwerven van 3.474 ha in het rijksdeel van het NNB;
- Het verwerven van 1.938 ha in het provinciale deel van het NNB;
- Het inrichten van 7.354 ha in het NNB;
- Het realiseren van 1.775 ha (710 km) ecologische verbindingszone;
- Het verwerven en inrichten van 135 ha agrarische grond binnen de bestaande natuur;
- De mogelijkheid om gebouwen aan te kopen;
- De mogelijkheid tot het door de provincie laten aankopen van ruilgrond tot maximaal 1.100 ha.

Hiervoor is aan het GOB in de vorm van geld of grond ca. € 400 miljoen beschikbaar gesteld.

Het overige deel van de realisatie van het NNB verloopt niet via het GOB. Het gaat dan vooral om het volgende:

- De provincie financiert de projecten die vóór 1 mei 2014 zijn gestart, de zgn. pré-GOB projecten (Lenteakkoordprojecten en de bidbooks Markdal, Scheeken - De Mortelen en de Maashorst);
- De provincie koopt de gronden in de complexe PAS-gebieden (De Langstraat, Kempenland-West, Leenderbos, Grootte Heide & de Plateaux, Deurnsche en Mariapeel en Grootte Peel);
- Een deel van de gronden die van het Rijk is overgekomen was al ingericht.

Bij de realisatie van het NNB werken we nauw samen met (manifest)partners en andere initiatiefnemers (overheden, organisaties en ondernemers). We faciliteren deze partners met creatieve instrumenten, geld én menskracht. Daarbij werken we nauw samen met onderwijs- en onderzoeksinstituten.

De Werkeenheid NNB ondersteunt initiatiefnemers bij ontwikkelen van realisatieplannen die bij het GOB voor subsidie worden ingediend.

Met het concept van "het ondernemend natuurnetwerk" is de aanleg van nieuwe natuur ook interessant voor (agrarische) ondernemers. Daarnaast is er een nauwe relatie tussen de klimaatverandering en de realisatie van nieuwe natuur. Zo kan nieuwe natuur ons helpen om de gevolgen van droogte, hevige regenval en hitte op te lossen en om de uitstoot van de CO₂ te verminderen. We zetten daarom steeds nadrukkelijker in op de realisatie van nieuwe natuur in combinatie met andere (maatschappelijke) doelen op het gebied van water, landbouw, energie, wonen en/of klimaat.

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022	
Doelstelling		moment						
Prestaties								
outcome			€ (x 1.000)	1.100	1.100	1.100	1.100	
Groen Ontwikkelingsfonds Brabant BV	PS 42/13	2027						
Realisatie Natuurnetwerk Babant								
				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	
<ul style="list-style-type: none"> - Realisatie Natuurnetwerk door provincie en de GOB BV. Provinciaaldeel (totale opgave is 3.100 ha) Verwerving/functiewijziging Inrichting - Rijksdeel (totale opgave is 6.500 ha verwerven en 12.148 ha inrichten) Verwerving/functiewijziging Inrichting - Realisatie Ecologische verbingszone EVZ (totale opgave 1775 ha). Verlenen subsidie of andere financiële arrangementen en/of beschikbaar stellen (ruil)gronden voor realisatie EVZ's door derden Realisatie van enclaves in het NNB die nog in agrarisch gebruik zijn. - Realisatie grondverwerving Natte Natuurparels (Oost Brabant) 				Aantal ha Aantal ha	200 150	200 150	150 200	150 200
				Aantal ha Aantal ha	500 250	600 250	450 1300	400 1000
				Aantal ha	125	175	200	200
				Aantal ha	30	30	30	30
				Aantal NNP			3	

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	58.105	59.006	1.100	1.100	1.100	1.100
Lasten	58.105	59.006	1.100	1.100	1.100	1.100
Baten	27.257	1.055	0	0	0	0
Saldo lasten en baten	-30.848	-57.951	-1.100	-1.100	-1.100	-1.100

De grondposities (aankoop, verkoop en doorlevering) laten zich moeilijk ramen per jaarschijf. Snelle grondverwerving in de Natura 2000-gebieden is nodig om aan de eisen van het Rijk te kunnen voldoen. Bij bestuursrapportages worden begrotingswijzigingen voorgesteld o.b.v. de meest recente grondmutaties.

4

Economie

Inleiding

Economie en Internationalisering richten zich op een toekomstbestendige economische ontwikkeling, met aandacht voor het op orde brengen en houden van de “basis” en waarin ruimte wordt gegeven voor verduurzaming en innovatie in een internationale context.

Wat wil de provincie bereiken?

Een toekomstbestendige economische structuur in een globaliserende en snel veranderende wereld geeft veerkracht voor een duurzame welvaart voor de Brabantse burgers en biedt kansen voor het Brabantse bedrijfsleven met voldoende werkgelegenheid op alle niveaus. Via het Economisch Programma Brabant 2020 en de Energie-agenda 2010-2020 wordt gestuurd op een veerkrachtig, innovatief economisch (eco)systeem. Daarbij wordt waar mogelijk samengewerkt in triple helix-verband. Dit draagt bij aan de aanpak van de maatschappelijke opgaven, zoals het circulair maken van onze economie, het verduurzamen van onze landbouw, het verminderen van onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen en het organiseren van slim en duurzaam vervoer. Daarbij willen wij maximaal gebruik maken van ons internationale netwerk en Europese fondsen.

Randvoorwaarden voor duurzame economisch ontwikkeling – en daarmee ook doelstellingen uit het Economisch Programma – zijn een veerkrachtige arbeidsmarkt die ook in het huidige tijdsgewricht met een overspannen arbeidsmarkt adequaat functioneert en ruimte voor bedrijvigheid. Onze ambities richten zich wat dat laatste betreft vooral op versnelling in campusontwikkeling in Brabant.

Het Economisch programma Brabant loopt tot en met 2020. (mondiale) Ontwikkelingen maken het urgent dat nadere accenten worden gezet. Hiervoor wordt eind 2018 een bouwstenennotitie economisch beleid aangeboden. Deze kan worden betrokken bij de nieuwe bestuursperiode. Digitalisering en circulaire economie zijn twee voorbeelden van deze mondiale trends, die doorwerken in Brabant en daardoor voor Brabant zeer relevant zijn. We zien Digitalisering samen met circulaire economie als de meest urgente en kansrijke trends om te anticiperen op een toekomstbestendige duurzame economie. Hierdoor blijft Brabant koploper als regio van kennis en innovatie.

De energieopgave vanuit Energieagenda 2010-2020 is meerledig: 14% duurzame energieopwekking in 2020, 6 % energiebesparing in 2020 en de energie-innovatie stimuleren zodat het tempo van de verduurzaming na 2020 sterk toeneemt. De uitvoering staat beschreven in uitvoeringsprogramma energie 2016-2019.

Relatie bestuursakkoord & Perspectiefnota 2018

Brabant staat er economisch goed voor. De hoogwaardige maakindustrie en andere sectoren hebben goede vooruitzichten, de export is stevig gegroeid en de werkloosheid is historisch laag. In ons Bestuursakkoord, maar ook in de perspectiefnota, neemt het stimuleren van economische vernieuwing en innovatie een prominente plaats in. In opmaat naar een nieuwe bestuursperiode zetten wij thans vooral in op uitvoering van de eerder met u gemaakte afspraken.

Dat neemt niet weg dat de actualiteit soms vraagt om aanpassing of aanscherping van beleid, zoals door u ook gevraagd bij de vaststelling van de perspectiefnota 2018. Het Inter Bestuurlijk Programma (IBP) legt extra accenten op de energietransitie, de transitie in de landbouw en benoemt Regionale Economie als versneller van ontwikkelingen. In triple helix verband wordt werk gemaakt van de Regiodeals als uitvloeisel van het IBP. In het voorjaar 2018 is de Regionale Actieagenda Brainport vastgesteld en in het verlengde daarvan de regio-enveloppe. Daarmee kan snelheid in de uitvoering worden gemaakt.

Ook de voortschrijdende digitalisering, robotisering, de krapte op de arbeidsmarkt en als gevolg daarvan vraagstukken rond arbeidsmigranten vragen om actie. Ter uitvoering van de motie 61a over arbeidsmigratie hebben wij u een voorstel voor aanpak – tot stand gekomen in samenwerking en afstemming met VNO NCW Brabant Zeeland, BrabantAdvies, PON en gemeenten – passend bij de provinciale rol, doen toekomen. Ook het aantrekken en behouden van talent blijft aandacht vragen. De Actieagenda Brainport is hiermee doordeesemd. Waar mogelijk haken we aan of verbreden we. In de uitvoering werken wij nadrukkelijk samen met onze externe partners. Niet alleen via de triple helix, maar ook met de Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOM), werkgevers- en werknemersorganisaties, belangenorganisaties, (individuele) bedrijven en gemeenten en Rijk.

M.b.t. circulaire economie heeft het college in 2017 een verkenning uitgevoerd. Op basis van deze verkenning is in 2018 een agenda opgesteld die als bouwsteen dient voor het nieuwe bestuursakkoord. In 2018 zijn tal van projecten in gang gezet op het gebied van de transitie thema’s bouw en infra, biomassa en voedsel, maakindustrie en bewustwording. De uitvoering van projecten vindt, onder coördinatie van een integraal team circulaire economie voor een belangrijk deel plaats in de reguliere programma’s,

zoals Economisch programma, Agrofood, PMWP/Groene Groei, Mobiliteit en Infra en Inkoop.

De energietransitie is een van de hoofdonderwerpen van het InterBestuurlijkProgramma, dat de basis is voor het Klimaat- en Energieakkoord. De uitvoering van het Klimaat- en energieakkoord begint in 2019. Het beleid is dus sterk in beweging. De nieuwe Energieagenda vormt het kader voor het Brabantse aandeel in deze afspraken en de op te stellen Regionale Energie Strategieën (RES). In 2019 volgt het uitvoeringsprogramma o.b.v. onze agenda, de RES'en en het nieuwe bestuursakkoord.

Inzet verbonden partijen

Verbonden partij

BOM Holding BV
 Businesspark Aviolanda (BPA)
 Enexis NV
 CBL Vennootschap BV
 CSV Amsterdam BV
 Green Chemistry Campus BV
 Havenschap Moerdijk
 Oss Life Science Park holding
 Oss Life Science Park Vastgoed
 PZEM NV
 Stichting Leisure Ontwikkelfonds Noord-Brabant
 Publiek Belang Elektriciteitsproductie BV
 Verkoop Vennootschap BV
 Vordering op Enexis BV

In de bijlagenbundel -bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het programma Economie.

Wat mag dit programma kosten?

04 Economie						
Bedragen x € 1.000	Realisatie	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Lasten						
Programmalasten	87.882	72.234	54.452	20.619	26.724	26.699
Kapitaallasten	151	151	151	151	151	91
Organisatiekosten	7.563	7.571	7.496	5.328	5.296	5.214
totaal lasten	95.596	79.956	62.099	26.098	32.170	32.004
Baten						
totaal baten	38.378	9.154	18.304	194	181	181
Saldo baten en lasten	-57.218	-70.802	-43.795	-25.904	-31.989	-31.822

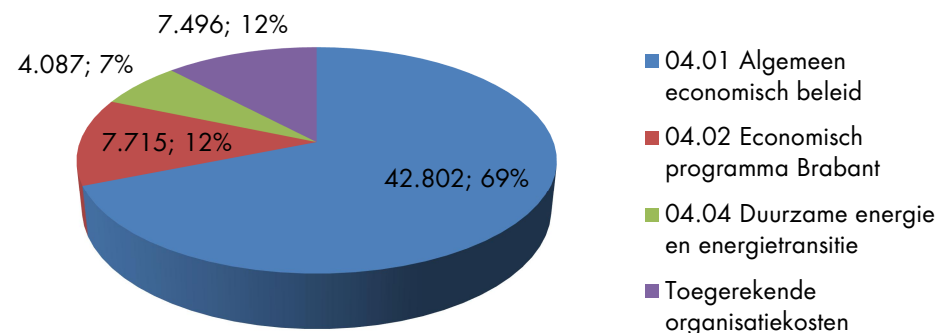
Toelichting op de verschillen tussen Begroting 2019 en 2018

De verschillen in de raming van de lasten in 2019 ten opzichte van 2018, worden met name veroorzaakt door de volgende onderwerpen:

- o Cofinancieringsmiddelen Europese Programma's
- o Cofinanciering MIT
- o Het naar voren halen van middelen (t.b.v. MKB, HTSM)

Per productgroep wordt een nadere analyse m.b.t. de verschillen gegeven.

Begroting 2019 lasten x € 1.000

04.01 Algemeen economisch beleid

Wat wil de provincie bereiken?

Bijdragen aan het op orde brengen en houden van de (economische) basis. Die basis bestaat uit het versterken van het MKB, het (mede) zorgdragen voor een wendbare en kwalitatief hoogstaande arbeidsmarkt, het stimuleren van vrijetijdseconomie en het bevorderen van de kenniseconomie.

Versterking MKB: de werkgelegenheidsgroei in Brabant wordt grotendeels door het MKB gerealiseerd. Het MKB is zowel daarmee zowel de banenmotor als de ruggengraat van onze economie. Met de versterking van het MKB beogen we de Brabantse concurrentiekracht te versterken en werkgelegenheid te behouden en uit te bouwen.

Arbeidsmarkt: We zetten in op een vitale beroepsbevolking (wendbaar en weerbaar), die werkt in vitale bedrijven (innovatief en duurzaam) en die wordt ondersteund door vitale coalities (onderwijs, overheid en ondernemers), zodat zoveel mogelijk Brabanders aan de slag zijn. Leidend motief daarbij is, dat bedrijven en instellingen op het juiste moment kunnen beschikken over de juiste hoeveelheid mensen met de juiste kwalificaties op de juiste plek.

Vrijetijdseconomie: Ambitie is om de meest gastvrije regio van West-Europa te worden en dit te doen op een innovatieve wijze. Doel is een groei van het aantal banen, door te zorgen dat meer bezoekers naar Brabant komen, die hier langer blijven (shortbreak) en meer besteden. Om dit te bereiken wordt o.m. geïnvesteerd in marketingorganisatie VisitBrabant en innovatieve productontwikkeling door cross-overs met andere thema's zoals cultuur, erfgoed, agrifood, branding en internationalisering en arbeidsmarkt waarvoor de VTE een etalage kan bieden. Dit leidt tot structurele economische structuurversterking en internationale profilering van Brabant.

Kennis en economie: Het bevorderen van kennis(circulatie) tussen kennisinstellingen en (MKB)bedrijven.

Internationalisering & Branding + Europese Programma's: Wij richten ons op internationale bewustwording, samenwerking van het regionale bedrijfsleven en kennis- en onderwijsinstellingen, versterking van het Brabantse imago en het verzilveren van kansen in het buitenland. 2019 staat in het teken van het doorzetten van de ingeslagen internationale weg en specifiek uitvoering geven aan de Intensivering Internationalisering en Branding 2017-2019. Daarnaast zal de verbreding van

internationalisering naar andere beleidsterreinen dan economie verder vorm en inhoud krijgen. De naderende Brexit is voor de provincie aanleiding om sterker in te zetten op innovatiesamenwerking binnen het (continentale) Europa met name op de gebieden nanotechnologie, regeneratieve medicijnkunde, fotonica en robotica.

Branding stuurt middels place brand management op de wijze waarop Brabantse marketingorganisaties de regio wegzetten, t.b.v. de lange-termijn beïnvloeding van perceptie en imago. Hiervoor zet men o.a. het brandfilter en Brandbox in. Daarnaast ontwikkelt team Branding eigen (on-brand) activiteiten en campagnes, t.b.v. de internationale, economische doelstellingen van de provincie.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Versterking MKB: Via het ondersteunen van enkele gerichte provinciebrede initiatieven wordt een impuls gegeven aan versterking van het Brabantse MKB. Het betreft de ondersteuning van Brabants Besten, BrabantStart, MKB Doorstart en daarnaast via de regeling "economie en innovatie" (voorheen REAP)

Arbeidsmarkt: Het provinciale arbeidsmarktbeleid is vastgelegd in de door PS bekrachtigde uitvoeringsagenda "Veerkrachtige arbeidsmarkt". Op basis daarvan vindt de uitvoering plaats via een aantal lijnen: flexicurity, onderwijs-arbeid, iedereen doet mee, internationalisering en sociale innovatie in combinatie met versterking MKB. Ten tijde van vaststelling van Veerkrachtige arbeidsmarkt zag de economie - en dus ook de arbeidsmarkt - er heel anders uit dan nu. Toen was er sprake van relatief hoge werkloosheid, nu is sprake van een overspannen arbeidsmarkt met tekorten in vele sectoren. Dat betekent uiteraard dat onze aandacht op onderdelen is bijgestuurd mede op verzoek van de Staten - met extra aandacht voor opleiden, aantrekken en behoud van (internationaal) talent (MIPP-project en als partner in Brainport Nationale Actieagenda) en recent voor de problematiek verband houdend met arbeidsmigratie. Daarnaast blijft de lijn een verbeterde aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt van belang. Naast het financieel bijdragen aan het Kennispact MBO-Brabant - waarbij onder meer curricula samen met werkgevers worden ontwikkeld - werken wij actief mee aan het opwerken van planvorming voor het Brabantse VMBO richting het rijk, wat moet leiden tot extra middelen om in Brabant tot een samenhangend en attractief VMBO te komen. Daarvoor is landelijk jaarlijks € 100 miljoen beschikbaar. Ondanks de krapte kunnen bepaalde groepen mensen moeilijk aan werk komen, van belang is de voorwaarde te organiseren dat alle kwaliteiten benut kunnen worden. De

lijn van flexicurity ontwikkelt zich naar het streven om bij veranderende economische omstandigheden niet in een tijdelijke actiestand te schieten, maar een arbeidsmarkt te organiseren die duurzaam is en waar de publiek- private samenwerking innoveert met als uitgangspunt werkzekerheid en een verantwoord inkomen.

Digitalisering en robotisering zal van grote invloed zijn op de arbeidsmarkt: banen zullen veranderen, er komt andersoortig werk en sommige banen zullen verdwijnen, zoals nu zichtbaar in bijvoorbeeld de bankensector. Via het Pact stimuleren we robotisering (300 bedrijven bewust maken van de kansen voor robotisering); het biedt namelijk ook een kans voor reshoring.

Vrijtijdseconomie (VTE): de doelen voor VTE voor deze bestuursperiode zijn blijkens de midterm review al gehaald. Vooral het aantal buitenlandse gasten en de bestedingen zijn stevig toegenomen met als resultaat een verbetering van de werkgelegenheid. Dit wordt vooral veroorzaakt door een toename van het aantal internationale bezoekers: in Brabantse parken nam in 2017 het aantal gasten met 13% toe met 4% meer overnachtingen, terwijl de hotels een stijging lieten zien van 21% meer gasten en 16,5% meer overnachtingen. VisitBrabant is het belangrijkste instrument om de positieve resultaten vast te houden en uit te breiden. De aanpak kenmerkt zich door focus op thema's met een internationaal bereik, projecten rondom cross-overs, diensten aan ondernemers en versterking van de samenwerking in het netwerk. Door gezamenlijke marketing en versterking van het aanbod wordt de (inter)nationale zichtbaarheid van Brabant naar publiek vergroot, met meer bezoekers die Brabant als bestemming kiezen voor een korte vakantie (shortbreak). Voortzetting van de PR-campagne Brabant is Open (met een bereik van enkele tientallen miljoenen mensen) met BrabantNacht als kick-off, is hiervoor een belangrijk moment.

De crossovers met andere provinciale opgaven op het gebied van o.a. cultuur (Van Gogh, Design, Dance), erfgoed (Zuiderwaterlinie, Tweede Wereldoorlog), agrifood (We are food), branding en internationalisering en regio Waterpoort (riviercruises) worden in 2019 doorontwikkeld. Hierbij wordt ook verbinding gelegd met de activiteiten op gebied van wandel- en fietsroutes in Brabant.

Het Leisure Ontwikkel Fonds leidt tot kwaliteitsverbetering van het aanbod, met voldoende kwalitatieve aanvragen en deelname van alle regio's. Hiermee kunnen vernieuwende projecten van de grond komen.

Tot slot haakt de provincie aan op de landelijke ontwikkelingen ten aanzien van spreiding van toeristen zodat we daar in Brabant optimaal van kunnen profiteren.

Kennis en economie: wat betreft Mindlabs verwachten wij – samen met onze partners - in 2019 te kunnen starten met realisatie. Met het hoger onderwijs hopen wij tot afspraken te komen hoe in Brabant tot vernieuwing te komen. Realiseren van modulair onderwijs is daarbij één van de opties

Internationalisering & Branding + Europese Programma's: In 2019 zullen drie Brabantse Innovatiedagen georganiseerd worden, alsmede, i.s.m. de BOM, zeven handelsmissies richting focuslanden. Daarnaast zal verkend worden of en zo ja hoe de samenwerking met regio's in Duitsland verbreed zal worden. De ontwikkelde brandbox zal in 2019 geïmplementeerd worden i.s.m. de partners.

Voor meer informatie wat de provincie gaat doen m.b.t. Europese programma's (E.P.) verwijzen wij naar paragraaf 9. In de nieuwe programmaperiode, vanaf 2021, zullen de provinciale cofinancieringsmiddelen zoveel mogelijk in de reguliere begroting gezocht worden. Voorstellen hiervoor zijn in voorbereiding.

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
outcome				€ (x 1.000)	42.802	17.769	20.267	20.267
Economisch programma 2020		PS- 18/12	2020					
Versterking of stimulering van de regionale Brabantse economie binnen de economische clusters								
				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Versterking Regionale topsectoren - Vier mandaatinstellingen die subsidie namens GS verstrekken voor projecten in de start- of experimentele fase die bijdragen aan de versterking van de high-tech industrie in Zuidoost-Brabant, agrifood sector in Noordoost-Brabant, social innovation in Midden-Brabant en smart industry in West-Brabant - Aantal ondersteunde projecten) Uitgelokte private investeringen Verplichte kpi mbt regionale econ.: Percentage toename van het Bruto Regionaal Product ten opzichte van het voorgaande jaar BOM Aansturing van en samenwerking met Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij (BOM) door middel van jaarplannen met concrete prestatie-indicatoren INTERNATIONALISERING Handelsbevordering 								
				Aantal	3			
				Euro	Multiplier >2			
				% toename	2,5%			
				opdracht obv. jaarplan	1	1		
				Handelsmissies	2			

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
	Handelsbevordering (opgenomen in Meerjarenplan BOM)			Handelsmissies (inkomend en uitgaand)	6-8			
				Informatie bijeenkomsten	3-4			
				Deelname Brabantse bedrijven	60			
	investeringsbevordering (opgenomen in Meerjarenplan BOM)			Matchmaking-gesprekken	300			
				Acquisitie projecten	30			
				Arbeidsplaatsen	1.000			
				€ aan investeringen	€ 100 mln			
				"Eigen leads vanuit de BOM"	10% mee			
				Projecten met R&D activiteit	15%			
	Innovatiesamenwerking			Fotonica	3			
			Battery-program	Totstandkoming proef/productielijn Ontwikkelen acquisitieplan Solid Batteries i.s.m. BOM				
			Samenwerkingsrelaties	3 samenwerkingsrelaties div. regio's				

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
	BRANDING Profilering van de regio				2 bijeenkomsten Custodians of the brand			
	Instrumentarium				Beheer en onderhoud Actueel online platform Succesvolle advisering on-brand/off-brand bij 10 projecten/ evenementen			
	Campagnes				Duitsland Effectmeting profiel van Brabant in Duitsland op thema's 2017-2019 4 artikelen in relevante Duitse media (incl. social media) op relevant thema (Life Sciences en Agrofood)			
	Externe uitvoering			Profilerings-activiteit	1			
	Actieve benadering van de internationale pers rond internationale activiteiten en successen			Aantal benaderingen	Plan en uitvoering			
EUROPESE PROGRAMMA's								
Programmaperiode 2014-2020								

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
- "OPZuid en POP3 Vormgeven en lanceren van succesvolle openstellingen (lage uitvoeringskosten, effectieve governance, betrouwbaar financieel systeem) binnen de majeure programma's die aansluiten bij de doelstellingen van de Agenda van Brabant en de RIS3 gedurende het hele jaar 2019 en zijn afgestemd met het veld"			OPZuid openstellingen 1e helft 2019	1	0	Nog niet bekend	
			OPZuid Openstellingen 2e helft 2019	0	0	Nog niet bekend	
			POP3 openstellingen 1e helft 2019	1	0	Nog niet bekend	
			POP3 openstellingen 2e helft 2019	0	0	Nog niet bekend	
			Interreg openstellingen 1e helft 2019	1	0	Nog niet bekend	
- Vanguard initiatief Het opwerken van innovatieve baanbrekende pilotprojecten met als doel 2 Nederlandse pilots een volgende ontwikkelstap te laten maken prestatie (kritiek)			Aantal pilot projecten 1e helft 2019	1	1	1	
EFSI/Invest.nl i.o. Implementatie van de MKB-plus faciliteit uitgaande van positieve besluitvorming in samenwerking in samenwerking met Invest.NL i.o.			MKB plus loket (equity deel) 1e kwartaal 2019	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	
Statenvoorstel 49 / 17A MKB+ faciliteit			MKB plus loket (leningen deel) najaar 2019	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	
Nieuwe programmaperiode In verband met de voorbereiding voor de nieuwe Europese structuurperiode 2021 - 2027 zal de RIS3 worden herzien			Nieuwe RIS strategie 2de helft 2019				

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
<p>Analyse ERAC Rapport Aanbieden van jaarlijks analyse i.r.t. de mogelijkheden voor nieuwe Europese financieringsinstrumenten voor Brabant</p> <p>Jaarstukken Stimulus Opleveren van de jaarstukken Stimulus (voortgang programma relatie Interreg en OP Zuid)</p>				<p>Monitorings-Rapportage kansen Europese financieringsinstrumenten voor Brabant 2e helft 2019</p> <p>Jaarverslag Stimulus</p>	2	2	2	
<p>Uitvoeringsagenda Vrijtijdseconomie</p>		PS 11/13	2020					
<p>Meer bezoekers van verder weg, meer bestedingen en meer banen te krijgen in Brabant. Zo dragen we bij aan verbetering van het vestigingsklimaat en aan de internationale profilering van Brabant naar bezoekers.</p>				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Brabantbrede marketing VisitBrabant - Meer bezoekers - Crossovers Vrijtijdseconomie met andere provinciale opgaven 				<p>Activatie bezoekers op platform VisitBrabant</p> <p>Activatie ondernemers, aantal verbonden ondernemers en netwerken (community-building)</p> <p>Aantal shortbreaks (Nederlandse en buitenlandse)</p> <p>Aantal crossovers</p>	2	<p>30.000 unieke bezoekers per maand</p> <p>250 ondernemers en 15 netwerken</p> <p>>864.000 (Nederland)</p> <p>>360.000 (buitenland)</p> <p>2</p>		
<p>Beleidsnota Arbeidsmarktbeleid</p>		PS 16/16	2019					
<p>Een betere aansluiting van de vraag naar en het aanbod van arbeid, zichtbaar in</p>								

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
een lagere werkloosheid en een afname van het aantal vacatures.			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> - Regionale uitvoeringsprogramma's arbeidsmarktregio's - Arbeidsmarktdashboard, doorontwikkeling naar aanvullende mogelijkheden die mobiliteit en employability op de arbeidsmarkt verbeteren - Aantal personen begeleid naar (ander) werk; sectorplannen 			Regionale arbeidsmarktregio	4			
			Arbeidsmarkt dashboard	1			
			Aantal personen	afgerond			
Jeugdwerkloosheidsvrije zone (Midden Brabant)			percentage	50% minder dan in 2016			
Bereik van Brabantse ondernemers door ambassadeurs van 'Brabants Besten'				1000			
Ondersteuning van het aantal ondernemers tot en met nazorg (MKB Doorstart)				300			
Verbinden Brabantse mobiliteitscentra				leggen van verbindingen			
Projecten uitgevoerd in het kader van Flexicurity				5			
Pro/VSO werkplekken bij bedrijfsleven				nog nader te bepalen			
Aantrekken en behouden van internationale studenten				250			
Uitvoering kennispact 3.0 (hieronder hangt een 8-tal KPI's)				1			
Internationale MBO-opleidingen				4 studierichtingen voor de komende 3 schooljaren			
HCA-projecten met Europese financiering				afhankelijk van lopende calls			
2 grensinformatiepunten voor Brabantse grenswerkers in België en Duitsland				bestuursperiode 2015-2019: 3			

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
		moment					
Doelstelling							
Prestaties							
Arbeidsplaatsen voor Brabanders over de grens van België en Duitsland				bestuursperiode 2015-2019: 100			
Verplichte kpi mbt regionale econ. : Percentage bruto arbeidsparticipatie (werkgelegenheid) ten opzichte van de totale beroepsbevolking			% bruto arbeidspart. tov totale beroepsbevolking	70,50%			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	55.888	29.209	42.802	17.769	20.267	20.267
Lasten	55.888	29.209	42.802	17.769	20.267	20.267
Baten	38.096	8.623	18.123	13	0	0
Saldo lasten en baten	-17.792	-20.586	-24.679	-17.756	-20.267	-20.267

Lasten

De raming van de lasten in 2019 is ruim € 13,5 mln. hoger dan in 2018. Dit wordt veroorzaakt door de volgende effecten:

- o Raming m.b.t. Cofinancieringsmiddelen Europese programma's zijn in 2019 € 14,5 mln hoger dan in 2018. Raming 2019 (bij burap 2018) op basis van de verwachte (openstellingen en daarmee gepaard gaande) beschikkingen. (Betreft vooral openstellingen 2018, maar vanwege lange doorlooptijd worden

beschikkingen in 2019 afgegeven.) Deze lasten worden gedekt uit de reserve Cofinanciering Europese programma's en door bijdragen vanuit Europa (zie ook baten).

- o Raming m.b.t. het ontwikkelkrediet digitalisering is in 2019 € 1,5 mln. hoger dan in 2018, omdat er door PS (middels PS-voorstel 30/18) €4 mln. voor dit onderwerp beschikbaar zijn gesteld, waarvan € 1,5 mln. landt in 2019.
- o Raming m.b.t. Algemeen Economisch budget is in 2019 € 1 mln. lager dan in 2018, omdat er in 2017 € 0,5 mln. is overgeheveld naar 2018 i.v.m. Duurzaam Investeren Cranendonck en er middelen (0,5 mln.) vanuit 2019 naar voren zijn gehaald omdat door voortschrijdend middelen anders verdeeld zijn over de jaren.
- o Raming in 2019 is € 1 mln. lager omdat in 2018 een bedrag ad € 1 mln. is geraamd i.v.m. aanpassing risico afdekking BOM Holding.

Baten

- o Hogere baten i.v.m. hogere uitgaven cofinanciering Europese programma's.

04.02 Economisch programma Brabant

Wat wil de provincie bereiken?

Innoveren met topcluster /MKB en Ondernemerschap

Een toekomstbestendige economische structuur in een globaliserende en snel veranderende wereld geeft veerkracht voor een duurzame welvaart voor de Brabantse burgers, met voldoende werkgelegenheid op alle niveaus. Via het Economisch Programma Brabant 2020 wordt gestuurd op een veerkrachtig, innovatief economisch (eco)systeem. Innovatie in samenhang met versterking van onze kenniseconomie, een doelgericht arbeidsmarktbeleid, het bieden van ruimte voor bedrijvigheid en internationalisering als doorsnijdend thema. Een sterk economisch systeem is ook een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle aanpak van de maatschappelijke opgaven, zoals het circulair maken van onze economie, het verduurzamen van onze landbouw, het verminderen van onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen en het organiseren van slim en duurzaam vervoer. Deze transities zijn immers in belangrijke mate ook economische transities, met een belangrijke rol voor de innovatiekracht van ons bedrijfsleven. Waar economische ontwikkelingen effectief verbonden kunnen worden met deze opgaven snijdt het mes bovendien aan twee kanten: maatschappelijke vraagstukken worden opgelost en in de zoektocht naar deze oplossingen wordt het Brabants MKB-bedrijfsleven versterkt en neemt de werkgelegenheid toe. We werken hierbij vanuit de sterkten van Brabant; moderne (maak)industrie in combinatie met een robuuste kennisinfrastructuur via zes prioritaire economische clusters: Hightech systemen en materialen (HTSM, inclusief automotieve), (Agro)food, Biobased economy, Logistiek/supply chains, Life sciences & Health en Maintenance & Services.

We zien steeds meer mondiale trends doorwerken in Brabant. Twee zijn er voor Brabant zeer relevant. We zien digitalisering samen met circulaire economie als de meest urgente en kansrijke trends om te anticiperen op een toekomstbestendige duurzame economie. Hierdoor blijft Brabant koploper als regio van kennis en innovatie.

Digitalisering

Vanuit de verkenning "Brabant digitaliseert. Digitalisering in Brabant en de rol van de provincie" richten we ons op vier hoofdlijnen:

- (1) Het versnellen van maatschappelijke transitieopgaven in Brabant op het gebied van energie, voedsel, zorg, veiligheid en mobiliteit door middel van proactief inzetten van digitale technologieën in deze opgaven;
- (2) Het versterken en verder uitbouwen van een koploperpositie in de nieuwe data-economie in Brabant;
- (3) Het bewaken van de optimale connectiviteit in Brabant;
- (4) Het intensiveren van de provinciale inzet op interne digitalisering om het digitale voorzieningenniveau 'fit-for-future' te maken.

Circulaire economie

Vanuit een dynamische Uitvoeringsagenda versnellen we de transitie naar een Circulaire Economie, samen met kennisinstellingen, andere overheden, maatschappelijke organisaties en met bedrijven in de lead. Met minder grondstoffenverspilling, afbouw van fossiele brandstoffen en kritische metalen, waar mogelijk vervanging door biobased materialen en met nieuwe innovatieve businessmodellen. Hierdoor ontstaat niet alleen meerwaardecreatie voor de economie, maar ook voor andere maatschappelijke opgaves op ecologisch en sociaal gebied. Onze inzet op circulaire economie gaat hand in hand met de energie-aanpak, waarmee wij bijdragen aan verlaging van de CO2 emissies en de klimaatafspraken van Parijs.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Het Economisch Programma Brabant richt zich op economische cluster- en systeemversterking, en meer algemeen op MKB, ondernemerschap, internationalisering en arbeidsmarktbeleid.

Innovatie in de economische clusters voor maatschappelijke opgaven

Mijlpalen 2019

- o Vanuit het uitvoeringsprogramma High Tech systemen en materialen wordt in samenhang met de Brainport Nationale Actieagenda het masterplan fotonica uitgewerkt. Ook Smart data is één van de programmaliijnen binnen high tech. In verbinding met de provinciale Digitale Agenda ligt de focus op datadelen, datacompetenties (het Brabants MKB is klaar om deel te nemen aan de data-

economie), datatalent (Brabant als EU hotspot voor datatalent en -onderzoek) en databusiness (nieuwe innovaties en bedrijvigheid voor het Brabants MKB).

- o Uitvoering van het meerjarenprogramma Maintenance & Services richt zich op het internationaal positioneren en profileren van Brabant als World Class Maintenance Hotspot. De focus ligt in 2019 op motorenonderhoud aerospace en nieuwe materialen (composieten). Circulaire economie loopt als rode draad door het programma.
- o De uitvoering van het Innovatieprogramma (Agro)food richt zich in 2019 op de thema's binnen de crossover Agrofood & Hightech. Dataficatie vormt een overkoepelend thema. Het Innovatieprogramma Agrofood loopt 31 december 2019 af.
- o De geactualiseerde Logistieke Agenda Brabant wordt uitgevoerd met accenten op Logistics Community Brabant, big data/ supply chains en voldoende en goed geschoold personeel i.s.m. de verschillende arbeidsmarktregio's. De Logistics Community Brabant is in april één jaar actief. Rond de zomer 2019 wordt het eerste jaarverslag aangeboden aan PS.
- Vanuit het in 2018 vastgestelde uitvoeringsprogramma Life Sciences & Health wordt Brabant doorontwikkeld naar een leidende life sciences & health regio. Hierbij is Brabant aanjager van nieuwe zorginnovaties door het Brabants MKB en het inrichten van proeftuinen voor versnelling van de toepassing van nieuwe innovaties. Naast nieuwe bedrijvigheid levert dit ook een bijdrage aan de maatschappelijke opgave "gezond ouder worden".

MKB en ondernemerschap

Als onderdeel van de nieuwe Samenwerkingsagenda met het rijk, zorgen wij voor een adequate en effectieve ondersteuningsstructuur voor het innovatief MKB-bedrijfsleven. Hierbij trekken wij gezamenlijk op met de provincies Zeeland en Limburg. In de tweede helft van 2018 en het eerste kwartaal van 2019 worden de afspraken uit de Samenwerkingsagenda Rijk – Regio omgezet in concrete afspraken over een samenhangende inzet van Rijk en regio naar het innovatieve MKB en innovatieve starters. Dit moet leiden tot het voortzetten van de MIT-regeling in aangepaste vorm en tot een verbinding van het rijksbeleid voor starters met het recente Brabantbrede startersprogramma (Braventure) en het nieuwe provinciale Brabant Startup Fonds.

Digitalisering

Maatschappelijke transitieopgaven

- Verdieping van de verkenning op de relatie digitalisering en de maatschappelijke opgaven energie, voedsel, zorg, veiligheid en mobiliteit, en opstellen plan van aanpak hoe de versnelling m.b.v. digitalisering te bewerkstelligen
- Digitalisering van 15.000 woningen t.b.v. versnelling transitieopgaven in de gebouwde omgeving
- Uitwerking mogelijkheden voor ondersteuning Brainport Cyber Security Weerbaarheidscentrum dat MKB'ers helpt in hun cyberweerbaarheid.
- Uitwerking mogelijkheden voor ondersteuning m.b.v. digitalisering t.b.v. vergunningverlening, toezicht en handhaving
- Doorontwikkelen aanpak voor versterking van digitale vaardigheden bij Brabanders, in samenwerking met netwerkpartners zoals Cubiss, Stichting Lezen & Schrijven, samen met programma Sociale Veerkracht.

Nieuwe data-economie

- Valorisatie van JADS ten behoeve van MKB organiseren (Big Data Value Center) (JADS: Jheronimus Academy of Data Science)
- De oprichting van JADS Association ondersteunen
- Mindlabs mogelijk maken

Optimale connectiviteit

- BrabantRing met als doel het realiseren van open, betrouwbare en veilige ethernet verbinding tussen maatschappelijk relevante dienstenaanbieders, particulieren overheden en bedrijven. Belangrijkste producten: opstellen businesscase en financieringsplan voor lokale glasvezelringen in de B5 en voor het onderling verbinden van deze lokale glasvezelringen.
- Verkenning van de uitrol van 5G in Noord-Brabant
- Breedbandmonitor: monitoren en rapporteren van breedbandontwikkeling in Brabant

Fit for future

- Het intensiveren van de provinciale inzet op interne digitalisering om het digitale voorzieningenniveau adequaat te maken in het licht van de hogere eisen op het

gebied van informatieveiligheid, privacy, gegevensbescherming, één overheid, e-dienstverlening digitaal werken en datamanagement via:

- Basis op orde: plan van aanpak uitwerken en voortgang bewaken
- Opstellen l-visie voor de provincie: een toekomstvaste en gedragen l-visie opstellen voor de provincie
- Professionalisering door datamanagement: voorstellen doen en implementeren voor organisatie/ professionalisering datamanagement;

Circulaire economie

In de Bouwstenennotitie is een projectenprogramma 2019-2020 opgenomen waarin we over de lopende programma's heen een aantal strategisch belangrijke verbindende en versnellende projecten hebben geformuleerd.

Het gaat [hierbij](#) om het verder invullen van de voorbeeldfunctie van de provincie in bestaande en nieuwe activiteiten en programma's van de provincie. Daarnaast gaat de provincie op drie gekozen focusthema's de circulaire economie aanjagen: bouw en infrastructuur (uitrol CirkelStad), biomassa en voedsel (uitbreiding Groene Cirkels), maakindustrie (verbinden met design, smart industry, HTSM/maintenance). Overkoepelend daaraan werkt de provincie aan bewustwording en activatie van het MKB naar het voorbeeld van CIRCELS in Gelderland, het ontwikkelen van een (Brabantse) kennis en onderzoek infrastructuur en samenwerking via bijvoorbeeld regiodeals en het landelijke programma CE BOOST NL

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
outcome			€ (x 1.000)	7.715	1.945	5.525	5.500
Economisch programma 2020	PS 18/12	2020					
Het versterken van de regionale economische structuur en het innovatievermogen van het innovatief MKB. Deze innovatiekracht benutten we vervolgens ook voor het ontwikkelen van slimme, innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken.			€ (x 1.000)				
			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- MKB EN ONDERNEMERSCHAP Bevordering van ondernemerschap			Aantal onderst. starters	125			
- Het aantal verstrekte, uitstaande en terugbetaalde PoC en preseed leningen			aantal leningen aan startups	35			
- "INNOVATIE MET TOPCLUSTERS voor maatschappelijke opgaven Aantal obv. programma's Topclusters toe te voegen testomgevingen (Living Labs, field labs, proeftuinen)."			Aantal	13			

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
	Doelstelling		moment					
	Prestaties							
	Implementatie Innovatieprogramma High Tech			Aantal	7			
	Aantal projecten gericht op Photonica, big data, smart manufacturing en equipment (programmaliijnen Innovatieprogramma High Tech)			Aantal	100			
	Aantal ontwikkelde en begeleide business cases, zowel vanuit samenwerking (clusters) als individueel (bedrijfsontwikkeling)			Aantal	100			
	Aantal bedrijven dat begeleid is naar financiering			Aantal	35			
	Aantal bedrijven dat begeleid is naar financiering en die heeft gekregen			Aantal	15			
	Aantal projecten waarbij sprake is van een bijdrage aan maatschappelijke opgaven (koppeling met het Economisch Programma 2020)							
	Het versterken van de regionale economische structuur en het innovatievermogen van het innovatief MKB. Deze innovatiekracht benutten we vervolgens ook voor het ontwikkelen van slimme, innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken.							
	- Via MIT- resp. OPZuid ge(co)financierde projecten gericht op productontwikkeling			aantal	25-30			
	- D.m.v. RedMedTech fonds; uitstaande leningen			aantal octrooi-leningen (12 gedurende looptijd)	15			
				aant. pre-seed-leningen (12 gedurende looptijd)	16			
				aant. proof-of-concept-lening (12 ged. looptijd)	19			
	D.m.v. Life Science & Health Fonds; Financiële ondersteuning o.g.v. medicijnontwikkeling			aantal bedrijven				

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
		moment					
Doelstelling							
Prestaties							
"D.m.v. Business Park Aviolanda; nieuw gevestigde bedrijven op BPA * tot standkoming PPS voor Aerospace en Maintenance op BPA"			aantal bedrijven	1 per jaar			
			aantal	1 per jaar			
- D.m.v. Oss Life Science Park; ingroeipercentage			% verhuurd tov lokaal verhuurde ruimte	74%.			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	24.977	34.788	7.715	1.945	5.525	5.500
Lasten	24.977	34.788	7.715	1.945	5.525	5.500
Baten	0	350	0	0	0	0
Saldo lasten en baten	-24.977	-34.438	-7.715	-1.945	-5.525	-5.500

Toelichting op de verschillen tussen Begroting 2019 en 2018

De raming van de lasten in 2019 is ruim € 26,5 mln. lager dan in 2018. Dit wordt veroorzaakt door de volgende effecten:

- o Mkb en ondernemerschap is in 2019 € 2,6 mln. lager dan in 2018, omdat er t.b.v. Valorisatiefonds middelen van 2019 (en 2020) naar 2018 gehaald zijn;

- o HTSM in 2019 € 7 mln. lager dan in 2018, omdat er middelen vanuit 2019 en 2020 naar voren zijn gehaald (naar 2017 en 2018). Dit omdat in 2017 en 2018 meerjarige projectsubsidies worden verleend, waarvan de lasten op moment van beschikken volledig worden genomen;
- o Voor MIT is in 2019 nog geen raming opgenomen en daardoor zijn de lasten € 11 mln. Lager;
- o Voor Logistics Community Brabant zijn in 2018 € 3 mln. beschikbaar gesteld (daardoor lasten in 2019 € 3 mln. lager);
- o T.b.v. arbeidsmarktbeleid zijn er (i.h.k.v. realistisch ramen) middelen overgeheveld van 2017 naar 2018 en middelen naar voren gehaald van 2019 en 2018 daardoor zijn uitgaven in 2019 € 1,7 mln. lager dan in 2018;
- o Procesgelden digitalisering € 1,3 mln. overgeheveld van 2017 naar 2018;
- o Aanpassing risicoafdekking m.b.t. Pivot Park is in 2018 voor € 2,3 mln. aangepast. (in 2019 (nog) niet geraamd);
- o Biobased raming in 2019 € 2,1 mln. hoger o.b.v. realistische planning.

04.04 Duurzame energie en energietransitie

Wat wil de provincie bereiken?

In de Brabantse samenleving van 2050 zijn er geen fossiele brandstoffen meer. We hebben alleen duurzame energie. Woningen, kantoren en fabrieken kunnen hun eigen (duurzame) energie opwekken. Op de weg rijden alleen nog maar 100% schone voertuigen. Dit is ons ideaalbeeld voor 2050. Dit toekomstbeeld hebben we vertaald naar een provinciale ambitie voor het jaar 2020.

Doelstelling: 14% duurzame energieopwekking in 2020, 6 % energiebesparing in 2020 en de energie-innovatie stimuleren zodat het tempo van de verduurzaming na 2020 sterk toeneemt. De uitvoering van het Nationaal Klimaat en Energieakkoord begint in 2019. De nieuwe Energieagenda vormt ons kader voor het Brabantse aandeel in deze afspraken en de op te stellen Regionale Energie Strategieën (RES). In 2019 volgt het uitvoeringsprogramma o.b.v. onze agenda, de RES'en en het nieuwe bestuursakkoord.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Op basis van het Energie- en Klimaatakkoord zijn de regionale overheden verantwoordelijk voor vier Regionale Energie Strategieën in Noord-Brabant. Wij participeren in dit proces vanuit de kaders zoals vastgesteld in de Energieagenda 2030 (die in december 2018 ter besluitvorming voorligt). In dit proces neemt de provincie een regisserende rol en faciliteert onder andere met kennis om te komen tot een evenwichtig gezamenlijk Brabants "bod" naar het rijk.

In het kader van de door uw Staten beschikbaar gestelde middelen voor de netwerkbegroting is in 2018 een beweging 'Brabant geeft Energie' gestart om initiatieven te faciliteren die bijdragen aan een versnelling van de energietransitie door meer draagvlak, samenwerking en betrokkenheid van partijen in onze provincie. In 2019 worden meer initiatieven in dit kader gefaciliteerd, waarbij kennis wordt gedeeld en verbindingen tussen partijen tot stand komen.

Voor het programma Fuelliance (energieconversie en -opslag) volgt, na de kwartiermakersfase (2018), in 2019 de fase om de samenwerking vorm te geven. Hieronder zijn de belangrijkste mijlpalen voor 2019 opgenomen, die allen bijdragen aan de doelstellingen van 14% duurzame energieopwekking en 6% energiebesparing.

- Sociale innovatie in energie; we hebben 8-10 projecten in uitvoering, waaronder een project speciaal gericht op Brabanders met een smalle beurs;
- Fuelliance; samen met TU/e, TNO/ECN en Differ zetten we een innovatie hub op om te komen tot een effectievere energie-opslag in Brabant;
- Begin 2019 wordt bekend gemaakt welk initiatief de prijsvraag voor 'Energielandschap van de Toekomst' rondom de A16 wint;
- We leveren de verkenning op voor een grootschalig demonstratieproject m.b.t. 'laden op eigen zon';
- Geothermie: we nemen het besluit over de locatie van de eerste boring geothermie (onderdeel greendeal);
- Energiescans: bij 5-10 bedrijven die zeer veel energie gebruiken worden diepteanalyses uitgevoerd om te komen tot energiebesparing;
- Verduurzaming Amernet: we nemen de eerste investeringsbeslissing voor de realisatie van decentrale duurzame bronnen;
- Aardgasvrije wijken; we bouwen een kennisteam op t.b.v. gemeenten;
- Opleveren zonnepanelen op de nieuwbouw en we verkennen mogelijkheden voor energieopwekking op het Pettelaarpark.

Onze communicatiestrategie voorziet in het verbinden van en kennisdelen tussen mensen die (beroepsmatig) bijdragen aan energieprojecten en -initiatieven. Daarbij is bijzondere aandacht voor de samenwerking tussen gemeentebestuurders en -ambtenaren onderling en met de provincie. Het Brabantse publiek raakt gemotiveerd om thuis/zelf bij te dragen aan de energietransitie en ziet de beweging van de transitie in Brabant met daarin de rol van de provincie.

Beleidsnota	besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
outcome			€ (x 1.000)	4.087	1.056	1.083	1.023
Nota Energieagenda 2010-2020	PS 59/10	2020					
Energie wordt een pijler van de Brabantse economie.							
			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Evaluaties (oktober 2014 1e tussen-evaluatie)			Evaluatie		Eindevaluatie 2020		
Uitvoering door Internationaal onderzoekscluster Solar			Aantal arbeidsplaatsen in solar industrie	900	900		
-							
- Uitvoering door Europees onderzoekscluster KIC-Innoenergy:							
Aantal succesvolle projecten (cumulatief)			Aantal proj. (cum.)	130	150		
Nieuwe startups			aantal nieuwe startups	10	10		
Omzet bedrijven voortkomend uit KIC Inno-energy			omzet	min. € 15 mln /jaar	min. € 15 mln /jaar		
Ontwikkeling Biobased economy in Brabant: aantal investeringen Biobased fund door fondsmanager BOM			Aantal investeringen (cumulatief)	9	11		
Groeï Green Chemistry Campus (uitvoering door GCC B.V.)			aantal fte dat zich vestigt op campus	220	330		
Aantal nieuwe arbeidsplaatsen in biobased economy in de Biobased Delta			Aantal nieuwe arbeidsplaatsen		3.000/2020		

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
Aantal arbeidsplaatsen behouden in de Biobased Delta		Aantal behouden arbeidsplaatsen						
Ontwikkeling cluster Elektrisch rijden / slimme netwerken		Aantal arbeidsplaatsen in cluster						
Energietransitie 2016/2019		PS 07/16	2019					
Dat in 2020, 14% van ons energiegebruik, duurzaam wordt opgewekt. Realiseren van energieneutrale samenleving in 2050.								
		effect indicator		streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
-		Percentage duurzame energie (tbv BBV ook in PJ rapporteren)		11%	14%			
-		Percentage energiebesparing			6%			
5 thema's: 1. Gebouwde omgeving		Fte werkzaam in de duurzame energiesector		15.200 fte	15.000 - 25.000 fte			
A. Aanpak nul op de meter (NOM) in de bebouwde omgeving		Aantal huizen				40.000		
B. Onze eigen gebouwen zijn verduurzaamd		Aantal gemeenten		Verduurzaming gerealiseerd 40		Alle gemeenten zijn benaderd om maatregelen te nemen		
C. De provincie stimuleert en ondersteunt Brabantse overheden bij het verduurzamen van hun vastgoed, oa via Energiefonds.		%		17	25			
2 Smart en Green Mobility		Aantal laadpunten		7.500	10.000-12.000 semi-publieke laadpunten			
A) Zero Emissie openbaar vervoer Brabant								
"B) Een dekkend netwerk van (semi-)publieke laadinfrastructuur voor elektrisch rijden"								

Beleidsnota	besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
C) Aantal elektrische voertuigen in Brabant			Aantal elektrische voertuigen	40.000	100.000		
3. Energieneutrale industrie							
A) We hebben met minimaal 20 grootverbruikers afspraken over de energietransitie (o.a. via EnergywebXL, BEL-groep en Energieprogramma DVM)			Aantal afspraken	20	20		
B) We bereiden met onze stakeholders minimaal 3 grootschalige projecten (50MW of meer) voor, zoals EnergywebXL, Geothermie BV en zonnepark Nyrstar			Besluit over uitvoering op basis van uitgewerkte businesscase	1	1		
4. Sustainable Energyfarming. Besparing PJ in agrarische sector			Besparing PJ		0,3 PJ		
"5. Energieke landschappen Aantal totaal gerealiseerde MW Windenergie in Brabant"			MW geïnstalleerd vermogen		470MW		
-							

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	7.168	8.388	4.087	1.056	1.083	1.023
Lasten	7.168	8.388	4.087	1.056	1.083	1.023
Baten	282	181	181	181	181	181
Saldo lasten en baten	-6.886	-8.206	-3.906	-875	-902	-842

Toelichting op de verschillen tussen Begroting 2019 en 2018

De raming van de lasten in 2019 is ruim € 4 mln. lager dan in 2018. Dit wordt veroorzaakt door de volgende effecten:

- o T.b.v. Elektrisch rijden & slimme netwerken is in 2018 incidenteel een bedrag geraamd van € 1,2 mln., voor de uitbetalingen van Greendeal (rijks)middelen aan gemeenten .
- o Voor het aanvullend uitvoeringsprogramma Energie 2018 is voor 2018/2019 een bedrag geraamd ad € 2,5 mln. (PS 76/17). In het kader van realistisch ramen

vindt aanpassing plaats bij slotwijziging / burap t.l.v. gereserveerde bestuursakkoord middelen, zodra concrete uitwerking beschikbaar is (dit om onderbesteding te voorkomen). Een aantal grote projecten / subsidies zijn in voorbereiding, o.a. aardgasloze wijken, NOM woningen, EnergyWeb XL, Provinciale InpassingsPlannen Wind en energieonderdeel m.b.t. voorstel Woonconnect).

5

Mobiliteit

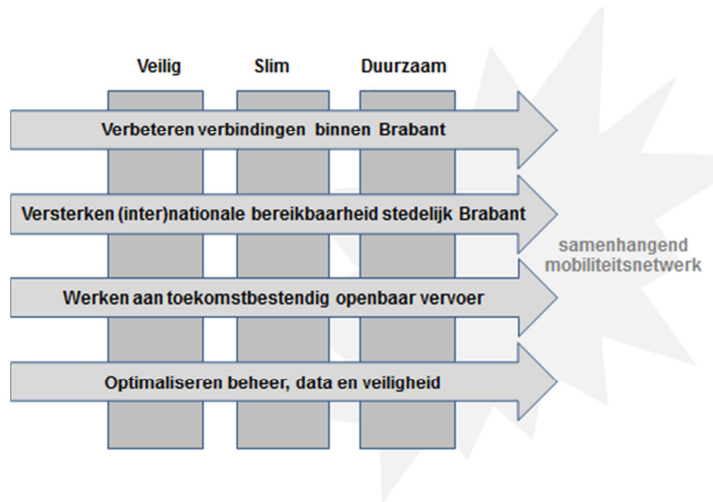
Inleiding

Een veilig, slim en duurzaam mobiliteitssysteem is een middel om Brabant aantrekkelijk, bereikbaar en concurrerend te houden.

Wat wil de provincie bereiken?

Wij willen dat Brabant nu en in de toekomst een fijne plek is om te wonen, werken en recreëren. Waar je vlot en aangenaam op je bestemming kunt komen en waar producten slim vervoerd worden. Wij willen ook dat Brabant een internationale top kennis- en innovatieregio blijft. Om bij te dragen aan de concurrentie- en agglomeratiekracht van Brabant, werken we samen met onze partners aan een veilig, slim en duurzaam mobiliteitsnetwerk voor bewoners, bedrijven en bezoekers.

We werken vanuit vier ontwikkellijnen om dit mobiliteitsnetwerk voor Brabanders en de Brabantse economie te realiseren:

We merken dat mobiliteit in beweging is onder invloed van maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. Daarom willen we beter en sneller in kunnen spelen op kansen en ontwikkelingen in de omgeving en tegelijk zorgen voor een goede borging van de structurele taken. Daartoe hebben we de indeling van de begroting en de bijbehorende financieringsstructuur aangepast.

Relatie Bestuursakkoord & Perspectiefnota 2018

Om Brabant bereikbaar te houden versterken we de interne samenhang van de Brabantse Mozaïekmetropool door het versneld aanpakken van bereikbaarheidsknelpunten in Zuidoost-Brabant (met name A58, A2, A67 en N279). Ook hebben de knooppunten Hooipolder en Paalgraven, de provinciale wegen N282 Tilburg – Breda en N629 Oosterhout – Dongen onze aandacht. We werken met een én-én aanpak: verbeteringen van infrastructuur gaan samen met slimme oplossingen. Ook zetten we stevig in op alternatieven voor autoverkeer zoals de realisatie van een snelfietsroutenetwerk tussen de Brabantse steden, het stimuleren van Hoogwaardig Openbaar Vervoer (HOV) en een modal shift in goederenvervoer. Daarnaast werken we aan een toekomstbestendig OV waarin we de belangen van de reiziger centraal zetten.

We agenderen bij het rijk knelpunten op het Brabantse (internationale) spoornetwerk voor zowel personen- als goederenvervoer met als doel deze robuust aan te pakken. En we blijven vanzelfsprekend werken aan de verdere verbetering van de verkeersveiligheid in Brabant.

Samen met de regio's werken we in het kader van bestuurlijke vernieuwing sinds afgelopen jaar met gebiedsgerichte agenda's en zorgen voor een passende flexibele financieringsstructuur met een goede (financiële) borging van onze basistaken.

Inzet verbonden partijen

Verbonden partij

Eindhoven Airport NV

Kleinschalig Collectief Vervoer Noordoost-Brabant

In de bijlagenbundel -bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het programma Mobiliteit.

Wat mag dit programma kosten?

05 Mobiliteit

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Lasten						
Programmalasten	151.705	363.537	202.180	233.109	154.365	158.097
Kapitaallasten	40.079	43.167	44.697	47.387	53.613	57.296
Organisatiekosten	15.191	16.319	15.871	14.543	14.201	13.459
totaal lasten	206.975	423.023	262.748	295.040	222.179	228.852
Baten						
totaal baten	95.581	109.246	47.625	21.769	9.131	4.811
Saldo baten en lasten	-111.393	-313.777	-215.123	-273.270	-213.048	-224.042

De begrotingsindeling 2019 en de bijbehorende financieringsstructuur zijn aangepast om sneller en adaptief te kunnen programmeren. De begroting is opgebouwd uit de productgroepen:

- 05.01 Basis op orde
- 05.02 (Regionale) Ontwikkelagenda's Mobiliteit
- 05.03 Strategische agenda

Op basis van de BBV-regelgeving zijn de vergelijkende cijfers voor 2017 en 2018 opgenomen conform de nieuwe begrotingsstructuur.

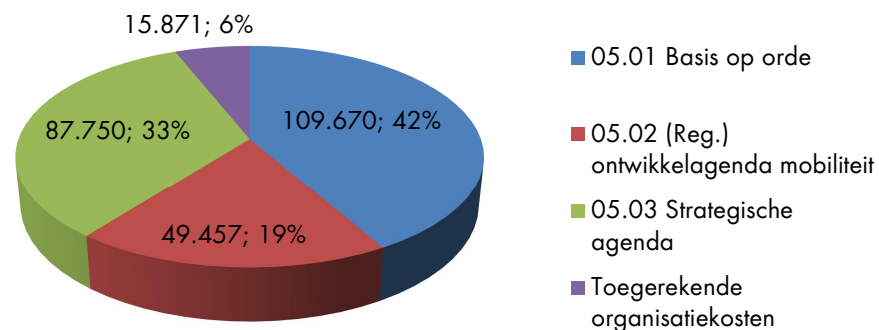
De totale lasten van programma 05 in de begroting 2019 zijn € 160 mln lager t.o.v. begroting 2018. De afname is vooral het gevolg van voor 2018 geraamd incidentele bijdragen of subsidies op basis van bestuursovereenkomsten, zoals Challengevariant Eindhoven, Bereikbaarheidsakkoord, Maaslijn en Programma Hoogfrequent Spoor (PHS). Voor programma Mobiliteit zijn de twee specifieke dekkingsbronnen: de reserve Verkeer & Vervoer en Spaar- en Infracfonds (SIF).

De lagere inkomsten hebben te maken met de overgang naar een decentralisatie uitkering (onderdeel van programma 31 Financieringsfunctie) en de bijbehorende afbouw van de specifieke doeluitkering BDU Verkeer & Vervoer in 2019.

Bedragen x € 1.000 (investeringen)	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Materieel provinciale wegen	655	660	452	235	61	0
Steunpunten en Districtskantoren	45	152	2.600	2.900	400	400
Wegeninvesteringen	62.942	40.553	71.831	143.394	111.071	121.115
Benutten (DVM)						
N261	34	0	0	0	0	4.196
Komomleidingen	3.337	797	1.297	3.956	0	0
Totaal investeringen	67.013	42.162	76.180	150.485	111.532	125.711

Het overzicht van de investeringen, totaal € 76 mln wordt op programmaniveau weergegeven. Ongeveer € 37 mln heeft betrekking op de taak van beheer en onderhoud van provinciale wegen (05.01), € 18 mln op reconstructies in het kader van de regionale mobiliteitsagenda's (05.02) en € 21 mln betreft de strategische agenda (05.03, onderverdeeld in € 17 mln N69 en € 4 mln N279 Zuid).

Begroting 2019 lasten x € 1.000

05.01 Basis op orde

Wat wil de provincie bereiken?

We streven naar een goed functionerend provinciaal wegennet vanuit de kernwaarden verkeersveiligheid, bereikbaarheid, leefbaarheid en duurzaamheid.

De provincie is verantwoordelijk voor de regionale bereikbaarheid en daarom houdt de provincie een provinciaal wegennet in stand door:

- het onderhouden en beheren van provinciale wegen en fietspaden;
- het verbeteren van de verkeersveiligheid op provinciale wegen en fietspaden;
- het oplossen van kleine knelpunten in het regionale wegennet;
- het op orde hebben en houden van mobiliteits- en verkeersdata.

In totaal bestaat de provinciale infrastructuur o.a. uit circa 550 km aan wegen, 520 km fietspaden en 595 civiele kunstwerken (tunnels, viaducten en duikers). Voor de uitvoering van het dagelijks beheer en de gladheidsbestrijding beschikt de provincie over een vijftal steunpunten.

We initiëren, faciliteren en stimuleren innovatie, zowel het testen en ontwikkelen hiervan in de praktijk als het grootschalige gebruik, om de beheer- en onderhoudstaak op een efficiënte wijze uit te voeren én te verduurzamen.

Samen met partners zoals gemeenten, Rijkswaterstaat en politie, bevorderen we de verkeersveiligheid via drie pijlers: gedrag, infrastructuur en handhaving. Ons streven daarbij is nul verkeersdoden in Brabant.

We zien het OV als een verbindende schakel in het Brabants mobiliteitsnetwerk dat bijdraagt aan de bereikbaarheid, leefbaarheid en duurzaamheid van onze provincie. Daarom werken we samen met de vervoerders, gemeenten, Reizigersoverleg Brabant en verschillende andere (markt)partijen aan een vraaggericht, verbindend en verantwoord openbaar vervoernetwerk dat aansluit bij de wensen van de reiziger.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

We beheren en onderhouden onze provinciale wegen aan de hand van de meerjarige kwaliteitsvisie ([KOPI](#)) zoals die begin 2018 is vastgesteld. Hierin ligt ons ambitieniveau voor onze infrastructuur vast met de bijbehorende prijs/kwaliteit verhouding. Op basis daarvan zorgen we voor planmatig(e) vervanging/onderhoud

op provinciale wegen. Een overzicht van de geplande onderhoudsprojecten en planstudies is opgenomen in de statenmededeling [programmering mobiliteit](#).

We passen zo veel mogelijk duurzame en recycled materialen toe en stimuleren innovaties door de markt o.a.:

- Aan de steunpunten Oud-Gastel (uitvoering) en Helmond (voorbereiding) zal groot onderhoud worden gepleegd met een accent op verduurzaming;
- Realiseren van minimaal 3 innovatie projecten (in het kader van KOPI):
  - Proefvak N279 Zuid met licht 'as a service' waarbij licht tegelijk met innovaties als dienst uit de markt wordt gehaald via een andere contractvorm;
  - Onderzoek naar 'groen' zout voor gladheidsbestrijding (gebruik van bermgras);
  - Realisatie van een pilotproject met het opwekken van zonne-energie uit onze provinciale infrastructuur;
  - Innovaties vanuit Onderhoud Prestatie Contract gericht op biodiversiteit en insecten in de bermen.
- Via de wijze van het aanbesteden van werken wordt de markt steeds maximaal uitgedaagd op het vlak van innovaties en duurzaamheid. Zo gaan we bijvoorbeeld de ombouw van de N69 in de markt zetten als de 'groenste weg'.

Ondanks onze gezamenlijke inzet met partners zien we helaas een stijgende lijn in het aantal dodelijke verkeersslachtoffers. Dit vraagt om een aanscherping van onze aanpak. Het uitvoeringsplan Verkeersveiligheid loopt eind 2019 af. Op basis van een evaluatie stellen we samen met onze partners een nieuw uitvoeringsplan op dat aansluit bij het landelijke strategische plan verkeersveiligheid 2030.

De integrale aanpak staat centraal bij verkeersveiligheid. De samenwerking met politie en openbaar ministerie rondom verkeershandhaving wordt verder geïntensiveerd. M.b.t. de pijler infrastructuur zetten we in op een veilige inrichting van bermen langs provinciale wegen en de versnelde uitvoering van kleinschalige reconstructies n.a.v. het onderzoek wegprofielen.

Bij de pijler gedrag staat de campagne in het teken van zichtbaarheid. Daarnaast wordt de doorlopende campagne voor alertheid in 2019 geïntensiveerd. We continueren onze inzet voor Brabants VerkeersveiligheidsLabel (BVL) en Totally Traffic. Bovendien rollen we het educatieprogramma Totally Traffic verder uit naar MBO-instellingen.

De provincie heeft een uniek integraal en multimodaal verkeersmodel ontwikkeld (Brabantbrede Modelaanpak (BBMA)). In 2019 zetten we de data hiervan intensiever in bij de beleidsontwikkeling en voor de verdere ontwikkeling van indicatoren. We versterken de samenwerking tussen de verschillende wegbeheerders door nieuwe afspraken te maken over de inzet van de regionale verkeerscentrale en structurele afspraken te maken met de verschillende GGA regio's over de regionaal verkeerskundige teams.

We geven uitvoering aan drie OV-concessies conform de uitgangspunten uit de OV-visie. Onder één paraplu-merknaam Bravo zorgen we voor passend openbaar vervoer voor iedere doelgroep. Daarbij zetten we in op verduurzaming en het bevorderen van de sociale veiligheid. Samen met de vervoerders en Reizigersoverleg Brabant (ROB)

bepalen we in de veiligheidsplannen wat de specifieke speerpunten zijn. Naast reguliere dienstregeling bieden we maatwerk aan via Bravoflex en BravoSamen. Met Bravodirect willen we in 2019 het HOV netwerk verder verstevigen en onder de aandacht brengen.

We starten met de voorbereiding van de aanbesteding van de concessie in West Brabant (eind 2022) op basis van de resultaten Vernieuwing OV en de herijkte OV-visie. We gaan daarbij meer sturen op doelen en werken met een adaptieve agenda aan de vernieuwing van ons OV. Experimenten en pilots met nieuwe vormen van (openbaar) vervoer, zoals deeldiensten, platforms en maatwerkoplossingen spelen daarbij een belangrijk rol.

Beleidsnota	besluit	afweeg-moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Kwaliteitsvisie Onderhoud Provinciale Infrastructuur (KOPI)	PS 18/18						
			€ (excl. investeringen)	15 mln	14 mln	14 mln	12 mln
De status en inrichting van de provinciale (fiets)wegen scoren objectief gezien goed (score BKXI).			Score	>2018	>2019	>2020	>2021
De status en inrichting van de provinciale wegen worden positief gewaardeerd door de Brabantse burger (waardering WOW).			Score	>2018	>2019	>2020	>2021
- Uitvoering projecten planmatig onderhoud (aantal km uitgevoerd groot onderhoud en vervanging).			Km/jaar	30	30	30	30
- Gebruik van recycled materiaal (asfalt en beton) bij onderhoudswerkzaamheden.			%	>50%	>50%	>50%	>50%
- Aantal innovatieve initiatieven of projecten.			aantal	3	3	3	3
- Percentage LED openbare verlichting en verkeersregelinstallaties.			%		100%		
Brabants Verkeersveiligheidsplan 2016-2020	nvt	2019					
Door het stimuleren van verkeerseducatie op scholen en voorlichting geven aan Brabantse verkeersdeelnemers streven we naar nul verkeersdoden in Brabant.			€	1,0 mln	1,0 mln	1,0 mln	1,0 mln

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
<ul style="list-style-type: none"> - Dodelijke verkeersslachtoffers op provinciale wegen: aantallen. - Dodelijke verkeersslachtoffers op provinciale wegen: per reizigerskilometer. 				Aantal				
				Aantal				
<ul style="list-style-type: none"> - Minimaal 95% van de BVL-scholen heeft het BVL-label behaald in 2019. - Minimaal 100 middelbare scholen doen mee aan Totally Traffic in 2019 - Percentage van de Brabanders ouder dan 18 jaar, dat bereikt is met de campagne Brabant gaat voor NUL verkeersdoden. 				%	93%	95%		
				Aantal	105	110		
				%	>2018	>2019	>2020	>2021
OV-visie		PS 43/12	2024					
<ul style="list-style-type: none"> - Het OV sluit aan bij de vraag van zo veel mogelijk reizigers. Klanttevredenscijfer gelijk aan of boven landelijk gemiddelde. - De reizigers kunnen veilig reizen met het OV in Brabant. 				€	90 mln	91 mln	91 mln	91 mln
				OV- klantbarometer	>landelijk	>landelijk	>landelijk	>landelijk
				Aantal incident meldingen	<2018	<2019	<2020	<2021
<ul style="list-style-type: none"> - Uitvoering en beheer van de 3 busconcessies obv de vastgestelde OV-visie: - Rituitval obv % uitgevallen ritten tov de dienstregelingen van de concessies. - Afgelegde reizigerskilometers per gereden buskilometer. - Inzet van zero emissie bussen in de concessie Zuid-Oost obv % tov totaal aantal bussen (100% in 2025). - Per concessiegebied een jaarplan sociale veiligheid opstellen met normen en eisen. 				%	<0,2%	<0,2%	<0,2%	<0,2%
				km	>2018	>2019	>2020	>2021
				%	22%	22%	48%	
				%	3	3	3	3

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	105.073	114.041	109.670	109.561	109.182	105.995
Lasten	105.073	114.041	109.670	109.561	109.182	105.995
Baten	78.957	89.478	29.206	3.205	3.205	1.385
Saldo lasten en baten	-26.116	-24.563	-80.465	-106.356	-105.977	-104.610

De begrotingsindeling 2019 en de bijbehorende financieringsstructuur zijn aangepast om sneller en adaptief te kunnen programmeren. In productgroep 05.01 Basis op orde worden de structurele taken van de provincie geborgd:

- beheer en onderhoud provinciale wegen: € 12 mln dagelijks onderhoud en € 26 mln (gemiddeld) investeringskrediet groot onderhoud / vervanging;
- verkeersveiligheid: € 1 mln;
- mobiliteitsdata: € 3 mln;
- uitvoering reguliere OV-concessies: € 91 mln.

Voor structurele borging van de onderhoudstaak provinciale wegen wordt onderscheid gemaakt tussen onderhoud (05.01) en reconstructies (05.02). De reguliere uitgaven voor OV-concessies zijn als basistaak verplaatst van 05.02 naar 05.01 en losgekoppeld van de reserve Verkeer & Vervoer.

Op basis van de BBV-regelgeving zijn de vergelijkende cijfers voor 2017 en 2018 opgenomen conform de nieuwe begrotingsstructuur.

De geraamde totale lasten zijn lager als gevolg van een geplande wegenoverdracht van € 5 mln in 2018.

Tevens is er in 2019 een extra investeringskrediet voor de opgave van het versneld vervangen van de openbare verlichting door LED en de verduurzaming van een steunpunt.

Als belangrijkste inkomst is een rijksbijdrage van de voormalige Brede Doeluitkering (BDU) geraamd. De specifieke doeluitkering is vanaf 2016 een algemene decentralisatie-uitkering. In IPO-verband is de afspraak gemaakt om de doeluitkering af te bouwen via de uitgaven voor OV-concessies. In 2019 zal de BDU volledig zijn afgebouwd.

05.02 (Regionale)Ontwikkelagenda Mobiliteit

Wat wil de provincie bereiken?

We streven naar goed functionerende netwerken van de verschillende modaliteiten voor personen- en goederenvervoer die nauw op elkaar afgestemd en met elkaar verknoopt zijn.

Om ervoor te zorgen dat iedere vervoerswijze een optimale bijdrage levert aan een veilige en duurzame bereikbaarheid van de provincie, werken we intensief samen met de regio's. De afspraken leggen we vast in een viertal multimodale Regionale Ontwikkelagenda's Mobiliteit. Daarnaast werken we aan de verbetering van het mobiliteitssysteem via het realiseren van de doelstelling van de specifieke ontwikkelagenda's voor:

- Goederenvervoer: we streven naar (door)ontwikkeling van een efficiënt en duurzaam logistiek netwerk via het oplossen van knelpunten en stimuleren slimmer gebruik.
- Fiets: we bevorderen het fietsgebruik als alternatief voor of in aanvulling op andere modaliteiten zowel via gedrag als via infrastructuur.
- Spoor, HOV en Knooppunten: we streven naar een verbindend (internationaal) OV-netwerk door te werken aan het oplossen van knelpunten in én het toekomstbestendig verbeteren van het OV-systeem en de bijbehorende infrastructuur.
- Vernieuwing OV: we bevorderen pilots en experimenten gericht op een toekomstbestendig OV om input te leveren voor de adaptieve agenda van de herijkte OV-visie.
- Smart Mobility: we stimuleren een efficiënter gebruik van de bestaande netwerken via smart mobility toepassingen en gedragsbeïnvloeding.

We kiezen bewust voor een en-en aanpak: het verbeteren van infrastructuur gaat samen met gedragsgerichte maatregelen én slimme oplossingen.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Regionale Ontwikkelagenda's Mobiliteit

Om snel te kunnen inspelen op kansen en ontwikkelingen in de omgeving en adaptief te kunnen programmeren werken we intensief samen met de regio's op ontwikkeldagen. De afspraken over onderzoeken, lobby's en realisatie projecten

leggen we vast in Regionale OntwikkelAgenda's Mobiliteit (ROA-M). Belangrijke speerpunten zijn truckparking en landbouwverkeer.

Een totaal overzicht is opgenomen in de statenmededeling [programmering mobiliteit](#).

Luchtvaart

De ministeries van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie hebben met de provincie Noord-Brabant, de gemeente Eindhoven, omliggende gemeenten en Eindhoven Airport afgesproken te starten met een proefcasus waarbij (innovatieve) maatregelen worden verkend voor een duurzame ontwikkeling van Eindhoven Airport in een gezonde leefomgeving. In een proefcasus hopen we concreet invulling te kunnen geven aan de omslag naar een slimmere en duurzamere, en meer op kwaliteit gestuurde luchtvaart- en luchthavenontwikkeling. De luchthaven in Noord-Brabant wordt daarmee een proeftuin voor de luchtvaart van de toekomst in Nederland. De proefcasus resulteert in een advies aan het Rijk als bevoegd gezag.

Goederenvervoer

We richten ons op de totstandkoming van vervolgafspraken voor Moerdijk en Tilburg, die in het BO-MIRT Goederencorridors 2017 als bovengemiddelde logistieke knooppunten door de minister zijn erkend. De maatregelen zullen gaan over onder andere de verbetering van de ontsluiting en verduurzaming. Met betrekking tot truckparking werken we aan afspraken met de regio's en aan capaciteitsuitbreidingen rond de corridors.

Voor de verbreding en verdieping van het Wilhelminakanaal wordt in 2019 een bestuursovereenkomst met Tilburg en RWS ondertekend. Met de ondertekening wordt een klasse IV scheepvaartverbinding tussen Tilburg en Rotterdam mogelijk.

Fiets

In 2019 werken we verder aan de realisatie van de eerste vijf snelfietsroutes die in 2020 klaar moeten zijn op basis van de afgesloten bestuursovereenkomsten (financieel onder 05.03). We zullen ook nieuwe bestuursovereenkomsten afsluiten, zodat de KPI (vijf routes gereed en vier andere gestart) wordt gerealiseerd.

Een voor de gemeenten verplicht onderdeel in de aanpak van de snelfietsroutes is de fietsstimulering. Via de communities van het Brabants mobiliteitsnetwerk (Bmn) gaan we de werkgeversbenadering verder uitbreiden. Het enthousiasme van gemeenten en bedrijven hiervoor is groot. Met aanvullende gedragsgerichte maatregelen vergroten

we het effect. Met het platform Ons Brabant Fietst zorgen we samen met gemeenten, bedrijven en belangenorganisaties voor een brede bekendheid van alle fietsmaatregelen in Brabant.

Op basis van de evaluatie van de afronding van de pilot wayfinding (bewegwijzering) op snelfietsroutes bepalen we de vervolgacties gericht op een verdere uitrol.

Spoor, HOV en Knooppunten

Als vervolg op de afspraken in BO-MIRT over de schaa sprong OV in Brabant stellen we een netwerkanalyse op voor het toekomstbeeld OV 2040 en vertalen dit naar een maatregelenpakket. Niet alleen het versterken van de stedelijke agglomeratiekracht via een stevig daily urban systeem staat daarin centraal, maar ook internationale connectiviteit van Brabant is belangrijk. Hoogwaardige Openbaar Vervoer (HOV) is de ruggengraat van het streven naar Mobiliteit als Dienst (MaaS). Dat houdt in dat de dienst aan de reiziger centraal staat en niet de modaliteit zelf. Tevens starten we met een pilot van innovatief OV Breda - Gorinchem - Utrecht en streven daarbij naar een reistijd van minder dan 45 minuten.

Vernieuwing OV

We faciliteren pilots en experimenten om kennis en ervaring op te doen voor het openbaar vervoer van de toekomst, zoals:

- BravoFlex in Eindhoven, Veldhoven en Waalre: mobiliteitsdienst op maat met flexibele haltes;
- BravoSamen: verschillende (vrijwilligers-) diensten worden aan elkaar gekoppeld in met name niet-stedelijk gebied;

- Testen met zelfrijdend vervoer: pilots vooral vanuit het gebruikersperspectief zoals o.a. in gemeente Drimmelen.

Smart Mobility

In 2019 worden in Brabant langs provinciale wegen en in de B5-steden 180 intelligente verkeersregelinstallaties opgeleverd als resultaat van het landelijke project Talking Traffic. Dit vormt de basis voor het (verder) uitrollen van nieuwe diensten zoals 'time to green' en de app 'Schwung' (prioriteit voor een specifieke groep). De huidige 3 dienstverleners (o.a. Flitsmeister) hebben samen ongeveer 1,5 miljoen potentiële gebruikers, waarvan naar schatting 200.000 in Brabant. Bij integratie van deze services in nieuwe auto's, dan kan het aantal sneller oplopen.

De eerste uitvoeringsovereenkomsten voor MobilitymoveZ.NL worden voorbereid. Het gaat onder andere om een autonoom rijdende elektrische deelauto, de inwinning en verspreiding van data voor zelfrijdend vervoer en proeven met verkeersmanagement voor een situatie met zelfrijdende voertuigen. De realisatie is afhankelijk van het tempo, de aard en aanlooptijd van de projecten. We starten met een nieuwe uitvraag van initiatieven met als resultaat nieuwe uitvoeringsovereenkomsten. Daardoor ontstaat een doorlopende cyclus en blijven we smart mobility toepassingen verder ontwikkelen en testen.

Onze (inter-) nationale toppositie op het gebied van smart mobility heeft geleid tot het gastheerschap voor het ITS-Europe congres in 2019. Dit event biedt een mooi podium om de regio op het gebied van Smart Mobility bij het grote publiek te promoten.

Beleidsnota	besluit	afweegmoment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Provinciaal Verkeers- en VervoersPlan							
			€ (excl. investeringen)	49 mln	22 mln	25 mln	21 mln

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
<p>Goed functionerende netwerken van modaliteiten voor personen- en goederenvervoer. Deze netwerken zijn zo met elkaar verknoopt, dat iedere vervoerswijze een optimale bijdrage levert aan de bereikbaarheid.</p> <p>- stimulans modal shift personenvervoer in Brabant naar OV en fiets (% gewisseld naar alternatieve vervoerswijze tov vorig jaar). %</p> <p>- stimulans modal shift goederenvervoer in Brabant naar water, buis en spoor (% gewisseld naar alternatieve vervoerswijze tov vorig jaar). %</p>								
<p>- Vaststellen van multi-modale mobiliteitsagenda's opgesteld samen met de vier GGA-regio's gericht op infrastructurele aanpassingen en mensgericht maatregelen tbv leefbaarheid, verkeersveiligheid en doorstroming (door provinciale cofinanciering via de subsidieregeling Verkeer en Vervoer).</p> <p>- (Cofinanciering van) projecten die bijdragen aan meer, duurzamer en innovatiever goederenvervoer over weg, water en spoor.</p> <p>Wilhelminakanaal geschikt voor klasse IV schepen tot en met haven Loven (Tilburg)</p> <p>Aantal projecten voorzien van cofinanciering (besluit Robuuste Brabandrouten en subsidieregelingen Goederenvervoer en SHK)</p> <p>Aantal projecten gerealiseerd door derden (besluit Robuuste Brabandrouten en subsidieregelingen Goederenvervoer en SHK)</p> <p>- (Cofinanciering van) projecten die bijdragen aan de uitvoering van de ontwikkelagenda Spoor, HOV en Knooppunten:</p> <p>Aantal projecten voorzien van cofinanciering (subsidieregeling SHK).</p> <p>Aantal projecten gerealiseerd door derden (subsidieregeling SHK).</p> <p>- Realiseren van snelfietsroutes tbv het stimuleren van het gebruik van de fiets.</p> <p>Realisatie snelfietsroute Cuijk - Nijmegen.</p> <p>Aantal afgesloten bestuursovereenkomsten voor snelfietsroutes uit het uitvoeringsprogramma Fiets in de Versnelling (cumulatief).</p> <p>% gerealiseerde roudedelen eerste 5 snelfietsroutes (% km cumulatief)</p>		<p>aantal</p> <p>Oplevering 2023</p> <p>aantal</p> <p>aantal</p> <p>aantal</p> <p>aantal</p> <p>aantal</p> <p>Oplevering 2020</p> <p>aantal</p> <p>%</p>	<p>4</p> <p>Overeenkomst fase 1,5</p> <p>5</p> <p>5</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>7</p> <p>50%</p>	<p>4</p> <p>Gunning fase 1,5</p> <p>5</p> <p>5</p> <p>oplevering</p> <p>9</p> <p>100%</p>	<p>4</p> <p>5</p> <p>5</p> <p>5</p>			

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
- (Cofinanciering van) projecten die bijdragen aan de ontwikkeling van Vernieuwing OV:								
Aantal projecten voorzien van cofinanciering.				aantal	3			
Aantal projecten in uitvoering door derden.				aantal	3			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	29.584	124.588	49.457	23.335	25.350	20.584
Lasten	29.584	124.588	49.457	23.335	25.350	20.584
Baten	387	508	872	931	372	72
Saldo lasten en baten	-29.197	-124.080	-48.585	-22.404	-24.978	-20.512

De begrotingsindeling 2019 en de bijbehorende financieringsstructuur zijn aangepast om sneller en adaptief te kunnen programmeren. Productgroep 05.02 is opgebouwd uit:

- 4 regionale ontwikkelagenda's mobiliteit (ROA-M) met daarin de afspraken uit de ontwikkeldagen;
- algemene ontwikkelagenda's o.b.v. uitvoeringsprogramma's zoals Spoor, HOV en Knooppunten, Vernieuwing OV, en Fiets in de Versnelling.

Op basis van de BBV-regelgeving zijn de vergelijkende cijfers voor 2017 en 2018 opgenomen conform de nieuwe begrotingsstructuur.

In 2019 zijn de consequenties van de afspraken over Wilhelminakanaal (€ 18 mln) en subsidieregeling RUP (€ 14 mln) financieel geraamd. Afspraken over grootschalige reconstructies van provinciale wegen (bovenop regulier onderhoud) maken deel uit van de ROA-M's en betreffen investeringskredieten (€ 18 mln).

Voor de uitvoeringsprogramma's is in 2019 totaal € 14 mln geraamd.

Alle uitgaven worden gedekt door de reserve Verkeer & Vervoer.

De geraamde lasten op de begroting 2019 zijn lager doordat in 2018 een aantal incidentele bijdragen of subsidies is geraamd op basis van bestuursovereenkomsten, zoals o.a. Challengevariant Eindhoven € 25 mln, Bereikbaarheidsakkoord € 55 mln en Maaslijn € 17 mln.

Binnen de productgroep 05.02 worden (begrotings-)subsidies verstrekt. Bij definitieve vaststelling kunnen positieve afwikkelingsverschillen ontstaan en daarmee leiden tot een onderbesteding. De middelen vallen terug in de reserve Verkeer en Vervoer en blijven beschikbaar voor het realiseren van de mobiliteitsdoelstelling.

05.03 Strategische agenda

Wat wil de provincie bereiken?

Om Brabant een internationale top kennis- en innovatieregio te laten blijven, pakken we de knelpunten in de bereikbaarheid binnen Brabant en op de (inter-) nationale verbindingen van en naar Brabant aan.

We werken aan het oplossen van de belangrijke knelpunten in de bereikbaarheid van, naar en binnen de provincie. Dat doen we niet alleen op onze eigen provinciale infrastructuur, maar ook via het agenderen én aanpakken van knelpunten op de rijksinfrastructuur, het gemeentelijk wegennet en het spoor.

We initiëren, faciliteren en stimuleren innovatie door het ontwikkelen, testen en uitrollen in de praktijk om slimmer en efficiënter gebruik te maken van het beschikbare netwerk via smart mobility toepassingen en gedragsverandering.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

We werken in 2019 verder aan de verbetering van een aantal strategische verbindingen, zowel van en naar Brabant als binnen de provincie. Na jaren van discussie over de N69 wordt in de eerste helft van 2019 daadwerkelijk gestart met de realisatie van de westelijke parallel. We starten het aanbestedingstraject op voor de aanpak van de N65 Tilburg – Den Bosch op basis van het voorkeursalternatief dat in 2018 is geoptimaliseerd op de aspecten verkeersveiligheid, doorstroming, leefbaarheid én draagvlak.

Voor zowel Programma Hoogfrequent Spoor als de aanpak knooppunt Hooipolder wordt in 2019 het tracébesluit vastgesteld. Lobby van de provincie heeft ervoor gezorgd dat de aanbesteding voor de aanpak knooppunt Hooipolder versneld wordt opgepakt ten opzichte van de aanpak van de A27 als geheel. Voor de A2 Deil – 's-Hertogenbosch wordt een MIRT-verkenning uitgevoerd (afgerond in 2020) voor de lange termijn oplossing en parallel daaraan starten we samen met partners met de uitvoering van het quick-win maatregelenpakket uit BO-MIRT.

De bereikbaarheid van Zuid-Nederland pakken we aan via [het programma SmartwayZ.NL](#). Op basis van de vaststelling van het PIP voor de N279 Veghel - Asten streven we naar gunning eind 2019. Onderdeel van dit project is ook de toepassing van smart mobility in nauwe samenwerking met het bedrijfsleven. Voor de aanpak van de A58 (InnovA58) starten in de loop 2019 de voorbereidingen op basis van een

ontwerptracébesluit (1e kwartaal 2019). Voor het traject Tilburg – Breda op deze oost-west verbinding wordt een besluit genomen op basis van de MIRT-verkenning. De beoogde realisatie voor zowel N279 als A58 is nog steeds 2023.

Het ontwerptracébesluit A67 zal worden vastgesteld op basis van het voorkeursalternatief 2018. Het korte termijn no-regret maatregelenpakket voor de A2 Weert – Eindhoven zal worden afgerond. Op basis van inzicht in de effecten worden vervolgstappen bepaald. Het onderzoek A2 Eindhoven randweg (in combinatie met A50) leveren we in 2019 op. Op basis van de resultaten word de vervolgaanpak bepaald.

De komende jaren gaat Brabant dus flink op de schop. Samen met andere partners (o.a. Rijk) willen we concrete afspraken maken over een 'slimme minder hinder' aanpak.

Steeds vaker combineren we infrastructurele werkzaamheden met Smart Mobility maatregelen om zo reizigers en de logistieke sector slimmer en efficiënter gebruik te laten maken van het beschikbare netwerk.

Dat doen we in nauwe samenwerking met marktpartijen, kennisinstellingen/onderwijs, overheden en gebruikers via:

- Mobility Lab: we stimuleren start-ups op het gebied van smart mobility door het bieden van een plek om te testen en het leveren van expertise. In Mobility Lab 3 verwachten we 5-10 initiatieven in Brabant te realiseren in 2019;
- MobilitymoveZ.NL: samen met partners testen en ontwikkelen we innovatieve mobiliteitsconcepten in de praktijk. Meerdere consortia starten hun concepten in 2019 (zie 05.02);
- Mobility Market: we rollen samen met marktpartijen bestaande en bewezen effectieve Smart Mobility diensten grootschalig uit. Zo realiseren we in combinatie met het no-regret maatregelenpakket op de A2 Weert – Eindhoven een mobiliteitsdienst en gaan we voorbereidingen treffen voor een pakket tijdens de werkzaamheden op de N279 Veghel – Asten en in Zuid-Oost;
- Smart Logistics: we realiseren maatregelen ter verhoging van de verkeersveiligheid en werken samen met logistieke partijen om via het delen van data tot efficiënter vrachtvervoer over de weg te komen;
- Reizigersaanpak: via een duurzame relatie met reizigers (nu ± 6.000) krijgen we beter inzicht in de wensen en het gedrag van de reiziger. In 2019 streven naar een verdere groei van de gebruikersgroep en bredere toepassing in projecten.

Beleidsnota	besluit	afweegmoment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Provinciaal Verkeers- en VervoersPlan							
Verbetering van de bereikbaarheid binnen Brabant en van de (inter-) nationale verbindingen van en naar Brabant:			€ (excl. investeringen)	26 mln	84 mln	18 mln	31 mln
- indicatie filedruk op de wegen in Brabant.			gemiddelde vertraging per uur autorijden				
- Uitvoeren van het programma SmartWayZ.NL met de doelstelling het versneld oplossen van bereikbaarheidsknelpunten ter versterking van de economie en het vestigingsklimaat in Zuid-Nederland:							
Aantal uitgevoerde projecten of initiatieven (samen met derden) op het gebied van Smart Mobility.			aantal	16			
Realiseren geplande aanpak N279-Zuid (Veghel-Asten)			Oplevering 2023	gunning			
Realiseren geplande aanpak A58 (InnovA58).			Oplevering 2023	ontwerptracébesluit			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	57.127	168.076	87.750	147.601	73.446	88.814
Lasten	57.127	168.076	87.750	147.601	73.446	88.814
Baten	16.163	19.261	17.547	17.634	5.554	3.354
Saldo lasten en baten	-40.964	-148.815	-70.203	-129.967	-67.892	-85.460

De begrotingsindeling 2019 en de bijbehorende financieringsstructuur zijn aangepast om sneller en adaptief te kunnen programmeren. Productgroep 05.03 omvat de majeure projecten uit de strategische agenda zoals PHS, N69, snelfietsroutenwerk en het programma SmartwayZ.NL.

Het betreft deels investeringskredieten (€ 21 mln) als het gaat om provinciale wegen (o.a. N279 en N69). Voor 2019 zijn de bijdragen in de projecten snelfietsroutenwerk (€ 17 mln) en Hooipolder (€ 5 mln) op de begroting geraamd. De uitgaven worden gedekt door de reserve Spaar- & Investeringsfonds (SIF). Daarnaast is er € 16 mln aan zowel baten als lasten opgenomen in verband met de administratieve verwerking van PPS-A59. Op basis van de BBV-regelgeving zijn de vergelijkende cijfers voor 2017 en 2018 opgenomen conform de nieuwe begrotingsstructuur. De afname van de totale geraamde lasten is terug te herleiden naar de geraamde bijdrage aan het Programma Hoogfrequent Spoor (PHS) in 2018.

6

Cultuur en samenleving

Inleiding

Het programma Cultuur en Samenleving gaat over het laten floreren van hedendaagse Cultuur en Creativiteit, behoud, ontwikkeling en verbeelding van Brabants Erfgoed, het Versterken van de Sociale veerkracht en beweging stimuleren met Sport.

Wat wil de provincie bereiken?

Met het programma Cultuur en Samenleving willen we de Brabantse samenleving laten groeien en bloeien. We versterken de Brabantse samenleving samen met de mensen, organisaties en instellingen die zich richten op cultuur, erfgoed, sociale veerkracht en sport. We stimuleren en versterken met dit programma de saamhorigheid, gezondheid, creativiteit, het welzijn en welbevinden en de gedeelde trots en identiteit van alle Brabanders. Vanuit de [Cultuuragenda van Brabant voor 2020](#), nader uitgewerkt in het [Uitvoeringsprogramma Cultuur 2016-2020](#), [Beleidskader Erfgoed 2016 – 2020](#), [Uitvoeringsagenda Versterking Sociale Veerkracht 2017-2020](#) en [De sportagenda Brabant Beweegt 2016-2019](#) wordt een bijdrage geleverd aan de hierboven genoemde doelstelling.

Relatie Bestuursakkoord & Perspectiefnota 2018

Ambities in het bestuursakkoord “Brabant Bruist”:

- Er is een nieuw beleidskader erfgoed ontwikkeld, onder andere om ten aanzien van onze investeringsinzet vanuit het programma Grote Erfgoedcomplexen scherpere keuzen te kunnen maken over welke gezichtsbepalende complexen van cultuurhistorische waarde we willen behouden door eigentijdse herbestemming. Op basis van een onderbouwde selectie, komen we tot meer gerichte publiek-private investeringen. We investeren alleen als er een gedragen toekomstperspectief is. Met andere woorden: er moet markt voor zijn;
- Pilot museumbezoek is in 2016 gestart. Doel hiervan is dat meer jongeren (gratis) musea bezoeken. Daarvoor is het bestaande project Museumschatjes (cultuur-educatief programma om jongeren uit basisonderwijs de Brabantse musea te laten bezoeken) uitgebreid. Tevens zal in dat jaar het project ook aan het voortgezet onderwijs worden aangeboden. Eind 2017 evalueren we de pilot en de effecten daarvan voor de museale infrastructuur en bezien we hoe we dit voort gaan zetten;
- Na beëindiging van het huidige sportplan in 2016 hebben we een kleinschalig plan met meer scherpere en focus ontwikkeld. In dat plan zoeken we naar sportevenementen en -activiteiten met toegevoegde waarde voor het internationale

- en innovatieve profiel van Brabant. Daarbij hebben we oog voor de bovengemeentelijke regionale aspecten van aangepast sporten en zoeken we actief de verbinding met andere beleidsvelden. In 2019 bereiden we een voorstel voor ten behoeve van een vervolg van de sportagenda 2016-2019;
- We blijven investeren in het verbeteren van de taalvaardigheid en mediawijsheid in Brabant, dit doen we door voortzetting van het bestaande provinciale taalvaardigheidsprogramma waarin onder andere aandacht is voor de bibliotheekfunctie op scholen;
- In 2017 hebben GS besloten om op een bredere manier uitvoering te geven aan de beleidsdoelen ten behoeve van bijdragen symfonische muziekvoorziening in Brabant. Hierbij wordt zowel in 2018 als in 2019 € 1,5 miljoen per jaar ingezet voor ondersteuning van de philharmonie zuidnederland en € 0,5 mln per jaar om de klassieke en hedendaagse symfonische muziekvoorziening in Brabant te verbreden en te versterken met een impuls tot innovatie, samenwerking en talentontwikkeling;
- In 2019 continueren wij ons werken aan een overtuigende en aansprekende culturele infrastructuur en programmering ter versterking van ons leef- en vestigingsklimaat via een stevige (lobby)agenda richting het rijk. We werken in 2019 verder aan de voorbereiding van het kunstenplanperiode 2021-2024, waarbij het eind 2018 aan de minister aangeboden regioprofiel cultuur van de stedelijke regio BrabantStad als basis dient;
- Wij continueren in 2019 onze inzet voor Buitenschoolse cultuureducatie.

PPN 2018: De beleidsbrief ‘Erfgoed Telt’ van het rijk is in juni gepubliceerd. Een van de aandachtspunten is een lange termijn aanpak voor de grote, vaak continue restauraties (meer dan 2 miljoen) van rijksmonumenten. Over deze kanjermonumenten wil het rijk afspraken maken met de provincies.

Inzet verbonden partijen

Verbonden partij

NV Monumenten Fonds Brabant
Stichting Beheer Museumkwartier
Stichting Brabant C Fonds
Stichting Monumentenfonds Brabant

In de bijlagenbundel -bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het programma Cultuur en samenleving.

Wat mag dit programma kosten?

06 Cultuur en samenleving						
Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Lasten						
Programmalasten	46.212	70.330	52.837	46.226	39.811	39.786
Kapitaallasten	969	969	969	969	969	969
Organisatiekosten	4.518	4.205	3.756	2.151	2.151	2.151
 totaal lasten	51.699	75.504	57.563	49.346	42.931	42.906
Baten						
 totaal baten	1.152	1.105	811	693	702	677
Saldo baten en lasten	-50.547	-74.399	-56.752	-48.653	-42.229	-42.229

Toelichting

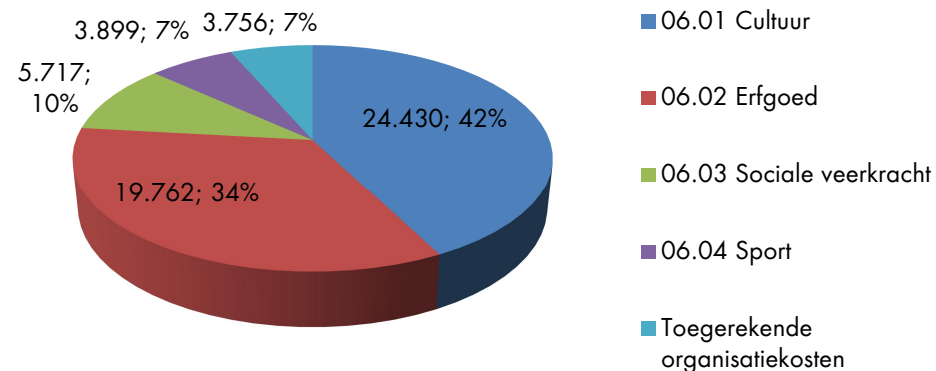
De lasten in 2019 betreffen:

- Cultuur: € 24,4 mln
- Erfgoed: € 19,7 mln
- Sociale veerkracht: € 5,7 mln
- Sport: € 3,9 mln

Het verschil met 2018 (€ 18 mln) is voornamelijk het gevolg van de in 2018 aan Brabant C toegekende € 9 mln extra middelen en € 6 mln lager geraamde lasten in 2019 voor bijdrages voor erfgoedcomplexen.

De baten betreffen voornamelijk huurinkomsten van het Museumkwartier.

Begroting 2019 lasten x € 1.000

06.01 Cultuur

Wat wil de provincie bereiken?

Brabant wil een bruisende provincie zijn en blijven, met een levendige cultuur die jong en oud van binnen en buiten Brabant boeit en bindt. We bevorderen een aantrekkelijk cultureel klimaat, met een krachtige culturele infrastructuur en een aanbod waarmee we (inter-)nationaal uitblinken. Met deze agenda willen wij samen met belanghebbenden in Brabant een robuust cultuursysteem realiseren met:

- o een brede basis. Van daaruit komt cultuur dicht bij de Brabanders en biedt het hen volop mogelijkheden om kennis te maken met cultuur en zich te ontwikkelen;
- o verbindingen tussen cultuur en haar omgeving. Denk bijvoorbeeld aan inzet van cultuur en creativiteit ten behoeve van andere maatschappelijke opgaven; en
- o een toonaangevende top die zorgt dat cultuur een rol van betekenis speelt in de ambitie om een innovatieve topregio te zijn.

De ambities uit de Cultuuragenda zijn verder uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma Cultuur 2016-2020, met de volgende doelstellingen:

Verankeren van de Provinciale culturele basisinfrastructuur

We vinden het belangrijk dat alle Brabanders kunnen kennismaken met en deelnemen aan kunst & cultuur en de (informatie)maatschappij. Dat vraagt om laagdrempelige voorzieningen. Hiermee leggen we de basis voor een goed opgeleide (beroeps)bevolking die in staat is zich goed staande te houden in de 21e eeuwse samenleving en met creativiteit en originaliteit bij te dragen aan Brabant als bruisende, innovatieve regio. Bovendien draagt deze 'breedtecultuur' bij aan de leefbaarheid en sociale veerkracht in Brabant: bibliotheken, binnen- en buitenschoolse cultuureducatie en amateurkunst.

Ook artistiek aansprekende en hoogwaardige culturele activiteiten zijn een belangrijke voorwaarde voor een aantrekkelijk woon-, werk- en vestigingsklimaat. We willen dat de culturele instellingen zich door het maken van sterke artistieke producties kunnen verbinden aan de Brabantse samenleving én aan de maatschappelijke opgaven die hier actueel zijn.

Tot slot willen wij experiment en vernieuwing mogelijk maken en zo een aantrekkelijke regio voor talenten zijn. Bij ons is talentontwikkeling structureel onderdeel van het Brabantse cultuursysteem.

Creëren van beweging, experiment en verbinding

We willen een duurzaam betere uitgangspositie voor de toekomst door in te spelen op de actualiteit en met een incidentele impuls kansen te benutten. Op die manier stimuleren we dat doorbraken worden gerealiseerd en bewegen we optimaal mee met initiatieven van derden. We nodigen partijen uit te kijken hoe ook zij hun bijdrage aan het Brabantse cultuursysteem kunnen vergroten en in kunnen spelen op de kansen die zich voordoen. Daar waar die kansen liggen en aantoonbaar sprake is van behoefte, draagvlak met meerdere partners, willen wij meehelpen om vernieuwing mogelijk te maken.

Inzetten op kennis, dialoog en netwerken

Wij dragen bij aan een toekomstbestendig cultuursysteem:

- met een goede onderzoeksagenda houden we de vinger aan de pols;
- door het gesprek te voeren met onze partners, komen we tot bundeling van krachten;
- door te zorgen voor betere zichtbaarheid willen we inspireren en verleiden.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Provinciale culturele infrastructuur

In deze bestuursperiode is met de omslag naar meerjarige toekenningen een basis gelegd voor een solide culturele infrastructuur. Wij ondersteunen 53 culturele instellingen meerjarig in de periode 2017-2020. Deze basis vormt het vertrekpunt voor de voorbereidingen, in BrabantStad-verband, op het nieuwe cultuurbestel vanaf 2021. Daarnaast ondersteunen wij via Kunstloc Brabant en Cubiss Brabant de culturele en sociale sectoren. In 2018 is voor het eerst een regeling talentenhub opengesteld waarmee we talentontwikkeling in Brabant stimuleren. Deze ondersteuning zetten we door in 2019.

Beweging, experiment, verbinding

In 2019 blijven we via de impuls geldenregeling inzetten op die projecten die een versnelling geven aan de duurzame ontwikkeling van het Brabantse cultuursysteem. Daarnaast continueren we de stimulering van buitenschoolse cultuureducatie. We zetten in op het concept van de Wet op behoud van Creativiteit. Creativiteit is van groot belang voor de 21^e century skills om tot de Europese top van (industriële) kennis-

en innovatieregio's te behoren. Maar hoe behouden we de creativiteit die in jonge levensfase ons van nature eigen is? In 2018 zijn we daarom een beweging gestart in een breed netwerk om te kijken hoe het zit met de ontplooiing van creativiteit bij kinderen, maar ook juist in verdere levensfasen. In 2019 willen we een grotere beweging op gang brengen, waarbij we in het kader van het DC Network (zie ook bij kennis, dialoog en netwerken) tijdens het internationale Creativity World Forum in Brabant laten zien wat we binnen onze regio samen met stakeholders hierin op gang hebben gebracht.

Met het Brabant C fonds ondersteunen we (internationaal) toonaangevende projecten. Op basis van de in 2018 uitgevoerde evaluatie zijn bij de PPN 2018 aanvullende middelen beschikbaar gesteld voor Brabant C. Hiermee kan het fonds zich in 2019 en verder doorontwikkelen en als partner verbonden blijven aan (inter) nationaal toonaangevende projecten.

We blijven in 2019 een aantal belangrijke projecten aanjagen die voor de (inter)nationale profilering van onze provincie van groot belang zijn zoals onder andere van Gogh, Design en Zuidlijn. En we stimuleren, in samenwerking met het Prins Bernardcultuurfonds en waterschappen, via Buurtcultuur en buurtnatuur de leefbaarheid in buurten. Tot slot zal in 2019 een besluit worden genomen over het vervolg op het programma Taal en Media en de inzet van de middelen voor symfonische muziekvoorziening in 2020.

Taskforce Stedelijke Regio: In 2016 is een taskforce ingesteld waarbij de provincie zich samen met de andere BrabantStad partners voorbereidt op de verandering van het culturele bestel vanaf 2021. Inzet is de afstemming van de meerjarige

subsidiesystematiek in Brabant. Op basis van een in 2018 door de BrabantStad-partners opgesteld regioprofiel wordt in 2019, door rijk, provincie en gemeenten en in samenwerking met het culturele veld een aantal proeftuinen (talentontwikkeling, internationalisering, publieksbereik, cultuureducatie en vervolg onderzoek Waarde van Cultuur) uitgevoerd.

In 2018 is de cultuurmonitor Waarde van Cultuur opgesteld. De monitor geeft een goed inzicht in het cultureel, sociaal en economisch kapitaal van de culturele sector in Brabant. De resultaten van het onderzoek betreffen we bij onze beleidsontwikkeling en de voorbereidingen voor de nieuwe kunstenplanperiode.

Districts of Creativity network: Sinds 2014 is Noord-Brabant aangesloten bij het internationale DC Network. Brabant District of Creativity (BrabantDC) verbindt de creatieve sector met ondernemers en provinciale opgave. Voor de realisatie van de maatschappelijke opgaven zijn we mede afhankelijk van de innovatiekracht in onze samenleving. Daarvoor is het van belang dat de creatieve sector en het bedrijfsleven elkaar meer ontmoeten, inspireren en samenwerking opbouwen. We organiseren netwerkbijeenkomsten waar we mooie voorbeelden en creatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken presenteren. Het netwerk groeit, zie de website www.brabantdc.nl. Het jaar 2019 is in dit kader een bijzonder jaar: dan organiseren wij het internationale Creativity World Forum in Brabant.

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
outcome			€ (x 1.000)	24.430	23.955	20.098	20.098
Uitvoeringsprogramma Cultuur 2016 - 2020 'Werk in uitvoering'	PS-28/16	2020					
Alle Brabanders de mogelijkheid bieden om als toeschouwer of deelnemer te genieten van cultuur.			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling		moment					
Prestaties							
- Het versterken van een culturele basisinfrastructuur (amateurs en professionals) en cultureel aanbod voor kunst			Cult. instellingen die regionaal van belang zijn meerj. ondersteund	53	53		
Het stimuleren van talentontwikkeling op het gebied van kunst door het bieden van ondersteuning zodat talenten na de kunstvakopleiding een positie verwerven in het Brabantse professionele veld			Aantal talenten ondersteund via Talenthub	25	25		
Uitvoeren programma taal en media ter bevordering van de geletterdheid van de Brabantse Beroepsbevolking			% laaggeletterd in Brabantse Beroepsbevolking	<10,3%	Uitvoeren programma taal en media ter bevordering van de geletterdheid van de Brabantse Beroepsbevolking		
Bijdragen aan symfonische muziekvoorziening in Brabant			Orkest	Besluit inzet 2020 e.v.	Bijdragen aan symfonische muziekvoorziening in Brabant		
			Uitvoering plan investering symfonische muziekvoorziening	Plan uitgevoerd			
Brabant C: KPI's en streefwaardes > zie par. Verbonden partijen							
Organisatie international Creativity World Forum in Noord-Brabant				CWF georganiseerd	Organisatie international World Creativity Forum in Noord-Brabant		

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	21.895	34.319	24.430	23.955	20.098	20.098
Lasten	21.895	34.319	24.430	23.955	20.098	20.098
Baten	316	80	48	48	48	48
Saldo lasten en baten	-21.579	-34.239	-24.382	-23.907	-20.050	-20.050

Toelichting

Het verschil in lasten 2018 en 2019 is met name het gevolg van de raming in 2018 van € 9 mln t.b.v. aanvullende middelen voor Brabant C.

06.02 Erfgoed

Wat wil de provincie bereiken?

De geschiedenis van Brabant doorgeven aan toekomstige generaties. Dát is onze ambitie. Daarom blijven we ons richten op duurzaam behoud van erfgoed door herbestemming of restauratie, op de bescherming van collecties, op de beleving van ons cultureel erfgoed en op de verhalen van Brabant. Dit doen we door middel van:

- de (verbeeldings)kracht van erfgoed/ erfgoed in vier verhalen van Brabant
- beweging stimuleren
- erfgoed –basis op orde
- Erfgoedfabriek

Met de vier verhalen van Brabant (Bevochten Brabant, Religieus Brabant, Innovatief Brabant en Bestuurlijk Brabant) geven we richting aan onze inzet en benutten we de beweging in de samenleving (beweging stimuleren). We investeren in die initiatieven die van cruciaal belang zijn voor deze verhalen. De verbeeldingskracht van de vier verhalen heeft meerwaarde voor opgaves als (vrijtijds)economie, natuur, ruimte en leefbaarheid. We werken aan duurzaam behoud en benutten van erfgoed dat belangrijk is voor de vier verhalen door inzet van de Erfgoedfabriek, door het restaureren van onrendabele Rijksmonumenten met een duurzame exploitatie en door het belang en de kracht van erfgoedwaarden te verankeren in het ruimtelijk overheidsbeleid.

Basis op orde: De basis functioneert met kracht, kwaliteit, professionaliteit, voor een groter publiek en meer in samenhang. De lokale erfgoedinstellingen, vrijwilligers en ondernemers zijn een belangrijke basis voor draagvlak en verbinding met de samenleving. We werken met en vanuit het veld aan een erfgoedveld dat in positie is om de provinciebrede opgave mee vorm te geven en de verhalen van Brabant uit te dragen. En we bezien samen of dat effectiever of efficiënter kan.

De Erfgoedfabriek is een ontwikkelprogramma waarmee we een maatschappelijke bijdrage leveren om beeldbepalende erfgoedcomplexen die belangrijk zijn voor de vier verhalen van Brabant, waarvoor de markt geen oplossing heeft, te herontwikkelen en te voorzien van een nieuwe functie c.q. gebruik.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Vier verhaallijnen

Bevochten – focus op WO-II, Zuiderwaterlinie en Nieuwe Hollandse Waterlinie

Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog is vormgegeven in een meerjarenprogramma van Crossroads Brabant 40|45. 2019 staat in het teken van 75 jaar bevrijding. We markeren deze herdenking door samen het verhaal van Noord-Brabant tijdens WO-II te vertellen aan de hand van 75 persoonlijke verhalen, fysiek gemarkeerd in het landschap. Daarnaast ontwikkelen de herinneringscentra die partner zijn in Crossroads, zich met een impuls van o.a. de provincie door naar eigentijdse herinneringscentra waarin de verhalen worden geborgd.

In 2019 wordt het meerjarenprogramma Zuiderwaterlinie uitgewerkt om de Zuiderwaterlinie meer zichtbaar en beleefbaar te maken. Op middellange termijn is de Zuiderwaterlinie richtinggevend voor gebiedsontwikkeling, waarbij we rekening houden met de (ruimtelijke) opgaven van de toekomst zoals waterveiligheid, klimaatadaptatie en energietransitie. Dit project is een concreet voorbeeld waarbij wordt gewerkt in de geest van de nieuwe omgevingsvisie.

Tot slot zal in januari 2019 gezamenlijk met provincies Noord-Holland, Utrecht en Gelderland het nominatiedossier Nieuwe Hollandse Waterlinie voor UNESCO Werelderfgoed als uitbreiding van de Stelling van Amsterdam worden ingediend bij UNESCO. Het besluit over de werelderfgoed-status valt in de zomer van 2020.

Religieus – focus op het kloosterverhaal

In 2019 wordt een marketingconcept rondom het kloosterverhaal van Brabant neergezet. Dit verhaal wordt met een netwerk van kloosters, de Conferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) en Museum voor Religieuze Kunst (MRK) opgesteld rondom vier thema's: pelgrimeren, kloosterproducten, zingeving en evenementen en programmering van activiteiten. Doel is een duurzamere exploitatie van het kloostererfgoed mogelijk te maken en het verhaal rond de kloosters in Brabant uit te dragen. Ook de opgave ten aanzien van kerken is onverminderd groot. Het komend decennium moeten er in Brabant naar verwachting 200 Rijksmonumentale kerken op zoek naar een nieuwe functie. We onderzoeken in 2019 welke inbreng nodig is, aanvullend op de actielijnen vanuit het rijk (o.a. landelijk project De Verbinding) en gemeenten (o.a. kerkentoesluis).

Innovatief – Food en Erfgoed

In 2019 zal verder ingezet worden op food en erfgoed. Zo worden food/erfgoedlocaties op een digitale kaart gezet. In samenwerking met House of Leisure wordt hiervoor tevens gewerkt aan een festivalaanpak.

Bestuurlijk – focus op integrale aanpak

In 2019 maken we de uitwerking van deze verhaallijn concreet. De uitwerking van de verhaallijn richt zich op landgoederenzones rond de historische steden en op een meer structurele en integrale samenwerking met andere beleidsvelden zoals Natuur en Water. Een aantal onbetwiste ‘musts’ zoals Kasteel Heeswijk en Markiezenhof is blijvend in het vizier.

Beweging stimuleren

In 2017 is de rol beweging stimuleren belegd bij NV Monumentenfonds Brabant. Zij moeten brede initiatieven uit de samenleving rond monumenten verder helpen. In 2019 wordt op basis van die ervaringen definitief besloten over de (organisatorische) vormgeving van deze rol bij het Monumentenfonds.

Basis op orde – focus op digitalisering, bereik musea/collecties en samenwerking erfgoedorganisaties

Ook in 2019 zetten we ons in voor het erfgoedplatform Brabants Erfgoed (zie www.brabantserfgoed.nl) waar de belangrijkste verhalen, collecties en locaties worden ontsloten. De verhalen, collecties en locaties worden duurzaam beheerd in de Brabant Cloud, de database voor collecties. Daarnaast zetten we in op een verdere samenwerking tussen de erfgoedorganisaties zodat deze elkaars kracht en expertise optimaal benutten. Tot slot organiseert het Noordbrabants Museum in 2019 een Van Gogh tentoonstelling. Deze tentoonstelling past in de vergrote ambitie van het museum.

Erfgoedfabriek

Nog steeds is er een herbestemmingsopgave die de markt niet oplost: veel monumenten komen bij ons met exploitatie- en herontwikkelingsvraagstukken. De verhaallijnen zijn richtinggevend voor onze inzet bij deze vraagstukken. We zien bij de Erfgoedfabriek een beweging van herbestemming van een complex naar gebiedsontwikkeling en (binnenstedelijke) transformatieopgaven, waarbij de erfgoedopgave de inspiratiebron is voor de herontwikkeling (erfgoed als vector). In 2019 gaan wij in samenhang met de transformatieopgaven (zie O2 Ruimte), leegstand en in de geest van de nieuwe omgevingsvisie verder met herontwikkelen van complexen (mogelijk maken) door de Erfgoedfabriek gekoppeld aan de inzet van de (nog beperkte) resterende middelen uit de investeringsagenda.

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
outcome				€ (x 1.000)				
Beleidskader erfgoed 2016-2020 “De (Verbeeldings)kracht van erfgoed”		PS-64/15	2020					
1. (Aan de hand van de vier verhalen) een aantrekkelijk Brabant neerzetten voor de Brabanders, toerist en recreant. 2. Herbestemmen en restaureren monumenten waarbij sprake is van een duurzame								

Beleidsnota		besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling								
Prestaties								
exploitatie, die beeldbepalend zijn voor de 4 verhalen en draagvlak hebben in de maatschappij. 3. Rol van provincie verandert: van louter investeren, naar beweging stimuleren en in een beperkt aantal gevallen financiële middelen beschikbaar stellen (mogelijk maken) aan erfgoedinitiatieven. 4. De basis functioneert met kracht, kwaliteit, professionaliteit, voor een groter publiek en meer in samenhang.				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
1-	De totstandkoming van uitgeschreven verhalen die leiden tot inspiratie/verbeelding en focus binnen de vier verhalen van Brabant			Uitgewerkte propositie per verhaallijn	4 verhalen			
2-	Het faciliteren van Erfgoedcomplexen zodat beeldbepalende erfgoedcomplexen, waarvoor de markt geen oplossing heeft, kunnen worden herontwikkeld en voorzien van een nieuwe functie cq gebruik			Invest.voorstellen door GS ingestemd	Geen streefwaarde, afspraken gemaakt over informeren Staten over voortgang			
3-	Initiatieven in beweging gebracht/tot haalbare initiatieven geleid voor programma erfgoedcomplexen			Initiatieven om complexen te herbestemmen die in het kader van programma Erfgoedcomplexen zijn gefaciliteerd om te komen tot een haalbare businesscase	Geen streefwaarde, afspraken gemaakt over informeren Staten over voortgang			
4	Groter aantal collecties zijn aangesloten op de Brabant Cloud en wordt meer gebruikt door ondernemers en instellingen			Aantal collectiestukken	1.000.000 (cumulatief)			
4	Meer nieuwe publieksgroepen in musea in Brabant			Jongeren in musea	50.000			

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
	Doelstelling		moment					
	Prestaties							
	Culturele infrastructuur en monumentenzorg (verplichte indicator uit basisset (IPO))			percentage rijksmonumenten (excl. de monumentcategorie met oorspronkelijke functie woonhuis) weergegeven naar de staat van het casco, categorie "matig" en "slecht". (BRON: databank Monumentenmonitor)	n.v.t.			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	18.085	27.060	19.762	15.577	14.577	14.577
Lasten	18.085	27.060	19.762	15.577	14.577	14.577
Baten	716	929	679	629	629	629
Saldo lasten en baten	-17.369	-26.131	-19.083	-14.948	-13.948	-13.948

Toelichting

Het verschil van lasten 2018 en 2019 (€ 7,3 mln) betreft voornamelijk lagere raming voor bijdrages Erfgoedcomplexen (€ 7,4 mln in 2018 t.o.v. € 1,5 mln in 2019).

06.03 Sociale veerkracht

Wat wil de provincie bereiken?

Met het programma Versterken Sociale Veerkracht (VSV) helpt de provincie initiatieven van burgers, sociaal ondernemers, verenigingen, coöperaties of organisaties om hun bijdrage aan een goede kwaliteit van leven in Brabant en aan een duurzame, inclusieve samenleving nu en in de toekomst te vergroten en bestendigen. En al doende leren we, in de praktijk, wat deze initiatieven verder helpt, hoe we deze initiatieven het beste kunnen ondersteunen en op welke manier we de aanwezige veerkracht kunnen benutten voor het realiseren van andere provinciale opgaven.

Binnen het Programma VSV zoeken we daarom naar initiatieven van Brabanders die zich inzetten voor dit doel, die gedreven zijn en goed weten hoe ze iets willen verbeteren voor zichzelf én voor anderen. Initiatieven die er toe doen, zo hebben we inmiddels geleerd, hebben een helder doel, binding met en inzicht in de lokale praktijk, tonen eigenaarschap, uitvoeringskracht en beschikken over veel energie. Vanuit het programma VSV denken we met deze initiatieven mee en helpen ze versterken, vanuit de overtuiging dat we daarmee een actieve, oplossingsgerichte, veerkrachtige samenleving stimuleren.

Omdat het programma VSV, anders dan de naam doet vermoeden, geen programmatische maar een lerende aanpak kent, ontwikkelen we samen met initiatieven wat zij nodig hebben, wat aansluit bij hun praktijk en hun tempo. We werken intensief samen met onze uitvoerings- en kennispartners Zet, Zorgbelang en PON/Telos.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

2019 is het laatste uitvoeringsjaar van het huidige programma VSV. In dit jaar komen we in de fase van het borgen van de resultaten en het zichtbaar maken van de meerwaarde van de responsieve manier van werken en de lerende aanpak.

In voorgaande fasen is de basis gelegd voor Stérk Brabant en diverse soorten ondersteuningsaanbod. In 2019 kan de samenwerking met initiatieven worden opgeschaald: het netwerk van Stérk Brabant groeit (gericht), de ondersteunende organisatie is hierop ingesteld, en er komt in toenemende mate ondersteuningsaanbod

beschikbaar. In de (door)ontwikkeling van Stérk Brabant in 2018 heeft programma VSV een initiërende en sturende rol gehad. Na de doorontwikkeling is in 2019 sprake van een stevige organisatie, geleid door Zet en Zorgbelang, die een basisinfrastructuur biedt aan alle provinciale programma's die aansluiting zoeken bij initiatieven in de samenleving en/of deze willen versterken.

De ontwikkeling van ondersteuning op basis van de behoeftes van initiatieven is echter niet "af". In eerdere fasen is bijvoorbeeld gevraagd om verkenning van nieuwe vormen van financiële ondersteuning door de overheid, o.a. voor het bevorderen van sociaal ondernemerschap. Niet in de vorm van een subsidieregeling, maar op een manier die ondernemerschap en zelfstandigheid versterkt. Een nieuwe mogelijkheid op dit gebied onderzoeken we in 2019 in de pilot 'Resultatenfonds'.

Programma VSV komt steeds meer in contact met omvangrijke en complexe integrale vraagstukken en initiatieven. Bij veel van deze vraagstukken is het sociale aspect van belang voor een duurzame, "inclusieve" oplossing of een systeemverandering van binnenuit. Daarvoor zoeken andere provinciale opgaven de samenwerking met programma VSV. Denk hierbij – naast arbeidsmarkt en energie – aan de transformatie-agenda, digitalisering, digibetisme, arbeidsmigratie, etc. Door intensievere samenwerking met andere provinciale opgaven versterken we de gewenste integrale manier van benaderen van vraagstukken / initiatieven én werken we aan zichtbaarheid van de responsieve manier van werken.

Het programma Dementievriendelijk Brabant is een lerend netwerk van Brabanders, gemeenten en experts rond een heel specifieke doelgroep, namelijk mensen met dementie en hun mantelzorgers. Zij zetten zich in voor een inclusieve samenleving. Omdat we in dit programma heel gericht leren wat hierin wel/niet werkt, subsidiëren we dit netwerk vanuit programma VSV. Belangrijke pijler in het Dementievriendelijk Brabant 2018-2020 is impactmonitoring.

Afhankelijk van nieuwe onderzoeksvragen worden nieuwe partijen uitgenodigd voor het lerende netwerk. Bestaande partners zijn met name PON, Telos, Avance Impact, Tilburg University, TU Eindhoven en Social Enterprise NL. In 2019 is o.a. aanvullende expertise nodig voor het Resultatenfonds, zoals van Social Finance NL, Social Finance UK, de BOM en stichting DOEN.

Leermethodieken die in internationale projecten en netwerken worden ontwikkeld en ervaringen die daarmee worden opgedaan zijn ook waardevol voor de ontwikkeling van het programma Sociale Veerkracht. Andersom is een methodiek als impactmonitoring van belang voor internationale partners. Daarom versterken we in

2019 de verbinding met onze internationale netwerken en partners. We doen dit o.a. via het interreg project ITHACA gericht op het thema langer gezond thuis wonen.

We ontwikkelen laagdrempelig aanbod voor het uitvoeren van impactmetingen bij initiatieven. Hiervoor wordt in 2019 een pilot opgezet.

Beleidsnota	besluit	afweeg-moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Versterken Sociale Veerkracht	PS 69/16	2019					
Versterken van sociale veerkracht door:							
- Leren in en versterken van initiatieven			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Realiseren Brabantbreed lerend netwerk							
- Kennisontwikkeling							
- Het netwerk Stérk Brabant groeit door naar 200 initiatieven, het aantal ondersteuningstrajecten neemt toe			Aantal initiatieven	200			
- Sturing op Stérk Brabant door Zet en Zorgbelang			Aantal ondersteunings-trajecten	Meer dan in 2018			
- Uitvoering Pilot Resultatenfonds			Gezamenlijk programma Stérk Brabant door Zet en Zorgbelang	Uitvoering volgens gezamenlijke programma			
			Aantal sociaal ondernemers in traject resultaatfinanciering	10			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	3.642	5.479	5.717	5.718	5.727	5.702
Lasten	3.642	5.479	5.717	5.718	5.727	5.702
Baten	119	96	84	16	25	0
Saldo lasten en baten	-3.523	-5.383	-5.633	-5.702	-5.702	-5.702

Toelichting

De ramingen 2019 wijken slechts in geringe mate af van de begroting 2018. De middelen op de begroting zijn structureel van aard. Het programma Sociale Veerkracht loopt t/m 2019. Bij nieuw bestuursakkoord zal worden besloten over een vervolg en de inzet van de middelen vanaf 2020.

06.04 Sport

Wat wil de provincie bereiken?

Brabant sociaal en economisch sterker maken door sport. Dit willen we langs verschillende lijnen bereiken:

- Via de Brabantse regionale loketten en hun netwerkpartners willen we mensen met een beperking (meer) laten sporten/bewegen;
- We willen het landelijk aandeel topsporters en talenten in Brabant verhogen en ook de ondersteuning van toptalenten optimaliseren;
- We ondersteunen aansprekende sportevenementen. Dit doen we om de verbondenheid en saamhorigheid verhogen, mensen te prikkelen om (meer) te bewegen, een (nog) positiever imago van de provincie Brabant te creëren én de additionele bestedingen in Brabant te verhogen;
- We zetten in op technologie en innovatie. Hierdoor kunnen mensen beter en meer bewegen, worden betere sportprestaties bereikt én groeit de bedrijvigheid.

Naast en binnen onze inzet op de vier sportlijnen, zien we landelijk en binnen de provincie een toenemende netwerkvorming rondom de sport. Eind juni 2018 is het Nationaal Sportakkoord gesloten door vele partners, waaronder VWS, NOC*NSF, de VNG, bedrijfsleven en de 'actieve' sportprovincies (ook Brabant). Daarnaast intensiveren binnen Brabant de Brabantstad-partners hun samenwerking op het gebied van evenementen en urban sports, en werkt BrabantSport met een aantal toonaangevende bedrijven een publiek-privaat fonds voor de sport in Brabant uit. De Sportagenda loopt tot en met 2019. Over een vervolg zal nieuwe besluitvorming plaats moeten vinden.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Om de ambities en doelstellingen van het sportbeleid te realiseren is de programmaorganisatie BrabantSport opgericht. BrabantSport voert het provinciaal sportbeleid tot en met 2019 uit. Dat doet BrabantSport in samenwerking met Team Brabant Sport, het CTO Zuid, Sportservice Noord-Brabant en Stichting Sports & Technology. Brabant Sport nodigt andere partijen uit om ook aan te sluiten. In 2019 treedt het publiek-privaat fonds voor de ondersteuning van grote sportevenementen e.o. in werking. BrabantSport verzorgt ook de trekkende rol in de Brabantstad-samenwerking ten aanzien van 1) het versterken van de urban sports in Brabant en 2)

het aantrekken van grote sportevenementen, inclusief het maximaliseren van de spin-off hiervan voor de hele provincie. De sportagenda wordt in vier lijnen uitgevoerd:

- o Aangepast sporten. De provincie ondersteunt in 2019 diverse initiatieven voor mensen met een beperking. Zoals het project Uniek Zwemmen in Brabant, waarbij zwemmen voor mensen met een beperking beter wordt gefaciliteerd en gepromoot. Ook faciliteert zij de beschikbaarheid van hulpmiddelen om te sporten en bewegen, stimuleert zij de organisatie van beweegactiviteiten bij zorginstellingen, patiëntenverenigingen en SW-bedrijven en onderzoekt ze verbeteroplossingen voor het vervoer van sporters met een beperking. Daarnaast zetten we in 2019 de campagne Uniek Sporten Brabant voort. Tenslotte ondersteunt de provincie side-events voor mensen met een beperking bij grote sportevenementen. Met deze en andere activiteiten verwachten we eind 2019 tussen de 40.000 en 50.000 mensen met een beperking in beweging hebben gekregen;
- o Evenementen: de provincie ondersteunt in 2019 circa tien jaarlijks terugkerende topsportevenementen en het Wereldkampioenschap (Para)handboogschieten in 's-Hertogenbosch;
- o Talentontwikkeling: we continueren de ondersteuning van het Centrum voor Topsport en Onderwijs. Het betreft 24 talentenprogramma's van sportbonden en een regionale talentendag voor identificatie van nieuw talent;
- o Innovatie: we continueren de ondersteuning van het innovatiecluster Sports & Technology. Zij zijn betrokken bij Europese projecten die ten doel hebben via innovatieve toepassingen mensen meer te laten bewegen en bedrijven nieuwe marktkansen te bieden.

Op basis van de evaluatie van de 'Sportagenda Brabant Beweegt' in 2018 wordt input voor nieuw sportbeleid gegeven t.b.v. het nieuwe bestuursakkoord.

Beleidsnota		besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling			moment					
Prestaties								
outcome				€ (x 1.000)	3.899	1.945	379	379
"Brabant Beweegi", Sportagenda 2016-2019		PS-30/16	2019					
Aangepast sporten: de bekendheid van de Brabantse regionale steunpunten voor aangepast sporten is vergroot en via de steunpunten (en hun netwerk) zijn meer mensen met een beperking aan een passende beweegactiviteit geholpen.				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> Via (het netwerk van) de regionale steunpunten voor aangepast sporten zijn meer mensen met een beperking aan het sporten/bewegen geholpen. 				Aantal mensen met een beperking dat duurzaam aan het bewegen/sporten is geholpen	40.000 - 50.000			
Sportevenementen. Brabant kent een beter afgestemd en meer internationaal onderscheidend aanbod van sportevenementen, met een duidelijker sociaal-maatschappelijk en economisch rendement.								
<ul style="list-style-type: none"> Door de provincie ondersteunde sportevenementen resulterend in: <ul style="list-style-type: none"> Additionele bestedingen voor stad/regio en voor Brabant; Een gevoel van verbondenheid en saamhorigheid; Een sterker innovatief imago van Brabant; Een prikkel om meer te bewegen Ondersteuning van sportevenementen voor mensen met een beperking 				Aantal ondersteunende sportevenementen	10 15-20 mln.			
				Aantal ondersteunende sportevenementen voor mensen met een beperking	1			
Talentontwikkeling. Brabant wordt door sporttalenten gezien als een aantrekkelijke regio om jezelf te ontwikkelen; zowel op sportief vlak als in op het gebied van scholing en maatschappelijke carrière.				effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
<ul style="list-style-type: none"> Sporttalenten geven Brabant gemiddeld een 8 als antwoord op de vraag hoe aantrekkelijk deze provincie is om je als sporter te ontwikkelen. 				Tevredenscijfer sporttalenten	8			

Beleidsnota	besluit	afweeg-	indicator	2019	2020	2021	2022
		moment					
Doelstelling							
Prestaties							
- Het Brabantse aandeel in de landelijke populatie topsporters/topsporttalenten is toegenomen.			Brabants aandeel (%) in landelijk totaal topsporters/topsporttalenten	>=16%			
Innovatie en technologie							
- Vier Brabantse fieldlabs zijn landelijk geaccrediteerd en via het cluster sport & technology meer verbonden met samenwerkingspartners buiten Brabant; - Er zijn innovaties ontwikkeld die mensen verleiden om meer te bewegen, die leiden tot een hogere omzet van het Brabants bedrijfsleven en die (inter-)nationaal opvallen en Brabant op de kaart zetten.			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Het cluster Sport & Technologie is betrokken in Europese projecten die ten doel hebben via innovatieve toepassingen mensen meer te laten bewegen en bedrijven nieuwe marktkansen te bieden.			Aantal clusterbrede (Europese) innovatieprojecten	5			

Wat mag dit kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Programmalasten	3.559	4.440	3.899	1.945	379	379
Lasten	3.559	4.440	3.899	1.945	379	379
Baten	1	0	0	0	0	0
Saldo lasten en baten	-3.558	-4.440	-3.899	-1.945	-379	-379

Toelichting

De ramingen 2019 wijken slechts in geringe mate af van de begroting 2018.

Algemeen financieel beleid

Algemeen financieel beleid

1) Algemene dekkingsmiddelen

Elk programma heeft in de begroting naast de lasten van dat programma ook baten - zoals specifieke uitkeringen van het rijk - die direct tot dat programma behoren. Deze baten zijn meestal niet toereikend om de lasten te kunnen dekken. Tegenover de nadelige saldi van lasten en baten op de programma's, staan de algemene dekkingsmiddelen die binnen het onderdeel algemeen financieel beleid zijn geraamd.

De in omvang belangrijkste algemene dekkingsmiddelen van de provincie bestaan uit de inkomsten van de provinciale opcenten motorrijtuigenbelasting en de beleggings-opbrengsten uit de immunisatieportefeuille. Daarnaast staan diverse overige algemene inkomsten zoals de dividendopbrengsten.

De algemene inkomsten belopen in 2019 € 606 mln en dragen bij aan:

- Het waarborgen van de zelfstandige financiële positie van de provincie;
- Het handhaven van een reëel sluitende begroting op korte en middellange termijn;
- Het verzekeren van een evenwichtige inkomstenontwikkeling.

Inzet Verbonden partij

Bank Nederlandse Gemeenten NV (BNG)

Nederlandse Waterschapsbank NV

In de bijlagenbundel -bijlage 9b van de begroting is aangegeven op welke wijze deze verbonden partijen bijdragen aan de doelstellingen van het algemeen financieel beleid.

Specificatie algemene dekkingsmiddelen	Realisatie	Begroting	bedragen x € 1.000			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Lasten						
Financieringsfunctie	12.760	11.391	10.499	9.971	6.826	4.634
	12.760	11.391	10.499	9.971	6.826	4.634
Baten						
Opbrengst opcenten motorrijtuigenbelasting	250.660	257.000	257.000	257.000	257.000	257.000
Uitkering provinciefonds	228.405	228.314	236.249	224.505	223.823	222.468
Decentralisatie uitkering: Natuur	1.512	0	0	0	0	0
Decentralisatie uitkering: Monumentenzorg	1.722	1.722	1.722	1.722	1.722	1.722
Decentralisatie uitkering: Bodem	5.859	6.920	6.169	6.622	0	0
Decentralisatie uitkering: Projecten verkeer en vervoer	3.245	3.547	3.202	3.204	0	0
Decentralisatie uitkering: zoetwatervoorz. hoge zandgronden	2.534	2.534	3.379	0	0	0
Decentralisatie uitkering: Overig	4.885	2.750	1.415	915	0	0
Dividenden/opbrengst aandelenverkoop	32.689	33.293	31.031	31.031	31.031	31.031
Financieringsfunctie	272.212	73.920	66.272	58.716	57.372	58.655
Overige algemene dekkingsmiddelen	3.033	10	10	627	10	10
	806.757	610.010	606.448	584.341	570.958	570.886

Toelichting

Opbrengst opcenten motorrijtuigenbelasting

Bij het bestuursakkoord 2015-2019 – Beweging in Brabant - is besloten dat de provincie gedurende de looptijd van het bestuursakkoord 2015 t/m 2019 vasthoudt aan een opcententarief van 76,1. De opbrengsten worden structureel geraamd op € 257 mln. op basis van de huidige inzichten van het wagenpark. Het opcententarief wordt niet geïndexeerd en wordt voor 2019 gelijktijdig met de begroting door PS vastgesteld.

Uitkering provinciefonds

Algemene uitkering

De raming van de algemene uitkering is gebaseerd op de meicirculaire 2018. De raming is bij bestuursrapportage 2018 bijgesteld en toegelicht. In begrotingsbedrag 2019 is het geraamde accres 2019 niet geheel meegenomen. Hierdoor is het mogelijk om eventuele negatieve bijstellingen van het accres 2018 en 2019 op te vangen, zonder effect op de begrotingsvrije ruimte.

Decentralisatie-uitkering

Decentralisatie-uitkeringen maken deel uit van het provinciefonds, maar hebben een eigen verdeling. De begrotingsbedragen 2019 zijn gebaseerd op de meicirculaire 2018.

Dividenden

De geraamde dividendopbrengsten 2019 betreffen hoofdzakelijk het dividend uit de aandelen Enexis NV ad € 30,8 mln.

Financieringsfunctie

De lasten van de financieringsfunctie bestaan in hoofdzaak uit de kosten van de betaalde agio op obligaties van de immunisatieportefeuille en de investeringsagenda-portefeuille. De baten betreffende de rente-opbrengsten van de obligaties uit beide portefeuilles, de rentevergoeding op verstrekte geldleningen en de rente-opbrengsten uit verplicht schatkistbankieren.

2) Stelposten

	Realisatie	Begroting	bedragen x € 1.000			
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Lasten						
Overhead	56.844	63.478	58.035	58.392	59.030	58.857
Onvoorziene uitgaven	0	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308
Begrotingsruimte	0	0	46.543	46.661	46.648	46.614
Stelpost compensatie loon- en prijsst.	0	0	0	3.917	4.043	4.043
Stelpost irt reservering begr.ruimte	0	0	3.029	15.933	13.702	7.750
Overige stelposten	-36	0	0	0	0	0
Lasten	56.809	64.786	108.916	126.212	124.731	118.572
Baten	0	0	0	0	0	0

Toelichting

Overhead

Om provinciale staten op eenvoudige wijze meer inzicht te geven in de totale kosten van overhead voor de gehele organisatie en ook meer zeggenschap over die kosten te geven, is voorgeschreven dat in de begroting op een centrale plek de kosten van overhead worden opgenomen. De overhead wordt niet meer aan de afzonderlijke programma's in de begroting toegerekend. Een verdere toelichting op de overhead is opgenomen in de bijlagenbundel-bijlage 4 van de begroting.

Stelposten

Onvoorzien

De stelpost onvoorziene uitgaven betreft de jaarlijks in de begroting opgenomen stelpost onvoorzien ad € 1,3 mln.

Stelpost begrotingsruimte

De stelpost begrotingsruimte betreft de begrotingsruimte die nog beschikbaar is en die conform het voorstel bij de bestuursrapportage 2018 gelijkmatig over de jaren 2020 t/m 2022 is verdeeld.

Stelpost compensatie loon- en prijsstijging

Het huidige college heeft aan het begin van de bestuursperiode besloten de begroting niet te indexeren. Tevens is een stelpost gecreëerd als dekking van mogelijke bezwaarschiften van gesubsidieerde instellingen en overige afwijkingsbesluiten van het college. Bij burap 2017 is de stelpost voor de jaren 2017 t/m 2019 volledig afgeraamd omdat er voor gesubsidieerde instellingen geen mogelijkheden meer openstaan om bezwaar in te dienen en daarmee een beroep te doen op die stelpost.

De stelpost loon- en prijscompensatie bevat voor de jaarschijven 2020 en 2021 nog wel ruimte en kan ter dekking dienen van een nieuw indexatiebeleid.

Stelpost i.r.t. reservering begrotingsruimte

De stelpost i.r.t. reservering begrotingsruimte betreft de afgezonderde middelen voor uitvoering van het bestuursakkoord/perspectiefnota voor zover die nog een concrete uitwerking vereisen voor opname in de begrotingsprogramma's.

Paragraaf 1

Bedrijfsvoering

Algemeen beeld van de paragraaf

We werken aan een opgavegestuurde netwerkorganisatie die denkt en handelt vanuit de opgaven van Brabant, op basis van duidelijke rollen en toegevoegde waarde van de provincie als bestuurslaag tussen rijk en gemeenten, midden in de samenleving. Wij halen het beste uit onszelf én onze partners voor de toekomst van Brabant. In 2019 staat de organisatie voor de opgave om flexibel mee te bewegen met de ambities van het nieuwe bestuur na de verkiezingen van Provinciale Staten.

Wat wil de provincie bereiken?

'Beweging in de organisatie'

Om de doelstelling in de organisatieontwikkeling te realiseren is het meerjarig traject 'Beweging in de organisatie' in gang gezet. Daarmee investeren we in een werkwijze die aansluit bij de doelstellingen van een opgavegestuurde netwerkorganisatie en wat dat vraagt van onze medewerkers en van de ondersteunende organisatie. In 2018 zijn de eerste stappen gezet om de projecten en resultaten uit dit traject te borgen in de reguliere (bedrijfsvoerings)programma's. Uitgangspunt daarbij is dat de doelstellingen van de organisatieontwikkeling ook in de toekomst in het dagelijkse werk een plek hebben. In 2019 wordt deze transitie voortgezet en wordt het programma beweging in de organisatie afgerond.

Opgavegestuurd werken

In 2019 wordt voor de gewenste beweging nog meer ingezet op het in samenhang agenderen, programmeren en acteren vanuit één gemeenschappelijk verhaal waarin de opgaven centraal staan. Portfoliosturing wordt verder uitgewerkt en we gaan werken met een kleinere set van meer robuuste programma's. Dit vormt een goede basis om de uitwerking en uitvoering van het bestuursakkoord voor de nieuwe bestuursperiode ter hand te nemen. We blijven investeren in het resultaatgericht werken en vernieuwend samenwerken, waarvoor de afgelopen drie jaar al verschillende activiteiten en projecten zijn uitgevoerd. Verder blijven we investeren in de kwaliteit van projectmatig werken met een geactualiseerd handboek en aanvullende (interne) opleidingen.

Professionals met ruimte

In 2019 is de Strategische personeelsplanning een onderdeel van het reguliere bedrijfsvoeringsproces, waarbij de inzichten basis zijn voor personeelsbeleid en gerichte keuzes mogelijk maken ten aanzien van maatregelen rondom in-, door- en uitstroom. Doel is onder meer om medewerkers duurzaam inzetbaar en vitaal te houden en waar nodig te krijgen. Daarbij zetten we actief in om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een kans te geven binnen onze organisatie. Ook worden netwerkrelaties binnen Brabant verder verstevigd, door samenwerkingsrelaties uit te bouwen (in platforms) en transparantie t.a.v. gezamenlijke opdrachten. Medewerkers van (overheids)organisaties zijn door gezamenlijke afspraken beter in staat om van werkgever te wisselen en verschillende ervaringen op te doen.

De Brabantacademie blijft zich inzetten om met haar aanbod de gewenste ontwikkeling van de organisatie te ondersteunen en tevens aan te sluiten bij wensen van medewerkers in het kader van de persoonlijke ontwikkeling.

In 2019 wordt de implementatie van de Wet Normalisering Rechtspositie Ambtenaren (WNRA) voorbereid die met ingang van 1 januari 2020 operationeel wordt. In de praktijk van alledag zal door de wet weinig veranderen. Wat verandert is dat er voortaan een tweezijdig arbeidscontract wordt afgesloten, dat bij arbeidsgeschillen de afwijkende rechtsgang van ambtenaren vervalt en dat het proces rond ontslag wijzigt.

Een organisatie die ondersteunt

Vanuit de programma's bedrijfsvoering wordt in 2019 ingezet op een set van projecten, waaronder het vervolmaken van de herinrichting van de financiële administraties, de migratie van het administratiesysteem SAP en de sourcing van ICT. Ook wordt er gewerkt aan de doorontwikkeling van ons huisvestingsconcept Huis voor Brabant naar een gebruikconcept: de werkomgeving wordt nog beter benut omdat deze meer vraaggericht wordt ingericht.

Met de Chief Information Officer zal invulling gegeven worden aan een toekomstvaste en gedragen visie op gebied van innovatie en dataficering. Naar aanleiding hiervan zal de herijking van het informatiebeleid plaatsvinden. Vanuit het dossier digitalisering wordt uitvoering gegeven aan 'Fit for future': dit houdt in het versterken en investeren in veiligheid en gegevensbescherming, E-dienstverlening, datamanagement en digitaal werken.

Organisatiekostenbudget

Het organisatiekostenbudget (OKB) is het budget dat beschikbaar is om personele capaciteit te betalen en om de provinciale organisatie te laten functioneren. In de meerjarige ontwikkeling van het OKB (zie 'wat mag het kosten') zijn de taakstellingen op

de organisatie vanuit het bestuursakkoord verwerkt. Het OKB vormt daarmee het taakstellend budget om de reguliere provinciale taken en de ambities uit het bestuursakkoord te realiseren.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Beleidsnota	besluit	afweeg- moment	indicator	2019	2020	2021	2022
Doelstelling							
Prestaties							
Organisatieontwikkeling							
In 2020 willen we als provincie een opgevegestuurde netwerkorganisatie zijn, van professionals met ruimte en een organisatie die optimaal ondersteunt. Zodat we meebewegen met de maatschappij en maatschappelijke vraagstukken op passende wijze oppakken.			€ (x 1.000)	117.789	110.063	109.935	106.911
			effect indicator	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde	streefwaarde
- Beweging in en verfrissing van de organisatie bewerkstelligen			% Gemiddelde leeftijd (jaar)	20% < 49,6 jaar	20% < 49,6 jaar	20% < 49,6 jaar	20% < 49,6 jaar
- Instroom, doorstroom binnen de provinciale organisatie en uitstroom			% capaciteitsbudget flexibele inzet	15%	15%	15%	15%
- Minimaal gelijkblijvende gemiddelde leeftijd			Aantal fte	29	33	37	41
- Flexibiliteit: De verhouding vast/flexibel personeel heeft een verhouding van 85/15			% processen geraakt door leantraject of -activiteit	75%	100%		
- De organisatie heeft minimaal .... leer-, werk- en participatiebanen			% tijdig afgehandelde subsidiën	> 95%	> 95%	> 95%	> 95%
- In 2018 gaan we verder met het lean (slim en efficiënt) organiseren van de bedrijfsvoering processen			% tijdig betaalde facturen	> 95%	> 95%	> 95%	> 95%
- Tijdige afhandeling subsidies							
- Tijdige afhandeling facturen							

Wat mag het kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	2019	2020	2021	2022
Lasten	121.309	124.665	118.739	111.408	111.280	108.255
totaal lasten	121.309	124.665	118.739	111.408	111.280	108.255
Baten	4.834	716	950	1.345	1.345	1.344
totaal baten	4.834	716	950	1.345	1.345	1.344
Saldo baten en lasten	-116.475	-123.949	-117.789	-110.063	-109.935	-106.911

Toelichting op de verschillen tussen Begroting 2019 en 2018

Het totale organisatiekostenbudget 2019 neemt met € 6,2 mln af ten opzichte van de begroting van 2018. Het grootste deel hiervan betreft de afname van het capaciteitsbudget met € 5,3 mln. Deze afname resulteert uit het realiseren van de taakstelling uit het Bestuursakkoord 'Beweging in Brabant'.

Bedragen x € 1.000 (investeringen)	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Provinciehuis	1.643	742	27	0	0	0
ICT en automatisering	569	1.081	2.450	700	1.300	1.300
	2.212	1.823	2.477	700	1.300	1.300

Het beschikbare investeringsbudget voor ICT en automatisering neemt met bijna € 1,4 mln toe ten opzichte van 2018. Gemiddeld is er € 1,3 mln per jaar beschikbaar voor grotere investeringen in ICT(-apparatuur), waarbij de investeringsplanning wordt gebaseerd op verwachte vervangingstermijnen. Op basis hiervan is voor 2019 vervanging van de werkplekken en netwerkinfrastructuur gepland ten laste van het beschikbare investeringsbudget.

Paragraaf 2

Provinciale heffingen

Provinciale heffingen

De provincie kent verschillende bronnen van inkomsten. Eén van die bronnen betreft de provinciale heffingen die bestaan uit

- de heffing opcenten op de motorrijtuigenbelasting;
- de Grondwaterheffing en de Nazorghheffing in het kader van de Leemtetwet;
- diverse leges.

De opcentenheffing op de motorrijtuigenbelasting genereert de hoogste inkomst (€ 257,0 mln in 2019).

De provincie kent geen kwijtscheldingsbeleid voor provinciale heffingen.

Opcenten motorrijtuigenbelasting

Op grond van artikel 222 van de Provinciewet worden provinciale opcenten geheven.

Door het Rijk wordt elk jaar het maximumniveau van de opcentenheffing vastgesteld.

De datum waarop provincies hun opcenten kunnen wijzigen is met ingang van 1 januari van enig jaar.

In de raming voor 2019 en verder is gelet op de afspraken in het bestuursakkoord 2016-2019 geen rekening gehouden met indexering.

Vanaf 1 januari 2014 zijn de categorie zeer zuinige auto's en een gedeelte van de oldtimers weer onder de opcentenheffing komen te vallen. Op basis van de belastingcapaciteit per 1-1-2018 (omvang wagenpark in aantallen en gewicht) wordt in 2018 en 2019 rekening gehouden met een opbrengst van € 257 miljoen.

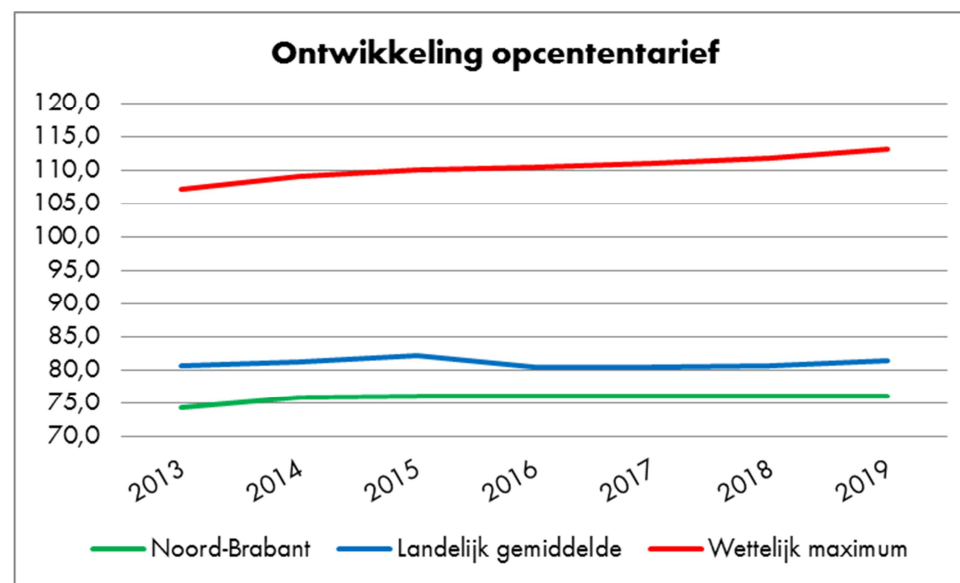
Provinciale lastendruk m.b.t. opcenten motorrijtuigenbelasting

Het door het Rijk vastgestelde maximale opcententarieef is per 1 januari 2018 wettelijk bepaald op 111,8 opcenten Het maximale tarief 2019 is rekening houdend met de indexering bepaald op 113,2.

In de heffingsverordening opcenten MRB is voor 2018 het tarief vastgesteld op 76,1 opcenten (PS 66/17). Conform de afspraken bij het bestuursakkoord wordt dit tarief niet gewijzigd.

In de kolom hiernaast is een vergelijking opgenomen van de vastgestelde en voorgenomen opcententarieven van alle provincies.

		Vastgesteld tarief per per 1 jan 2018	Voorgenomen tarief per per 1 jan 2019	Onbenutte belastingcapaciteit uitgedrukt in percentages per 1 januari 2019
1	Drenthe	92,0	92,0	18,7%
2	Zuid-Holland	90,4	90,4	20,1%
3	Groningen	89,3	90,2	20,3%
4	Gelderland	89,2	89,2	21,2%
5	Zeeland	82,3	89,1	21,3%
6	Overijssel	79,9	79,9	29,4%
7	Flevoland	79,0	79,8	29,5%
8	Limburg	77,9	77,9	31,2%
9	Noord-Brabant	76,1	76,1	32,8%
10	Utrecht	72,6	72,6	35,9%
11	Friesland	70,0	71,1	37,2%
12	Noord-Holland	67,9	67,9	40,0%
	Gemiddeld tarief	80,6	81,4	
	Maximaal tarief	111,8	113,2	

In de rangorde van opcentenheffing van hoog naar laag komt de provincie Noord-Brabant uit op een negende plaats. In 2018 blijft de lastendruk m.b.t. de opcenten op de motorrijtuigenbelasting in relatieve zin onder het landelijk gemiddelde. Naar verwachting geldt dit ook voor 2019.

Onbenutte belastingcapaciteit

- o De onbenutte belastingcapaciteit is het verschil tussen de theoretische opbrengst op basis van het wettelijk vastgestelde maximumtarief en de opbrengst gebaseerd op het tarief van de provincie.
- o De onbenutte belastingcapaciteit bedraagt rekening houdend met het maximale tarief van 113,2 opcenten ruim € 125 miljoen structureel.
- o Er is een relatie tussen de opcentenheffing (omvang wagenpark in aantallen en gewicht) en de algemene uitkering uit het Provinciefonds. In het verdeelmodel van het fonds telt de belastingcapaciteit (tegen een algemeen rekesttarief) mee als een (negatieve) inkomstenmaatstaf. Anders gezegd: een relatief grotere belastingcapaciteit (zoals in Noord-Brabant) leidt tot een naar verhouding lagere provinciefondsuitkering.

Grondwaterheffing en Nazorgheffing in kader van leemtetwet

Grondwaterheffing

De [grondwaterheffing](#) wordt geheven over de hoeveelheid onttrokken grondwater. De bestedingsmogelijkheden van de heffing zijn limitatief in de Grondwaterwet opgenomen, namelijk kosten van onderzoek, metingen en schadevergoedingen in verband met de onttrekking van grondwater. De financiële verantwoording verloopt via de voorziening grondwaterheffing. Voor 2019 zijn de inkomsten grondwaterheffing geraamd op € 3,9 miljoen. De heffing vindt plaats op grond van de Grondwaterheffingsverordening die voor het laatst is gewijzigd op 9 december 2011 (PS 44/11). De baten uit de grondwaterheffing zijn in de begroting 2019 opgenomen bij productgroep 03.01 Water.

Nazorgheffing gesloten stortplaatsen

Op grond van de Wet milieubeheer is de provincie verantwoordelijk voor de nazorg van alle stortplaatsen waar na de peildatum 1 september 1996 nog afval wordt gestort. Om de financiering van het eeuwigdurend milieuhygiënisch beheer door de Provincie van deze stortplaatsen te verzekeren is, conform in de wettelijke regeling is bepaald, een Nazorgfonds (een aparte rechtspersoon) ingesteld.

De exploitanten van de stortplaatsen moeten een nazorgplan opstellen en voorleggen aan de provincie. Op basis van de nazorgplannen wordt een doelvermogen bepaald. Om het doelvermogen op te bouwen wordt aan de stortplaatsbeheerders een heffing opgelegd die aan de provincie wordt betaald. De provincie stort deze middelen in het fonds. Hiermee is in april 2000 een start gemaakt.

De heffing vindt plaats op grond van de vastgestelde verordening Nazorgheffing Noord-Brabant die voor het laatst is gewijzigd op 25 februari 2011 (Statenvoorstel 86/11).

Op grond van de Wet milieubeheer is de opbrengst van de nazorgheffing uitsluitend bestemd voor de uitvoering van de nazorg van gesloten stortplaatsen.

De Provincie fungeert als ontvanger voor het Nazorgfonds. De gelden worden o.a. belegd in externe fondsen, conform het vastgestelde beleggingsstatuut. De beleggingsresultaten worden verrekend met de te betalen heffingen, zodanig dat voldoende vermogen wordt opgebouwd om de eeuwigdurende nazorg op de stortplaatsen uit te kunnen voeren. Het Nazorgfonds heeft een eigen begroting die door het Algemeen bestuur van het fonds wordt vastgesteld.

Naar verwachting zullen in 2018 de uitkomsten bekend worden van een ALM-studie (Asset-Liability management) die in 2016 is opgestart.

Op dit moment zijn er in Brabant negen (baggerspecie)stortplaatsen waarop de wettelijke regeling van toepassing is:

1. De Kragge, Bergen op Zoom
2. RAZOB, Nuenen
3. Spinder, Tilburg
4. Meerendonk, 's-Hertogenbosch
5. Zevenbergen
6. Haps
7. Vlagheide, Schijndel
8. Nyrstar, Budel
9. Baggerdepot Dintelsas

De baten uit de nazorgheffing zijn in de begroting opgenomen bij productgroep 03.02 Milieu. In 2014 is een definitieve afrekening gemaakt voor de stortplaatsen Nyrstar en Dintelsas, die inmiddels gesloten zijn en waarvoor de provincie de nazorg uitvoert. De toekomstige bijdragen van de stortplaatsen van Deponie Zuid BV, te weten de locaties Haps, Tilburg en Bergen op Zoom zijn contant gemaakt, aan de provincie overgemaakt

en ten gunste gebracht van het Nazorgfonds. Per saldo gaat dit om een bijdrage van circa € 5,5 miljoen, waardoor de bijdragen vanaf 2015 op € 0 uitkomen. Voor de goede orde: het betreft hier geen definitieve afrekening voor deze drie stortplaatsen. Voor deze stortplaatsen wordt ieder jaar bekeken of de eerder betaalde bijdragen voldoende zijn. Afhankelijk van de situatie vindt er dan een bijstorting in of teruggave uit het Nazorgfonds plaats.

Voor wat betreft de stortplaatsen RAZOB (Nuenen), Meerendonk ('s-Hertogenbosch), Vlagheide (Schijndel) en Zevenbergen zijn de nazorgheffingen gestort in het Nazorgfonds en zal bij sluiting, op basis van een geactualiseerd nazorgplan en heffing, een definitieve afrekening worden opgemaakt.

Leges

Leges waterwet

Onderdeel	Aantal	Tarief oud	Tarief nieuw	Mutatie	Mutatie %	Opbrengst
Open bodemenergiesystemen						
4.1a t/m 200.000 m3	10	2.766	2.875	109	4%	28.750
4.1a1 t/m 500.000 m3	13	4.755	4.888	133	3%	63.544
4.1a2 meer dan 500.000 m3	9	8.818	9.201	383	4%	82.809
	<u>32</u>					
drinkwater & industriële toepassingen						
4.1b t/m 500.000 m3	0	3.890	4.025	135	3%	0
4.1b1 t/m 1.000.000 m3	2	7.781	8.051	270	3%	16.102
4.1b2 meer dan 1.000.000 m3	0	26.935	26.835	-100	0%	0
	<u>2</u>					
						<u>191.205</u>
				totale opbrengst		<u>191.205</u>

De legestarieven Waterwet nemen iets toe vanwege stijging in de tarieven van de omgevingsdiensten.

De legesopbrengsten nemen toe ten opzichte van 2018 omdat er meer aanvragen worden verwacht.

Toelichting kostendekkend legestarief

	Begroting 2019
Netto kosten taakveld	191.205
Overhead en BTW	n.v.t.
<i>Overhead is onderdeel van het ingekochte uurtarief</i>	

Begroting 2019

Opbrengst heffingen	191.205
Dekking (opbrengst /kosten)	100%

Leges Ontgrondingenwet

Leges Ontgrondingen:

Onderdeel	Aantal	Tarief oud	Tarief nieuw	Mutatie	Mutatie %	Opbrengst
Ontgrondingen:						
5.5.1a tot 15.000 m3	0	3.553	3.738	185	5%	0
5.5.1b 15.001 m3 t/m 25.000 m3	4	5.610	5.846	236	4%	23.384
5.5.1c 25.001 m3 tot 50.000 m3	6	11.220	11.788	568	5%	70.728
5.5.1d 50.001 m3 tot 100.000 m3	3	22.440	23.385	945	4%	70.155
5.5.1e 100.001 m3 tot 500.000 m3	1	33.660	35.269	1.609	5%	35.269
5.5.1f 500.001 m3 en meer	1	54.230	56.833	2.603	5%	56.833
5.5.2 wijzigen vergunning	3	3.553	3.738	185	5%	11.214
5.5.3 wijzigen vergunning met extra hoeveelheid specie	0					
5.5.4 intrekken of verlengen vergunning	2	3.553	3.738	185	5%	7.476
5.5.5 machtiging ingevolge artikel 12	2	3.553	3.738	185	5%	7.476
5.5.6 cultuurtechnische verbetering zonder specieafvoer	2	3.553	3.738	185	5%	7.476
5.5.7 natuurprojecten zonder specieafvoer	1	3.553	3.738	185	5%	3.738
	<u>25</u>					
					totale opbrengst	<u>293.749</u>

De legestarieven Ontgrondingenwet nemen iets toe vanwege de stijging in de tarieven van de omgevingsdiensten en meer benodigde proceduretijd in verband met de MER. De aantallen aanvragen blijven naar verwachting stabiel ten opzichte van 2018.

Toelichting kostendekkend legestartief

Begroting 2019

Netto kosten taakveld	293.749
Overhead en BTW	n.v.t.
<i>Overhead is onderdeel van het ingekochte uurtarief</i>	
Opbrengst heffingen	293.749
Dekking (opbrengst /kosten)	100%

Leges Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)

Onderdeel	Aantal	Tarief oud	Tarief nieuw	Mutatie	Mutatie %	Opbrengst
Bouwkosten:						
5.1.1.1a lager dan € 20.000	84	1.904	2.026	122	6%	170.169
5.1.1.1b tussen €20.000 en € 50.000	60	2.423	2.578	155	6%	138.124
5.1.1.1c tussen €50.000 en € 100.000	40	2.942	3.131	189	6%	114.183
5.1.1.1d tussen €100.000 en € 400.000	32	4.846	5.157	311	6%	132.599
5.1.1.1e tussen €400.000 en € 1.000.000	17	9.259	9.853	594	6%	127.581
5.1.1.1f tussen € 1 mln. en € 5 mln.	11	18.604	19.798	1.194	6%	163.079
5.1.1.1g tussen € 5 mln. en € 25 mln.	2	34.613	36.833	2.220	6%	73.666
5.1.1.1h meer dan € 25 mln.	0	58.842	62.616	3.774	6%	0
5.1.1.2 beoordelen bodemrapport	6	173	184	11	6%	1.105
5.1.1.3 beoordelen advies agrarische adviescommissie	0	595	595	0	0%	0
5.1.1.4 toetsing ontheffing ihkv exploitatieplan	0	346	368	22	6%	0
5.1.2 a-g binnenplanse ontheffing (bestemmingsplan)	12	519	552	33	6%	6.630
5.1.3 a/c slopen / wijzigen beschermd monument	0	3.000	3.000	0	0%	0
5.1.3 b/d slopen beschermd stads- & dorpsgezicht	0	1.385	1.473	88	6%	0
5.1.4 slopen	8	1.385	1.473	88	6%	11.787
5.1.5 kappen	8	433	460	27	6%	3.683
5.1.6 a-b handelsreclame	10	519	552	33	6%	5.525
5.1.7 omgevingsvergunning aanhaken op Vwb, N2000	12	2.423	2.578	155	6%	30.940
5.1.8 omgevingsvergunning aanhaken op Wnb, FF-activiteiten	1	433	460	27	6%	460
5.1.9/10 andere en overige activiteiten	2	606	645	39	6%	1.289
	<u>305</u>					<u>980.820</u>

De legestarieven Wabo nemen iets toe vanwege de stijging in de tarieven van omgevingsdiensten.

De legesopbrengsten nemen ten opzichte van 2018 iets toe wegens een toename in het verwachte aantal aanvragen.

Toelichting kostendekkend legestartief

	Begroting 2019
Netto kosten taakveld	980.820

Begroting 2019	
Overhead en BTW	n.v.t.
<i>Overhead is onderdeel van het ingekochte uurtarief</i>	
Opbrengst heffingen	980.820
Dekking (opbrengst /kosten)	100%

Leges Natuurbeschermingswet 2017

Onderdeel	Aantal	Tarief oud	Tarief nieuw	Mutatie	Mutatie %	Opbrengst
6.1.1 vergunningverlening gebiedsbescherming art. 2.7		3.124				0
6.1.3.a ontheffingverlening onderzoek/onderwijs art. 3.3/4/8/9/10		112				0
6.1.3.b ontheffingverlening ruimtelijke ingrepen art. 3.3/4/8/9/10		4.115				0
6.1.2 onth.verlening beheer&schadebestrijding art 3.3-3.4-3.8-3.9-3.10		2.381				0
6.1.4.a aanvraag compensatie herplantplicht art 4.3		970				0
6.1.4.b ontheffingverlening herplantplicht art 4.3		970				0
6.1.4.c aanvraag tot vrijstelling melding / herplantplicht art 4.2/3		870				0
	0					0

In 2017 trad de nieuw Wet Natuurbescherming in werking. Dit leidde, vanwege een bevoegdheidsverschuiving van het Rijk naar provincies, tot een uitgebreider provinciaal takenpakket. Ten tijde van het opstellen van deze begroting zijn er nog geen voldoende

onderbouwde gegevens voor 2019 beschikbaar. Deze volgen later dit jaar. De legestarieventabel 2019 inclusief de tarieven ingevolge Natuurbeschermingswet zal in december ter besluitvorming aan uw Staten worden voorgelegd.

Vergunningen/ontheffingen wegenverordening

De provincie brengt als wegbeheerder leges in rekening voor het behandelen van aanvragen van vergunningen en ontheffingen aangaande provinciale wegen. De basis is vastgelegd in de wegenverkeerswetgeving en de Verordening wegen Noord-Brabant. De tarieven voor de leges zijn berekend op basis van een inschatting van de hoeveelheid ambtelijke uren - en daaraan gekoppelde uurtarieven - die nodig zijn om een aanvraag

te behandelen en een zo nauwkeurig mogelijke inschatting van de te verwachten aanvragen. Met ingang van 2018 is op onderdelen een beperkte vereenvoudiging in de tarieven doorgevoerd. Het uitgangspunt is dat maximaal kostendekkende tarieven worden gehanteerd. De tarieven zijn (m.u.v. kunstobjecten) onveranderd ten opzichte van 2018. Het tarief voor behandeling van ontheffing aanvragen voor exceptionele transporten wordt jaarlijks vastgesteld door de RDW.

Product	Aantal	Tarief oud	Tarief nieuw	Mutatie	Mutatie %	Opbrengst
Ontheffing wedstrijd voertuigen meer gemeenten art. 148/10 WVV 1994	25	240	240	0	0%	6.000
Verklaring geen bezwaar wedstrijd in één gemeente art. 148/10 WVV 1994	10	240	240	0	0%	2.400
Ontheffing voertuig of -combinatie art. 9.1 RV, m.u.v. H5, afd. 7, 8, 10 en 11 RV (exceptionele transporten)	2.500	16	16	0	0%	40.000
Ontheffing voertuig of -combinatie art. 9.1, H5, afd. 7, 8, 10 en 11	5	240	240	0	0%	1.200
Ontheffing art. 87 RVV 1990	30	300	300	0	0%	9.000
Vergunning art. 4, eerste lid, Verordening wegen						
- werk andere wegbeheerders	30	350	350	0	0%	10.500
- verkeersmaatregelen op de weg voor werken of activiteiten buiten de weg	100	110	110	0	0%	11.000
- kabels of leidingen	150	457	457	0	0%	68.550
- borden (bewegwijzering, stroken-borden, reclame, objecten, terreinen)	40	240	240	0	0%	9.600
- kunstobject	3	240	350	110	46%	1.050
Vergunning art. 5, eerste en tweede lid, Verordening wegen:						
- evenement (niet optocht)	20	110	110	0	0%	2.200
- evenement	15	50	50	0	0%	750
- voorwerpen i.v.m. particuliere bouw- of onderhoudswerken buiten de weg	10	240	240	0	0%	2.400
- overige activiteiten (wedstrijden zonder voertuigen, voorwerpen, stoffen)	30	240	240	0	0%	7.200
Aanvraag niet nadrukkelijk benoemd	35	34	34	0	0%	1.190
Totaal	<u>3.003</u>					<u>173.040</u>

Het totaal aantal voor 2019 geraamde legesvergunningen is gelijk gesteld aan de raming in de begroting 2018. Het verwachte aantal is daarmee in lijn met de gerealiseerde hoeveelheid in 2017 (3.012). Ondanks het economische herstel zien we dit nog niet direct vertaald in een substantiële stijging van het aantal vergunningen en ontheffingen. De Rijksdienst voor het Wegverkeer (RDW) heeft o.a. de wettelijke taak om aanvragen voor het kunnen uitvoeren van exceptionele transporten te beoordelen. De provincie en RDW hebben hun samenwerking op dit gebied geïntensiveerd. Zij hebben samen de beslissruimte voor de RDW om exceptionele transporten toe te staan op provinciale wegen in Noord-Brabant uitgebreid. Dit vergroot de efficiency in werkwijzen. Van de leges die de RDW in rekening brengt bij de ontheffinghouders, draagt zij jaarlijks een deel af aan de provincie, een jaar na realisatie.

Paragraaf 3

Weerstandsvermogen en risicobeheersing

Weerstandsvermogen en risicobeheersing

Inleiding

Brabant is een ondernemende provincie. Om kansen te benutten zal de provincie een bepaalde mate van risicobereidheid moeten hebben. Anderzijds dienen overheden op een verantwoorde manier met de publieke middelen om te gaan en de risico's goed te beheersen. Het gaat dus steeds om de juiste afweging tussen maatschappelijk rendement en risico en de daarbij behorende beheersmaatregelen. Risicomanagement is daarbij een belangrijk instrument. Niet alleen een instrument om risico's te beheersen zodat de provinciale doelen gehaald worden, maar ook om de bestuurlijke afweging tussen strategische keuzes, risicoprofiel, risicobereidheid en het beschikbare weerstandsvermogen te ondersteunen. De provincie deed en doet al veel aan risicomanagement. Maar het overheidslandschap wijzigt en de samenleving verandert. Daarom is besloten een extra impuls te geven aan de doorontwikkeling en actualisatie van het beleid voor risicomanagement. In 2014 hebben GS daartoe een beleidsnota risicomanagement en weerstandsvermogen vastgesteld.

Wat is weerstandsvermogen?

Weerstandsvermogen is een maatstaf om te beoordelen of de provincie in staat is om nadelige gevolgen van risico's op te vangen zonder dat daarbij de continuïteit in de uitvoering van taken in gevaar komt. De term weerstandsvermogen verwijst niet naar een exact bedrag, maar vertegenwoordigt een verhouding tussen de beschikbare weerstandscapaciteit en de benodigde weerstandscapaciteit. De resultaten van het risicomanagementproces geven inzicht in de onderkende restrisico's waarvoor geen (dekkings-)maatregelen zijn getroffen en die van materiële betekenis kunnen zijn op de financiële positie van de provincie. Het weerstandsvermogen geeft antwoord op de vraag in hoeverre een provincie in staat is om de restrisico's op te vangen.

In het BBV (Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten) wordt het weerstandsvermogen gedefinieerd als de verhouding tussen:

- de weerstandscapaciteit, zijnde de middelen en voorzieningen waarover de provincie beschikt om niet begrote kosten te dekken;
- alle risico's waarvoor geen (dekkings-)maatregelen zijn getroffen en die van materiële betekenis kunnen zijn in relatie tot de financiële positie.

In de paragraaf weerstandsvermogen wordt inzicht gegeven in de verhouding tussen de weerstandscapaciteit en de risico's.

De ratio weerstandsvermogen wordt in de begroting 2019 als volgt bepaald:

$$\text{Ratio weerstandsvermogen} = \frac{\text{Beschikbare weerstandscapaciteit}}{\text{Benodigde weerstandscapaciteit}} = \frac{182,5}{187,4} = 0,97$$

De ratio blijft daarmee binnen de met PS afgesproken bandbreedte van 0,75 – 1,25. Op basis van de ratio weerstandsvermogen kan worden geconcludeerd dat de risico's kunnen worden opgevangen binnen deze afgesproken bandbreedte van de weerstandscapaciteit.

Wat wil de provincie bereiken?

Belangrijkste procesontwikkelingen

Vanaf de begroting 2015 kent de paragraaf weerstandsvermogen een andere opzet. In de paragraaf worden de belangrijkste risico's gepresenteerd die financieel afgedekt zijn in de risicoreserve. Daarnaast wordt ook het weerstandsvermogen uitgedrukt in de vorm van een ratio. Deze ontwikkelingen volgen logisch uit de toezegging n.a.v. de begroting 2014 om risicomanagement te optimaliseren en het beleid vast te leggen in een nota risicomanagement. De nota risicomanagement en weerstandsvermogen is 4 juli 2014 aan uw staten voorgelegd. Hiermee is een eerste stap gezet voor het optimaliseren van risicomanagement. Risicomanagement is een uitvoerende taak van GS. Hiertoe worden de risico's twee keer per jaar opgehaald vanuit de organisatie om op basis daarvan tot de toprisico's te komen. Indien risico's financiële gevolgen hebben die niet binnen het budget van het project of programma passen dan is afdekking (in de risicoreserve of afzonderlijke reserves) aan de orde en worden uw Staten betrokken in de besluitvorming en krijgen de risico's een vertaling in de paragraaf weerstandsvermogen. Het beleid voor risicomanagement en weerstandsvermogen wordt in 2018 geactualiseerd.

Beleidsdoelstelling

Risicomanagement helpt bestuur, management en medewerkers bij het realiseren van provinciale doelen, door kansen (of mogelijkheden) te benutten en risico's te beheersen. Risicomanagement biedt geen 100% garantie dat gebeurtenissen met een negatief gevolg

niet meer zullen optreden, of dat alle kansen worden benut. Het geeft wel de zekerheid dat de provincie vooraf de benutting van kansen en de beheersing van risico's zorgvuldig heeft afgewogen. Voor het monitoren van risico's is de ratio weerstandsvermogen een belangrijke indicator. Een stabiel meerjarig beeld van deze indicator geeft aan dat risicomanagement zorgvuldig plaatsvindt en tot stand komt volgens een gestructureerd risicomanagementsysteem. Er wordt geen absolute norm gesteld voor de bepaling van de ratio. De provincie is zelf verantwoordelijk voor het formuleren van de beleidslijn en normering. Het hanteren van een bandbreedte voorkomt dat elk nieuw risico of wijziging in bestaand risico leidt tot het treffen van financiële maatregelen.

De bandbreedte voor de ratio weerstandsvermogen als indicator is 0,75 tot 1,25. Onder de 0,75 zijn maatregelen nodig de beschikbare weerstandscapaciteit aan te vullen. Boven de 1,25 kan besloten worden de niet benodigde weerstandscapaciteit terug te laten vloeien naar de algemene middelen. Besluitvorming over het aanvullen of afnemen van de weerstandscapaciteit vindt plaats bij de integrale afweegmomenten.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Risicomanagement is een doorlopend proces. In de paragraaf weerstandsvermogen wordt bij de jaarstukken en de begroting gerapporteerd over de belangrijkste uitkomsten van het risicomanagementproces en ontwikkelingen. We brengen in beeld wat de belangrijkste restrisico's zijn, wat het beschikbare weerstandscapaciteit is en welke conclusie we kunnen trekken op basis van de ratio weerstandsvermogen. We richten ons in deze paragraaf hoofdzakelijk op de uitgavenkant van de begroting. Ontwikkelingen m.b.t. de inkomsten van het Rijk en het verloop van de belastinginkomsten komen aan bod in de budgettaire nota's. De expliciete risico's verbonden aan de inkomstenkant voor het lopende jaar, zullen betrokken worden in het proces van risicomanagement door GS en daar waar nodig een vertaling krijgen in de paragraaf weerstandsvermogen.

Inventarisatie weerstandscapaciteit:

De weerstandscapaciteit bestaat uit de middelen en mogelijkheden waarover de provincie beschikt of kan beschikken om niet begrote kosten (restrisico's) te dekken. De mogelijkheden om tegenvallers op te kunnen vangen, kunnen worden gekwalificeerd als:

- incidenteel (middelen die slechts éénmalig ingezet kunnen worden) en;
- structureel (elk jaar kan deze capaciteit opnieuw worden ingezet).

Voor het jaar 2019 bedraagt de beschikbare weerstandscapaciteit € 182,5 mln en kunnen binnen deze middelen restrisico's opgevangen, worden, zonder dat hiervoor beleidswijzigingen noodzakelijk zijn.

Tabel weerstandscapaciteit

<i>Bedragen x € mln.</i>	<i>Incidentele weerstands capaciteit</i>	<i>Structurele weerstands capaciteit</i>	<i>Totaal op jaarbasis</i>	<i>Theoretische ruimte</i>
Risicoreserve	€ 106,6*		€ 181,20	
Reserve ontwikkelbedrijf - stimulering woningbouw	€ 3.4			
- ontwikkelbedrijf overig	€ 71,2**			
Post onvoorzien		€ 1,30	€ 1,30	
Onbenutte belastingcapaciteit***				€ 125
Totaal			€ 182,50	€ 125

*De stand van de risicoreserve (volgens bijlage 10) is € 8 mln. hoger i.v.m. toekomstige risico's waarvoor de storting reeds is verwerkt in de stand en een onttrekking die nog niet in de raming is opgenomen

** inclusief de gevormde voorzieningen

*** De onbenutte belastingcapaciteit geeft een theoretische ruimte van ruim € 125 mln.

Dit levert een theoretische ruimte op vanaf jaar t+1

Inventarisatie risico's

De totstandkoming van de belangrijkste risico's is een resultante van de risicobeheersing zoals deze tot nu toe heeft plaatsgevonden en gaat uit van de restrisico's welke zijn afgedekt in de risicoreserve aangevuld met een aantal specifieke risico's afgedekt uit de reserve ontwikkelbedrijf (incl. de hieruit getroffen voorzieningen).

In deze paragraaf volstaan we met het benoemen van de belangrijkste restrisico's afgedekt in de risicoreserve en reserve ontwikkelbedrijf (inclusief voorzieningen). We benoemen met deze individuele risico's tot ca 80% van de totale risico's. In de bijlagenbundel-bijlage 15 bij deze begroting is een totaaloverzicht opgenomen.

	Onderwerp	Restrisico begroting 2019 (x € 1 mln.)	Restrisico jaarrekening 2017(x € 1 mln.)	Toelichting
1	<i>Deelnemingen</i>	€ 40,3	€ 41,3	Het restrisico is gebaseerd op individuele risico-inschatting. Het restrisico is bepaald op 100% van de balanswaarde (incl. vz grondbedrijf), met uitzondering van de ORR.
2	<i>Leningen</i>	€ 57,0	€ 45,5	Elke lening is apart beoordeeld op risico. Het restrisico is de som van de afzonderlijke risicobeoordelingen van de leningen.
3	<i>Garanties</i>	€ 23,3	€ 26,1	Het restrisico is de uitkomst van individuele inschatting van risico en afdekking
4	<i>Maatregelen woningbouw</i>	€ 3,4	€ 4,7	De risico's betreffen resterende risico's van de maatregelen woningbouw, bestaande uit Brabantse investeringsfondsen en startersmaatregelen
5	<i>Logistiek Park Moerdijk (LPM)</i>		€ 8,0	Risico op de ontwikkeling van Logistiek Park Moerdijk (LPM)
6	<i>Juridische en bedrijfsvoeringsrisico's</i>	€ 14,8	€ 14,8	Juridische en procesrisico's zijn inherent aan beleidsuitvoering en bedrijfsvoering. De inschatting van het restrisico is vooralsnog een becijferd risico van 3% van de netto structurele exploitatieomvang
7	PPS A-59	€ 5,7	€ 5,7	Restant bedrag voor de afdekking van risico's in het project. Betreft een bestaand risico, maar is overgebracht naar de risico reserve i.v.m. nieuwe regelgeving
8	<i>Landbouw ontwikkelingsgebied en (LOG)</i>	€ 2,0	€ 2,0	Het restrisico op schadeclaims door de inperking van ontwikkelmogelijkheden van de landbouw ontwikkelingsgebieden.
	Subtotaal	€ 154,5	€ 148,1	82,4% (jaarrekening 2017 88,1 %)
	Overige risico's	€ 32,9	€ 20,0	17,6% (jaarrekening 2017 11,9 %)
	Totaal risico's	€ 187,4	€ 168,1	100 %

De belangrijkste mutaties in de restrisico's stand begroting 2019 t.o.v. jaarrekening 2017

Deelnemingen:

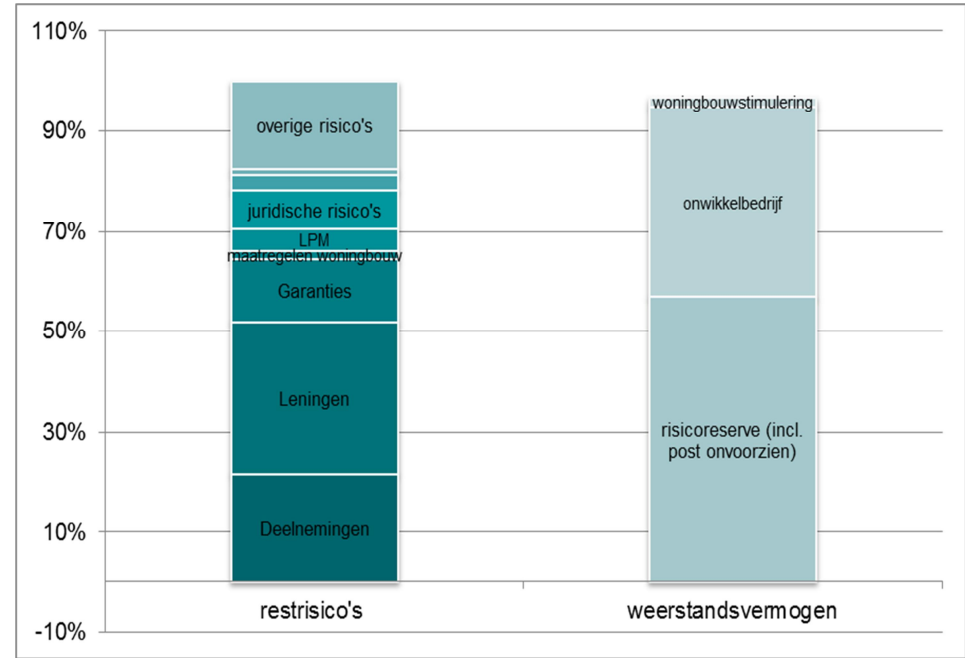
- Verlaging van het restrisico door de toename van voorzieningen die op het restrisico in mindering worden gebracht voor ca. € 1 mln.

Leningen/overige risico's:

- Verstrekking van een lening aan Brabant Start-up fonds van €10 mln.
- Verstrekking van een lening aan Pivot Park voor ruim €2 mln.
- Verstrekking van een lening aan Fotonica voor €2 mln.
- Verstrekking van een lening aan Bosgroep Zuid-Nederland
- Overige mutaties betreffen verlagingen van het risico door aflossingen of het treffen danwel vrijval van een voorziening ten laste van de risicoreserve. De voorzieningen vallen buiten de telling van de restrisico's.

Garanties:

- Verlaging van het risico woningbouwstimuleringsmaatregelen
- Vervallen van de garantie ter ondersteuning van de realisatie van het Regionale Bedrijventerrein Land van Heusden en Altena voor € 2,5 mln.
- Vervallen van een aantal kleinere garantstellingen
- Overige mutaties betreffen aanpassingen van de risico-inschatting en bijbehorende afdekking.

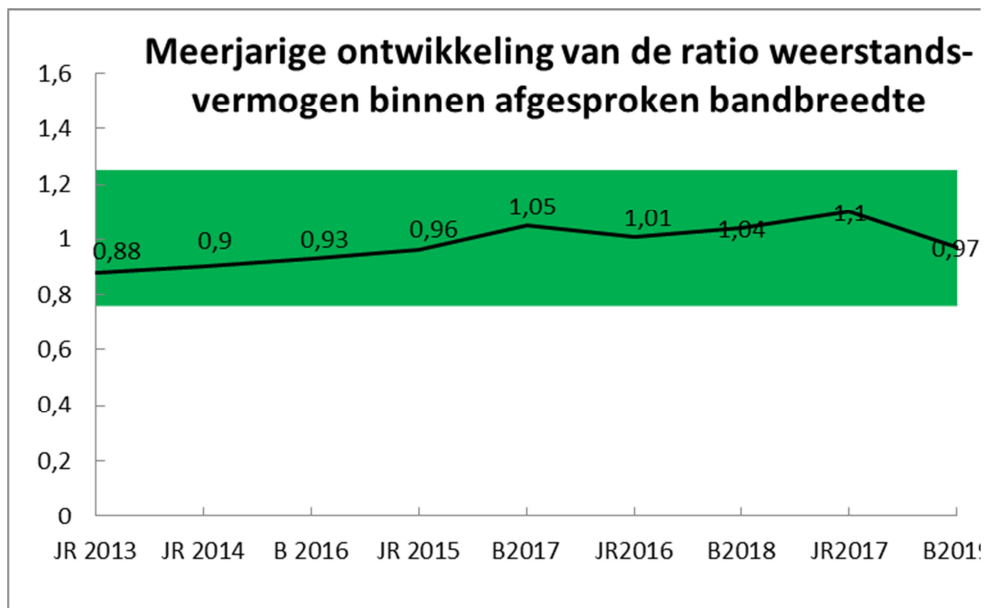

Ratio weerstandsvermogen

De benodigde weerstandscapaciteit 2019 is een uitkomst van het hele proces van risico inventarisatie conform het hierboven beschreven proces, waarbij het totaal van de restrisico's de omvang van de benodigde weerstandscapaciteit bepaalt. Het benodigde weerstandsvermogen voor 2019 is berekend op € 187,4 mln.

$$\text{Ratio weerstandsvermogen} = \frac{\text{Beschikbare weerstandscapaciteit}}{\text{Benodigde weerstandscapaciteit}} = \frac{182,5}{187,4} = 0,97$$

De ratio weerstandsvermogen uitgedrukt in een verhoudingsgetal komt hiermee voor de Begroting 2019 op: 0,97.

In de bijlagenbundel bij de begroting zijn in bijlage 15 opgenomen:

- Het totaaloverzicht van de risico-inventarisatie en risicoafdekking;
- De kengetallen m.b.t. de uiteenzetting van de financiële positie.

Paragraaf 4

Onderhoud kapitaalgoederen

Onderhoud kapitaalgoederen

Algemeen

Om kapitaalvernietiging en/of onveilige situaties te voorkomen, moeten kapitaalgoederen worden onderhouden. De Staten stellen - voor de kapitaalgoederen die de provincie in eigendom heeft - het te handhaven kwaliteitsniveau en de bijbehorende budgetten vast. In de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen beschrijven we het vastgestelde beleid.

Onderhoud wegen

Het provinciale (fiets-)wegennet bestaat uit 550 kilometer hoofdrijbaan en 520 kilometer fietspaden. In en onder de provinciale wegen zijn 595 kunstwerken (waarvan 150 bruggen en viaducten en tunnels) en 115 rotondes aanwezig. Langs onze wegen ligt circa 1.100 hectare berm met ongeveer 52.000 bomen, 80 verkeersregelinstanties en staan er ruim 7.100 provinciale lichtmasten. De provincie is verantwoordelijk voor de regionale bereikbaarheid en is wettelijk verplicht haar wegen te onderhouden. De provincie houdt een provinciaal wegennet in stand door:

- het onderhouden van haar wegen;
- het verbeteren van de verkeersveiligheid op provinciale wegen;
- het oplossen van kleine knelpunten in het regionale wegennet;
- het op orde hebben en houden van data.

Voor de uitvoering beschikt de provincie over vijf steunpunten.

Wat wil de provincie bereiken?

We zorgen voor een goed functionerend provinciaal wegennet als onderdeel van het totale Brabantse wegennet vanuit de kernwaarden veiligheid, bereikbaarheid en leefbaarheid. Om dat te bereiken voert de provincie beheer en onderhoud uit conform het prijs- / kwaliteitsniveau dat is vastgesteld als de Brabantse norm in de [beleidsnota Kwaliteit \(Onderhoud\) Provinciale Infrastructuur \(KOPI, 2018\)](#). We streven naar het meest slimme en duurzame mobiliteitssysteem van Europa en zetten daarom bij beheer en onderhoud voortdurend in op duurzaamheid én innovatie. We bieden ruimte aan extra ambities, waarbij we werk met werk proberen te maken.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

De provinciale infrastructuur wordt gewaarborgd door alle onderdelen en objecten van die infrastructuur op goede wijze in stand te houden door:

- Dagelijks beheer bestaande uit o.a. de uitvoering van een tweetal meerjarige prestatiecontracten (OPC en EPC) en calamiteiten- en gladheidsbestrijding (exploitatie);
- Groot onderhoud en vervanging via het planmatig programmeren en realiseren van onderhoudsprojecten op provinciale infrastructuur (investeringen).

Om het beheer en onderhoud zo efficiënt mogelijk uit te voeren én optimaal gebruik te maken van de in de markt aanwezige kennis en expertise werken we samen met andere partijen (zoals met RWS op het gebied van calamiteiten- en gladheidsbestrijding) en de markt. Dat doen we o.a. via de wijze van aanbesteden om zo de markt maximaal uit te dagen op het gebied van duurzame én innovatieve toepassingen. In het kader van KOPI initiëren en realiseren we ook zelf jaarlijks drie innovatieprojecten (KOPI) gericht op het stimuleren van verduurzaming en innovatie. Binnen de vigerende prestatiecontracten OPC en EPC is ruimte voor innovatie mogelijk gemaakt waar de contractpartner op eigen initiatief invulling aan kan geven en waarbij de focus ligt op het terugdringen van de CO2 uitstoot.

Voor 2019 worden o.a. de volgende acties uitgevoerd ihkv onderhoud:

- Planstudie: N625 Oss - 's-Hertogenbosch, N284 Reusel - Hapart, N631 Rijen - Oosterhout
- Realisatie: N395 Hilvarenbeek - Oirschot, N324 Oss - Grave, N607 Bakel

Jaarlijks worden de Staten via de programmering Mobiliteit uitgebreid geïnformeerd over de geplande onderhoudsprojecten.

In 2019 pakken we in combinatie met onderhoud versneld de uitvoering van de eerste kleinschalige reconstructies op n.a.v. het onderzoek wegprofielen gericht op het verbeteren van de verkeersveiligheid op de provinciale wegen.

We streven er naar dat de overlast door het beheer en onderhoud voor de weggebruiker zo beperkt mogelijk wordt gehouden. Tegelijkertijd zetten we de beschikbare middelen zo efficiënt en effectief mogelijk in. Door in de meerjarenplanning het onderhoud afhankelijk van te stellen van de toestand buiten wordt de kwaliteit van het wegennet in stand gehouden en wordt achterstallig onderhoud voorkomen.

Naast de uitvoering van het planmatige onderhoud starten we in 2019 met het versneld vervangen van de openbare verlichting langs provinciale wegen door LED op basis van een besluit van de Staten. Bovendien zal één van de steunpunten worden aangepakt sterk gericht op verduurzaming.

Wat mag het kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Onderhoud wegen	13.078	12.294	11.896	11.748	11.748	11.748
Lasten	13.078	12.294	11.896	11.748	11.748	11.748

Onderhoud provinciale gebouwen en installaties

Wat wil de provincie bereiken?

De provincie streeft naar een schone, open en transparante werkplek met een flexibele invulling. Het onderhoud van de provinciale gebouwen en installaties is er op gericht de bestaande voorzieningen op een doelmatige en veilige manier in stand te houden. Deze activiteiten gelden ook voor de ruimten die aan derden verhuurd worden.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Onderhoudsboeken

Het naar verwachting benodigde onderhoud is vastgelegd in meerjarenplanningen, de zogenaamde onderhoudsboeken. Van achterstallig onderhoud is geen sprake.

Onderhoudsboek hoofdgebouw en onderhoudsboek nieuwbouw

In 2017 zijn de onderhoudsboeken voor de komende tien jaar geactualiseerd. Voor het opstellen van het onderhoudsplan is kwaliteitsniveau 7 als uitgangspunt gehanteerd. De provincie wil bij het uitvoeren van het onderhoud de duurzaamheidsambities mee laten wegen in de manier van uitvoeren.

In het onderhoudsplan zijn zowel het jaarlijkse als meerjaarlijks onderhoud opgenomen. Het jaarlijks onderhoud is nodig om de bedrijfszekerheid van de gebouwen en de installaties te waarborgen, de veiligheid te garanderen en de uitstraling van de gebouwen in stand te houden. De kosten voor dit onderhoud wordt in de jaarlijkse vastgoed-exploitatie opgenomen.

Het meerjaarlijks onderhoud heeft betrekking op het niet-reguliere en groot onderhoud aan gebouwen, installaties, apparatuur en inrichting. Voor de uitvoering van het meerjaarlijks onderhoud vindt een jaarlijkse dotatie van ca € 0,6 mln aan de voorziening onderhoud provinciehuis plaats.

Onderhoudsboek museum

Het Noordbrabants Museum aan de Verwerstraat te 's-Hertogenbosch is provinciaal eigendom. De provincie verhuurt ruimten in het complex aan de Stichting Beheer Museumkwartier, die deze ruimten weer onderverhuurt aan o.a. de Stichting Het Noordbrabants Museum en Stichting Erfgoed Brabant. Het provinciaal Depot Bodemvondsten is ook gevestigd op deze locatie. De beheersstichting coördineert tevens het groot onderhoud en de vervangingsinvesteringen op basis van een meerjaren-onderhoudsplan. Om deze kosten te dekken wordt jaarlijks € 0,4 mln in de onderhoudsvoorziening gestort.

Wat mag het kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting	Begroting
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Provinciehuis	343	495	648	648	648	648
Noordbrabants museum	344	404	403	403	403	403
Lasten	688	899	1.051	1.051	1.051	1.051

Onderhoud vaarwegen

Algemeen

De Provincie Noord-Brabant is vaarwegbeheerder van de Dintel, de Mark, de Roode Vaart, het Mark-Vlietkanaal, de Steenbergsche en Roosendaalse Vliet en de Steenbergsche en Heense haven. Zij heeft het waterschap Brabantse Delta in medebewind opgeroepen voor de uitvoering van het onderhoud. Gedeputeerde Staten stellen de scheepvaartklassen vast die bepalend zijn voor het onderhoud van de provinciale vaarwegen. Provinciale Staten leggen deze vast in de Verordening water Noord-Brabant. Via het overgangsrecht bij de Verordening water Noord-Brabant gelden nu nog de scheepvaartklassen die op grond van de Scheepvaartverkeerswet zijn aangegeven in het besluit van het waterschap (Hoogheemraadschap West-Brabant; juli 1993 en januari 2004). De bijbehorende minimaal benodigde vaarwegdiepten en -profielen voor de betreffende klassen kunnen worden afgeleid uit de Scheepvaartverkeerswet en de Richtlijnen vaarwegen 2017 van Rijkswaterstaat. Aangezien deze wateren tevens een functie vervullen binnen het kwantiteitsbeheer, is de bepaling van de feitelijke diepte en profiel overgelaten aan het waterschap als integraal waterbeheerder.

Wat wil de provincie bereiken?

In de Provinciale Visie Brabantse Vaarwegen 2004-2050 (1 oktober 2004 vastgesteld (MvA 72/04D) door Provinciale Staten) en de [Strategische visie goederenvervoer \(7 november 2008 vastgesteld \(PS 60/08A\)\)](#) door Provinciale Staten) streeft de provincie naar een goed functionerend en duurzaam verkeers- en vervoersysteem. Specifiek voor de regio West-Brabant staat verwoord dat belangrijke economische centra verbonden zijn met (beperkt) klasse IV vaarwegen en dat industriële centra als Roosendaal, Oosterhout, Breda en Dongen uitstekend per schip te bereiken zijn en dat dit bij zorgvuldig onderhoud en beheer ook zo kan blijven.

Door risico gestuurd assetmanagement is geconstateerd dat de huidige onderhoudsstaat van de provinciale vaarwegen niet in overeenstemming is met de daarvoor geldende uitgangspunten en dat de huidige bijdrage ontoereikend is om de onderhoudsstaat van de provinciale vaarwegen op het gewenste kwaliteitsniveau te houden. De totale

baggeropgave kent een forse omvang, neemt bij de huidige investeringen jaarlijks toe en leidt op een enkele locatie al tot knelpunten t.a.v. de verkeersveiligheid. Bovendien verslechtert jaarlijks de onderhoudsstaat van kunstwerken en oeverbeschoeiingen. Als besparingsoptie op de baggeropgave is gekeken of op deeltrajecten de scheepvaartklassen kunnen worden afgewaardeerd. Provincie en waterschap zien hiertoe mogelijkheden voor de Roode Vaart Noord, de Steenbergsche Vliet en de Steenbergsche Haven. In afwachting van de visie op de West-Brabantse vaarwegen, waarvoor de Regio West-Brabant momenteel een opdracht voorbereid voor haar bestuur, wordt hier in de uitwerking van de beheeropgave alvast op geanticipeerd. Het waterschap neemt in de tussentijd verkeersmaatregelen die passend zijn bij de voorziene situatie ter plaatse, zodat de verkeersveiligheid wordt geborgd.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

De provincie voert zelf geen beleidsprestaties i.c. werkzaamheden uit aan de vaarwegen. De juridische basis van de medebewindstaak is geformaliseerd met een financiële overeenkomst tussen provincie Noord-Brabant en waterschap Brabantse Delta inzake het vaarwegbeheer, die 25 juni 2018 geactualiseerd is en waarin de kosten van investeringen via een verdeelsleutel worden toebedeeld. Via onderhoudsprogramma's voor baggeren, kunstwerken en bermbeheer worden de vaarwegen bevaarbaar gehouden. Het waterschap actualiseert momenteel haar meerjarenonderhoudsprogramma en brengt in beeld welke maatregelen en investeringen nodig zijn om de onderhoudstoestand op orde te houden.

Wat mag het kosten?

Bedragen x € 1.000	Realisatie 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Onderhoudsbijdrage aan waterschap	1.396	1.358	1.358	1.359	1.359	1.359
Lasten	1.396	1.358	1.358	1.359	1.359	1.359

Onderhoud kapitaalgoederen

Paragraaf 5

Treasury

Treasury

Wat willen we bereiken?

De treasuryfunctie omvat alle activiteiten die zich richten op het sturen en beheersen van, het verantwoorden over en het toezicht houden op de financiële vermogenswaarden, de financiële stromen, de financiële posities en de daaraan verbonden risico's.

De uitvoering van het treasurybeleid wordt, naast de door de rijksoverheid vastgestelde wet- en regelgeving, zoals Provinciewet, Wet financiering decentrale overheden (Wet Fido), ministeriële regelingen, zoals Regeling uitzettingen en derivaten decentrale overheden (Ruddo), [Regeling Schatkistbankieren](#) en het [Besluit Begroting en Verantwoording \(BBV\)](#), bepaald door de [Financiële beleids- en beheersverordening provincie Noord-Brabant](#), de [Verordening treasury](#) Noord-Brabant, de hierop gebaseerde uitvoeringsregels voor GS in het [Treasury Statuut](#) en het beleggingsmandaat.

De financiële resultaten van treasury komen in de begroting tot uitdrukking bij het algemeen financieel beleid in het onderdeel algemene dekkingsmiddelen.

Bij alle voorbereidingen en besluiten rond treasury worden Gedeputeerde Staten ondersteund door een adviescommissie: Het Treasury Committee (TC). In het Treasury Committee heeft – naast twee GS-leden en ambtelijke vertegenwoordigers – ook een partner van bureau Zanders zitting. Bovendien neemt de accountant, vanuit haar natuurlijke rol van adviseur, deel aan de besprekingen van de TC. Maar zij is geen formeel lid.

De doelstellingen van treasury richten zich op:

- toegang tot vermogensmarkten;
- beheersing van risico's;
- minimaliseren van kosten;
- optimaliseren van rendementen en;
- inzicht bieden in de ontwikkeling EMU-saldo

Wat gaan we daarvoor doen: Treasury beheer

Toegang tot Vermogensmarkten

Door *Verplicht Schatkistbankieren* voor de provincie is het belang van de toegang tot vermogensmarkten weliswaar veranderd, maar nog steeds essentieel voor het uitzetten van middelen aan decentrale overheden en voor het beheer van de obligatieportefeuilles.

Door een incidentele meevaller (vrijval van Escrow € 1,2 mln) en de structurele vrijval van financieringslasten (2017: € 15,3 mln) is er in totaal € 11,9 mln toegevoegd aan de dividend- en rentereserve. In 2018 zal het verwachte rendement ongeveer gelijk zijn aan het rendement van 2017: € 118,6 mln. Vanwege de vrijval van de structurele financieringslasten (2018: € 16,3 mln) wordt er per saldo € 12,4 mln toegevoegd aan de dividend- en rentereserve. In 2018 is de in 2017 gestarte optimalisatie van de beleggingsportefeuilles voortgezet. Dit zal leiden tot een verbetering van het rendement van ruim € 2,4 mln in **2019**. Ook na 1 mei worden de optimalisaties voortgezet die zullen leiden tot een verdere verbetering van het rendement in **2019**. De winst en dividenduitkering van Enexis was in 2018 nagenoeg gelijk als in 2017. Mogelijk zullen vanaf **2019** de dividenduitkeringen lager uitvallen dan geraamd (€ 30,8 mln).

Beheersing van de risico's

Het Treasury Statuut geeft de risico's aan die intern beheerst moeten worden: markt- (waaronder rente- en valutarisico), krediet- en liquiditeitsrisico's. Voor elk risico geven we aan hoe de provincie hiermee omgaat.

Wettelijke verplichtingen (wet Fido)	Wat is het	Consequentie 2019
Kasgeldlimiet – kortlopende schulden	De kasgeldlimiet bepaalt het bedrag dat de provincie maximaal als gemiddelde netto-vlottende schuld per kwartaal mag hebben. Voor de provincies is dat vastgesteld op 7,0% van de jaarlijkse begroting. Dat is ongeveer € 73,8 miljoen.	De afgelopen jaren hebben wij ruimschoots voldaan aan deze limiet en dat zal in 2019 ook het geval zijn.
Renterisiconorm – langlopende schulden	Het renterisico op langlopende schulden mag de wettelijke renterisiconorm niet overschrijden. De grondslag van de renterisiconorm is het	Deze norm is in 2019 niet relevant voor de provincie aangezien er geen opgenomen geldleningen zijn.

Wettelijke verplichtingen (wet Fido)	Wat is het	Consequentie 2019
	begrotingstotaal en vastgesteld op 20%. Dat is ongeveer € 211 miljoen.	

Overige risico's	Wat is het	Consequentie voor 2019
Valutarisico	Ontstaat door schommelingen in wisselkoersen.	Geen, omdat er alleen middelen worden uitgezet en belegd in euro's.
Kredietrisico's	Risico op terugbetaling van beleggingen en/of rentebetalingen. Dit risico wordt beperkt door alleen te beleggen in vastrentende waarden van financiële ondernemingen en landen met minimaal AA-minus-rating.	In juni 2017 is de ratingseis verlaagd naar minimaal AA-minus. Hierdoor voldoen alle beleggingen in de beleggingsportefeuilles aan de ratingeisen. Ook in 2019 zullen de beleggingen continu worden gemonitord en waar nodig wordt actie ondernomen om de risico's te mitigeren. In 2019 zullen ook beleggingen worden gedaan met een maatschappelijk doel in het kader van " <i>Vermogen voor Brabant</i> ".
Liquiditeitsrisico's	Het kunnen voldoen van de facturen en andere betalingsverplichtingen	De aanwezige liquide middelen worden afgestemd op de verwachte ontvangsten en uitgaven met diverse liquiditeitsplanningen. In verband met de huidige en verwachte lage rendementen via <i>Verplicht Schatkistbankieren</i> geldt dat wij in 2019 de buffer liquide middelen zo klein mogelijk willen houden, maar wel aan onze verplichtingen kunnen blijven voldoen.

Overige risico's	Wat is het	Consequentie voor 2019
Renterisico	Het risico op wijziging (verhoging) van de variabele rente die betaald moet worden.	Het renterisico voor het project PPS A59 is volledig afgedekt door middel van een renteswap. De looptijd van de renteswap is van 1 januari 2006 tot 1 januari 2021. Het project PPS-A59 waarin de provincie samenwerkt met het consortium Poort van Den Bosch heeft tot doel het aanleggen en beheren van <u>een deel</u> van de autosnelweg A59. Het gebruik van een renteswap ter beperking van financiële risico's past binnen de voorwaarden van het Treasurystatuut. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft met deze werkwijze ingestemd. Jaarlijks wordt de marktontwikkeling gemonitord.

Minimaliseren van de kosten

Voor het beheer van de obligatieportefeuilles is sinds eind 2016 ASR-vermogensbeheer en BNP Paribas al geruime tijd geleden als bewaarbank aangesteld. De beleggingen zijn gesplitst in een immunisatieportefeuille en een investeringsagendaportefeuille. De boekwaarden van beide portefeuilles bedragen begin **2019** naar schatting respectievelijk € 2,3 miljard en € 427,4 miljoen. Aan het beheer en bewaren van dit vermogen zijn kosten verbonden, ongeveer € 235.000 per jaar. Door verkoop en vrijval van obligaties zullen deze kosten in de komende jaren geleidelijk afnemen. Het is wettelijk namelijk niet meer toegestaan om te beleggen in obligaties of om de bestaande obligaties te switchen naar een langere looptijd.

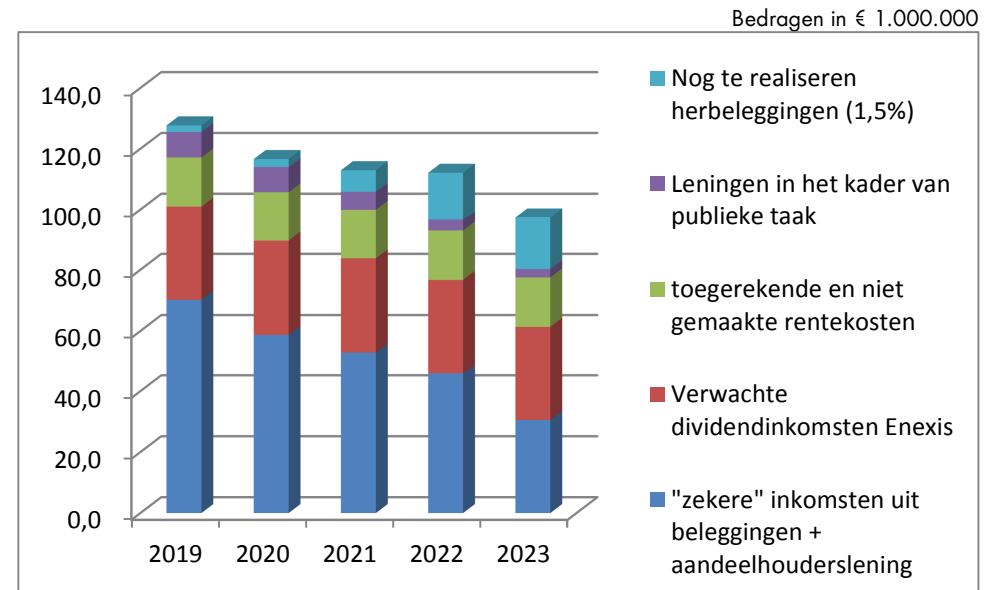
Optimaliseren van de rendementen

De opbrengsten uit de beleggingen van de immunisatieportefeuille betreffen een structurele (eeuwigdurende) inkomstenstroom van minimaal € 122,5 miljoen ter dekking van de uitgaven in de begroting en meerjarenraming. De middelen in de

investeringsagenda zijn belegd op basis van het uitgangspunt dat deze in een periode van 15 jaar worden ingezet. Op basis van de lange termijn liquiditeitsprognose wordt een beleggingsmix (beleggingscategorieën in hoofdlijnen) opgesteld. Uitgangspunt is minimalisatie van de risico's door voldoende kwaliteit en spreiding van partijen en door looptijden af te stemmen op de liquiditeitsbehoefte. Dit alles binnen de kaders van de wet Fido en de Ruddy en onze eigen Verordening treasury. Conform de wet Fido is de provincie verplicht haar overtollige middelen onder te brengen bij de "Schatkist" (*Verplicht Schatkistbankieren*). Dat wil zeggen dat het agentschap van het ministerie van Financiën de gelden bewaart, maar dat de provincie de volledige zeggenschap behoudt. De provincie krijgt hierover een lage rentevergoeding. Maar het voordeel is dat we geen rente betalen (minimaal 0%). De korte termijn rendementen (euribor tot en met 12 maanden is negatief) zijn zo laag, dat het uitlenen van kasgeld niet aantrekkelijk is. Mocht in **2019** de kortetermijnrente (tot één jaar) stijgen dan zullen wij direct overtollige middelen via kasgeldleningen (aan gemeenten en andere openbare lichamen) uitzetten.

Eind 2014 is ook gestart met het omzetten van de langlopende beleggingen uit de immunisatieportefeuille naar langlopende leningen aan decentrale overheden. Dit noemen wij de transitie van de immunisatieportefeuille. Bij de omzetting realiseren wij een koerswinst, waardoor het volume van de beleggingen toeneemt. Hiermee vergroten we de kans om ook in tijden dat de rentestand laag is toch de doelstelling van de structurele inkomstenstroom te halen. Tot en met medio 2018 is € 1,2 miljard geleend aan de decentrale overheden (gemeenten en waterschappen). In 2016 hebben we een pas op de plaats gemaakt. De rente was zo laag dat de eventuele koerswinsten niet gebruikt konden worden voor de verhoging van het volume, maar achter de hand moest worden gehouden voor de dekking van € 122,5 miljoen. Vanaf 2017 hebben wij dit samen met onze vermogensbeheerder en onze Treasury adviseur, bureau Zanders, weer verder invulling gegeven.

De huidige inkomstenstroom is als volgt geprognosticeerd:

Het voordeel van de toegerekende en niet gemaakte rentekosten ontstaat omdat de provincie geen leningen hoeft aan te trekken en dus geen rente hoeft te betalen voor de geraamde financieringskosten.

In **2019** wordt een overschot geraamd van € 5,9 miljoen. Hier wordt rekening gehouden met "niet gemaakte rentekosten" van € 16,2 miljoen. Het verwachte tekort op de begrote inkomsten van € 122,5 miljoen vanaf 2020 kan opgevangen worden door de dividend- en rentereserve die gevoed wordt met incidentele en meeropbrengsten. Het saldo van deze buffer zal naar verwachting eind 2019 zijn opgelopen tot € 187 miljoen. Indien de rente niet wijzigt en het dividend van Enxix blijft op het geraamde peil, dan is buffer voldoende groot om de tekorten af te dekken tot 2023. Het lange termijn perspectief zullen wij op basis van verschillende scenario's met PS delen bij de bestuursoverdracht. Naast de transitie van de immunisatieportefeuille gaan we onze beleggingen inzetten tegen een vergelijkbaar of hoger financieel rendement, maar met een maatschappelijk rendement, of 'Vermogen voor Brabant'. De voorwaarde hiervoor is dat deze beleggingen bijdragen aan inhoudelijke thema's zoals opgenomen in het bestuursakkoord en altijd zijn gekoppeld aan een subsidiebeschikking. Dit houdt in dat er een nieuwe

beleggingsstrategie is geformuleerd, waarbij aan alle volgende criteria moet zijn voldaan.

De beleggingen zijn:

- risicomijdend;
- met een maatschappelijk rendement;
- staatssteunproof;
- het rendement is hoger dan bij schatkistbankieren;
- voldoende risicospreiding;
- gemaximeerd tot 25% van de totale portefeuille;
- betrokkenheid PS bij ieder voorstel via de “wensen en bedenkingen”-procedure.

In 2018 zijn – nadat door PS geen wensen en bedenkingen zijn geuit – leningen verstrekt vanuit maatschappelijk rendement aan 6 (zes) gemeenten in Zuidoost Brabant voor de financiering van zonnepanelen. In 2018 zijn er nog enkele trajecten in behandeling die mogelijk in **2019** worden afgerond. Met name de versnelling van de Energietransitie en de verduurzaming bieden kansen voor financieringsconstructies binnen de bovenstaande randvoorwaarden.

EMU-saldo

Het EMU-saldo voor **2019** bedraagt op basis van de begrotingscijfers **2019** -/- € 55,0 miljoen (zie bijlage 14). Bij de begroting 2018 was de inschatting (o.b.v. de meerjarenraming) dat het EMU-saldo in **2019** -/- € 149,8 miljoen (negatief) zou bedragen.

Met het berekende EMU-saldo van -/- € 55,0 mln voor 2019 komt Noord-Brabant minder negatief uit dan de individuele referentiewaarde 2019 van -/- € 111,3 mln, die het rijk als indicatie voor het aandeel van Noord-Brabant in het EMU-tekort heeft aangegeven in de septembercirculaire 2018.

Rente-schema

De commissie BBV adviseert het onderstaand renteschema in de paragraaf financiering van de begroting en jaarstukken op te nemen. Hiermee wordt inzicht gegeven in de rentelasten externe financiering, het renteresultaat en de wijze van rentetoerekening

Renteschema	€
a. De externe rentelasten over de korte en lange financiering	€ 0
b. De externe rentebaten	-/- € 66.421.592
Totaal door te rekenen externe rente	-/- € -66.421.592
c. De rente die aan de grondexploitatie moet worden doorberekend	-/- € 0
c. De rente van projectfinanciering die aan het betreffende taakveld moet worden toegerekend	-/- € 0
Saldo door te rekenen externe rente	-/- € -66.421.592
d1. Rente over eigen vermogen	€ 0
d2. rente over voorzieningen (gewaardeerd op contante waarde)	€ 0
De aan taakvelden (programma's, inclusief obverzicht overhead) toe te rekenen rente	€ 0
e. De werkelijke taakvelden (programma's inclusief overzicht Overhead) toegerekende rente (Rentomslog)	-/- € 0
f. Renteresultaat op het taakveld treasury	-66.421.592

Paragraaf 6

Verbonden partijen

Verbonden partijen

Visie en beleid ten aanzien van verbonden partijen

Verbonden partijen zijn privaatrechtelijke of publiekrechtelijke organisaties waarin de provincie een bestuurlijk en een financieel belang heeft.

Onder bestuurlijk belang wordt verstaan: een zetel in het bestuur of het hebben van stemrecht. Met een financieel belang wordt bedoeld dat de provincie middelen ter beschikking heeft gesteld die ze kwijt is in geval van faillissement van de verbonden partij en/of als financiële problemen bij de verbonden partijen kunnen worden verhaald op de provincie.

De provincie Noord-Brabant kan besluiten om een bestuurlijk en financieel belang te houden in organisaties die een bijdrage leveren aan het publiek belang.

Het beleid ten aanzien van verbonden partijen is uitgewerkt in de [Nota Samenwerkingsrelaties en Verbonden Partijen](#) die op 3 februari 2017 is vastgesteld ([PS 86/16](#)). Hierin is het beleid met betrekking tot verbonden partijen geactualiseerd en is toegelicht op welke wijze de provincie de publieke belangen in deze verbonden partijen wil behartigen. Hierin staan ook de overwegingen genoemd om een bestuurlijk en financieel belang aan te gaan, te wijzigen of te beëindigen. In de nota is vastgelegd om vierjaarlijks de gehele deelnemingenportefeuille te evalueren. De evaluatie van de deelnemingenportefeuille, op basis van de nota samenwerkingsrelaties en verbonden partijen is tevens vastgesteld op 3 februari 2017 ([PS 86/16](#)).

Op 2 juni 2006 zijn door Provinciale Staten afspraken over de benoeming van commissarissen op voordracht van de provincie vastgesteld ([PS 36/06](#)).

Financiën verbonden partijen

Het financiële risico van de verbonden partijen is gelijk aan de omvang van het provinciaal aandeel in de deelneming (zie ook de paragraaf weerstandsvermogen), danwel gelijk aan de (jaarlijkse) bijdrage die de verbonden partij van de provincie ontvangt.

De provincie zal naar verwachting in 2019 over het jaar 2018 dividend ontvangen uit de volgende verbonden partijen: Eindhoven Airport NV en Enexis Holding NV. Het ontvangen dividend wordt als algemeen dekkingsmiddel in de begroting opgenomen.

Hieronder zijn de meest belangwekkende ontwikkelingen bij de verbonden partijen opgenomen. Voor de overige informatie wordt verwezen naar de bijlagenbundel- bijlage 9b Uitwerking paragraaf verbonden partijen.

Havenbedrijf Moerdijk

In oktober 2016 is met Havenbedrijf Rotterdam (HbR) een traject gestart om via een Joint Fact Finding de mogelijkheden voor samenwerking tussen Havenbedrijf Moerdijk (HbM) en Havenbedrijf Rotterdam (HbR) nader te verkennen. De afspraken zijn vastgelegd in Memoranda of Understanding (MoU). De verkenning (Joint Fact Finding) heeft als doel om de gedeelde belangen ingeval van samenwerking te identificeren en te bewerken en om een gedeeld beeld op te stellen over de inhoud en organisatievorm van de toekomstige samenwerking. Dit heeft in mei 2018 geresulteerd in een in de aandeelhoudersvergadering vastgestelde procesinrichting met betrekking tot de verdere uitwerking van de samenwerking tussen HbM en HbR, HbR en het Brabantse ecosysteem en de uitvoeringsagenda van de havenstrategie. De kern van de procesinrichting is vastgelegd en verwoord in een [statenmededeling](#).

Brabantse Ontwikkelings maatschappij (BOM Holding BV)

De BOM heeft als doel het stimuleren en begeleiden van samenwerkingsverbanden om innovaties om te zetten in producten of diensten. Daarnaast begeleidt BOM buitenlandse bedrijven naar en in Brabant, investeert zij in kansrijke, innovatieve ondernemingen en ontwikkelt zij bestaande en nieuwe duurzame werklocaties. Ook is een aantal fondsen bij de BOM ondergebracht zoals het Innovatiefonds Brabant en het Energiefonds. De BOM draagt bij aan het innovatieve deel van de Brabantse economie. Zij doet dat door innovatieve MKB-bedrijven te ondersteunen met kennis, toegang tot markten en risicodragend kapitaal. Voor de uitvoering is een meerjarenplan 2017-2020 opgesteld.

Business Park Aviolanda

BPA heeft in maart 2018 een nieuw ondernemingsplan vastgesteld, waarin de nieuwe koers van de onderneming uiteen is gezet. Daarin staan business development en de ontwikkeling van het bedrijvencluster aerospace & maintenance centraal, waarbij grondexploitatie en vastgoedontwikkeling daarvan ten dienste staan. Voor de invulling

van de nog nader te bepalen behoefte aan extra eigen en vreemd vermogen wordt een strategisch partner gezocht die ook als aandeelhouder wil participeren in BPA.

OLSP Holding BV (Pivot Park)

De governance van Pivot Park voldoet aan de gestelde voorwaarden. Afgelopen jaren is merkbaarder geworden dat het gesplitste eigenaarschap van enerzijds het vastgoed en anderzijds de parkorganisatie coördinatieproblemen oplevert. Gedeputeerde Staten

hebben in december 2016 besloten om de aandelen van Pivot Park over te nemen van de BOM. Met dit besluit hebben Provinciale Staten op 20 januari 2017 ingestemd (dossier 92/16).

Als uitwerking van het statenvoorstel is in juli 2017 een tijdelijke samenwerkingsovereenkomst ondertekend door Pivot Park, OLSP Vastgoed BV, gemeente Oss en provincie met de ambitie om Pivot Park te laten uitgroeien tot een open innovatieve campus. De wijziging van de governance wordt per begin 2019 geëffectueerd.

1	Gemeenschappelijke regelingen (GR)	Vestigings plaats	Portefeuille (eigenaar/beleid)	Bestuurlijk belang	Aandeel	Nominale waarde	Agio	Gestort	Balanswaarde
1.1	Havenschap Moerdijk	Moerdijk	Van Merrienboer/ Pauli	Lid AB, lid DB	50,00%				
1.2	Zuidelijke Rekenkamer	Eindhoven	Programmaaad	Lid AB, lid DB	50,00%				
1.3	Kleinschalig collectief vervoer Brabant-Noordoost	Uden	Van der Maat	Lid AB, lid DB	6,25%				
1.4	Omgevingsdienst Midden- en West Brabant	Tilburg	Van den Hout	Lid AB, lid DB	40,00%				
1.5	Omgevingsdienst Zuidoost Brabant	Eindhoven	Van den Hout	Lid AB, lid DB	38,00%				
1.6	Omgevingsdienst Brabant Noord	's-Hertogenbosch	Van den Hout	Lid AB, lid DB	34,00%				

2	Vennootschappen en coöperaties	Vestigings plaats	Portefeuille (eigenaar/beleid)	Bestuurlijk belang	Aandeel	Nominale waarde	Agio	Gestort	Balanswaarde
2.1	Enexis NV	's-Hertogenbosch	Spierings	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC/lid AHC	30,80%	46.144		46.144	
2.2	CBL Vennootschap BV	's-Hertogenbosch	Pauli	Stemrecht/Lid AHC	30,80%	6		6	6
2.3	Vordering op Enexis BV	's-Hertogenbosch	Pauli	Stemrecht/Lid AHC	30,80%	6		6	6
2.4	Verkoop Vennootschap BV	's-Hertogenbosch	Pauli	Stemrecht/Lid AHC	30,80%	6		6	6
2.5	CSV Amsterdam BV	's-Hertogenbosch	Pauli	Stemrecht/Lid AHC	30,80%	6		6	6
2.6	Publiek Belang Elektriciteitsproductie BV	's-Hertogenbosch	Pauli	Stemrecht/Lid AHC	30,80%				
2.7	Brabant Water NV	's-Hertogenbosch	Pauli/Van den Hout	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC/lid AHC	31,60%	88		88	
2.8	Eindhoven Airport NV	Eindhoven	Pauli/Van der Maat	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC	24,50%	1.112		556	
2.9	BOM Holding BV	Tilburg	Van Merrienboer/ Pauli	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC	100,00%	0	31.327	31.328	31.328

									Bedragen x € 1.000	
2	Vennootschappen en coöperaties	Vestigings plaats	Portefeuille (eigenaar/beleid)	Bestuurlijk belang	Aandeel	Nominale waarde	Agio	Gestort	Balans- waarde	
2.10a	Ontwikkelingsmij. Ruimte voor Ruimte, BV ORR	's-Hertogenbosch	Pauli/Van Merrienboer	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC	100,00%	30	89	119	110	
2.10b	CV ORR I	's-Hertogenbosch	Pauli/Van Merrienboer	Stemrecht, Commanditair vennoot	99,00%	743	4.958	5.700	5.498	
2.10c	CV ORR II	's-Hertogenbosch	Pauli/Van Merrienboer	Stemrecht, Commanditair vennoot	99,00%	743	19.500	20.242	4.000	
2.11a	Tuinbouw Ontwikkelingsmaatschappij, BV TOM	's-Hertogenbosch	Van Merrienboer	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC	50,00%	9		9		
2.11b	CV TOM	's-Hertogenbosch	Van Merrienboer	Stemrecht, Commanditair vennoot	49,75%	448		448		
2.12	Business Park Aviolanda BV	Woensdrecht	Pauli	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC	60,00%	11	6.477	6.488	6.488	
2.13	Nederlandse Waterschapsbank NV	Den Haag	Van Merrienboer	Stemrecht	0,12%	22		8		
2.14	NV Bank voor Nederlandse Gemeenten	Den Haag	Van Merrienboer	Stemrecht	0,07%	100		100		
2.15	PZEM NV	Middelburg	Van Merrienboer	Stemrecht	0,05%	4		4		
2.16a	OLSP Holding BV	Oss	Van Merrienboer/ Pauli	Stemrecht	100,00%	18		18		
2.16b	OLSP Vastgoed	Oss	Van Merrienboer/ Pauli	Stemrecht	71,00%	20	4.480	4.500	4.500	
2.17	Green Chemistry Campus BV	Bergen op Zoom	Pauli	Stemrecht/voordrachtsrecht Lidmaatschap RvC	60,00%	11	2.209	2.309	2.300	
2.18	Groen Ontwikkelfonds Brabant BV	's-Hertogenbosch	Pauli/Van den Hout	Stemrecht	100,00%	0		0		
2.19	NV Monumenten Fonds Brabant	's-Hertogenbosch	Pauli/Swinkels	Stemrecht	72,00%	2.058		2.058	2.058	
2.20	Brabant Startup fonds BV (BSF)	Tilburg	Pauli	Stemrecht	100,00%	0		0	0	
3	Verenigingen en stichtingen	Vestigings plaats	Portefeuille (eigenaar/beleid)	Bestuurlijk belang	Aandeel	Nominale waarde	Agio	Gestort	Balans- waarde	
3.1	Interprovinciaal overleg IPO (vereniging)	Den Haag	Pauli	Lid van het bestuur	%					
3.2	INPA Huis van de Nederlandse Provincies (vereniging)	Brussel	Van de Donk	Lid van het bestuur	8,33%					
3.3	Stichting Brabant C Fonds	's-Hertogenbosch	Swinkels	Benoeming, schorsing en ontslag leden RvT	100,00%					
3.4 a	Brabantse Investeringsfondsen Nieuwbouwwoningen (Havenmeester)	's-Hertogenbosch	Van Merrienboer	Lid van het bestuur	50,00%					

3	Verenigingen en stichtingen	Vestigings plaats	Portefeuille (eigenaar/beleid)	Bestuurlijk belang	Aandeel	Nominale waarde	Agio	Gestort	Balans- waarde
3.4 b	Brabantse Investeringsfondsen Nieuwbouwwoningen (Hoven Noord)	's-Hertogenbosch	Van Merrienboer	Lid van het bestuur	50,00%				
3.5	Stichting Beheer Museum Kwartier	's-Hertogenbosch	Swinkels	Benoeming, schorsing en ontslag één lid van RvT	75,00%				
3.6	Stichting Leisure Ontwikkelfonds Brabant	Oisterwijk	Pauli	Lid van het bestuur	50,00%				

4	Overige verbonden partijen	Vestigings plaats	Portefeuille (eigenaar/beleid)	Bestuurlijk belang	Aandeel	Nominale waarde	Agio	Gestort	Balans- waarde
4.1	Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen	's-Hertogenbosch	Van Merrienboer/ Van den Hout	GS vormen AB, twee gedeputeerden vormen DB	%	22		8	

Nota bene: voorziene herstructurering OLSP Holding en Vastgoed zijn nog niet verwerkt in het overzicht.

5 Investeringsfondsen voor Brabant	Fondsomvang (bedragen x € 1 mln)	Looptijd	Revolverendheid	Multiplier	Portefeuille
5.1 Innovatiefonds Brabant	125	2037	Nominaal	>=3	Pauli
5.2 Energiefonds	60	2037	Nominaal	>=4	Spierings
5.3 Brabant C fonds	34	2022	Beperkt (oplopend van 15 naar 32% in 2021)	>=3	Swinkels
5.4 Groen Ontwikkelfonds voor Brabantse Natuur	240	2029	Niet of nauwelijks	>=2	Van den Hout
5.5 Leisure Ontwikkelfonds Brabant	5	2027	Beperkt (33-66%)	>=2	Pauli
5.6 Brabant Startup fonds	10	2033	50%	>=3	Pauli

Bedragen x € 1.000				Eigen vermogen per 1-1	Eigen vermogen per 31-12	Vreemd vermogen per 1-1	Vreemd vermogen per 31-12	Resultaat na belasting	Dividend
1	Gemeenschappelijke regelingen (GR)	Lening	Garant- stelling						
1.1	Havenschap Moerdijk		240.000	97.265	97.265	147.042	148.811		
1.2	Zuidelijke Rekenkamer			70	70	178	178		
1.3	Kleinschalig collectief vervoer Brabant- Noordoost			871	871	544	544		
1.4	Omgevingsdienst Midden- en West Brabant			1.288	941	7.510	6.279		
1.5	Omgevingsdienst Zuidoost Brabant			1.515	1.515	3.681	3.531		
1.6	Omgevingsdienst Brabant Noord			5.424	5.015	17.781	17.627		

Bedragen x € 1.000				Eigen	Eigen	Vreemd	Vreemd	Resultaat	Dividend
2	Vennootschappen en coöperaties	Lening	Garantstelling	vermogen per 1-1	vermogen per 31-12	vermogen per 1-1	vermogen per 31-12	na belasting	
2.1	Enexis NV			3.832.000	3.832.000	4.052.000	4.052.000	198.000	30.800
2.2	CBL Vennootschap BV			135	125	5	5	-10	
2.3	Vordering op Enexis BV	107.899		9	9	356.320	356.320	0	
2.4	Verkoop Vennootschap BV			138	125	8	8	-13	
2.5	CSV Amsterdam BV			770	670	0	0	-100	
2.6	Publiek Belang Elektriciteitsproductie BV			1.610	1.590	5	0	-20	
2.7	Brabant Water NV			637.069	666.721	445.619	461.287	29.652	
2.8	Eindhoven Airport NV			74.678	86.252	31.506	35.602	12.032	113
2.9	BOM Holding BV	78.984		50.966	50.191	105.938	125.288		
2.10a	Ontwikkelingsmij. Ruimte voor Ruimte, BV ORR		50.000	163	178	100	90	15	
2.10b	CV ORR I			8.049	8.149	727	1.025	100	
2.10c	CV ORR II	15.500		1.253	1.603	30.688	34.491	350	
2.11a	Tuinbouw Ontwikkelingsmaatschappij, BV TOM			-12.305	-12.305	39.686	39.686		
2.11b	CV TOM	16.356	2.375	-12.323	-12.323	39.703	39.703		
2.12	Business Park Aviолanda BV	1.688		11.893	11.893	14.368	14.368	246	
2.13	Nederlandse Waterschapsbank NV	50.000		1.628.000	1.628.000	85.495.000	85.495.000	123.000	
2.14	NV Bank voor Nederlandse Gemeenten	149.800		4.220.000	4.220.000	135.805.000	135.805.000	393.000	46
2.15	PZEM NV			1.078.132	1.374.318	1.087.862	931.161	313.603	
2.16a	OLSP Holding BV	15.675		-1.983	-2.631	12.148	13.985	-649	
2.16b	OLSP Vastgoed	6.900		-741	-3.761	8.862	12.004	-3.020	
2.17	Green Chemistry Campus BV	1.000		668	68	1.515	2.003	-650	
2.18	Groen Ontwikkelfonds Brabant BV			0	0	293	293		
2.19	NV Monumenten Fonds Brabant	2.425		884	1	8.735	9	-196	
2.20	Brabant Startup fonds BV	10.000		0	0	0	0		

Bedragen x € 1.000				Eigen	Eigen	Vreemd	Vreemd	Resultaat	Dividend
3	Verenigingen en stichtingen	Lening	Garantstelling	vermogen per 1-1	vermogen per 31-12	vermogen per 1-1	vermogen per 31-12	na belasting	
3.1	Interprovinciaal overleg IPO (vereniging)		420	138		9.177			
3.2	INPA Huis van de Nederlandse Provincies (vereniging)			171		147			
3.3	Stichting Brabant C Fonds			163	558	2.809	4.408		
3.4 a	Brabantse Investeringsfondsen Nieuwbouwwoningen (Havenmeester)			3.394		7			
3.4 b	Brabantse Investeringsfondsen Nieuwbouwwoningen (Hoven Noord)			1.041		6			

Bedragen x € 1.000				Eigen vermogen per 1-1	Eigen vermogen per 31-12	Vreemd vermogen per 1-1	Vreemd vermogen per 31-12	Resultaat na belasting	Dividend
3	Verenigingen en stichtingen	Lening	Garantstelling						
3.5	Stichting Beheer Museum Kwartier								
3.6	Stichting Leisure Ontwikkefonds Brabant			3.163	1.826				

Bedragen x € 1.000				Eigen vermogen per 1-1	Eigen vermogen per 31-12	Vreemd vermogen per 1-1	Vreemd vermogen per 31-12	Resultaat na belasting	Dividend
4	Overige verbonden partijen	Lening	Garantstelling						
4.1	Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen	50.000		107.114	107.114	24.512	24.512		

Nota bene: tabellen op basis van laatste gepubliceerde cijfers en/of bijgewerkte opgaaf verbonden partij

Stoplichtenmodel Verbonden Partijen

Toelichting op stoplichtenmodel:

- Groen -> Er zijn geen noemenswaardige aandachtspunten of risico's op het gebied van beleid, governance of financiën bij de betreffende Verbonden Partij.
- Oranje -> Er zijn aandachtspunten of risico's bij de Verbonden Partij die om aandacht of inzet vragen, maar dit heeft geen hoge urgentie en de risico's zijn beperkt. Dit kan bijvoorbeeld gaan om wisselingen in bestuur, statuten die herzien (moeten) worden of om licht tegenvallende resultaten.

- Rood: Er zijn grote aandachtspunten bij de Verbonden Partij die soms directe actie vereisen, bijvoorbeeld omdat financiële risico's niet zijn afgedekt, het bestuur of toezichthouder niet functioneert, of er geen publiek belang (meer) is. Er kunnen ook tegenvallende resultaten zijn. Indien een Verbonden Partij oranje of rood scoort, wordt dit onderaan de tabel toegelicht.

Beleid	Governance	Financiën	Aandeelhouderschap	WNT
---------------	-------------------	------------------	---------------------------	------------

Gemeenschappelijke Regelingen

- 1.1 Havenschap Moerdijk
- 1.2 Zuidelijke Rekenkamer
- 1.3 Kleinschalig Collectief Vervoer Noordoost-Brabant
- 1.4 Omgevingsdienst Midden-en West-Brabant (ODMWB)
- 1.5 Omgevingsdienst Zuidoost Brabant (ODZB)
- 1.6 Omgevingsdienst Brabant Noord (ODBN)

Programma 4			Actief	Voldoet
Programma 1			Monitorend	Voldoet
Programma 5			Monitorend	Voldoet
Programma 3			Actief	Voldoet
Programma 3			Actief	Voldoet
Programma 3			Actief	Voldoet

Vennootschappen en coöperaties

- 2.1 Enexis NV
- 2.2 CBL Vennootschap BV

Programma 4			Actief	Overgangsregime
Programma 4			Actief	NVT

- 2.3 Vordering op Enexis BV
- 2.4 Verkoop Vennootschap BV
- 2.5 CSV Amsterdam BV
- 2.6 Publiek Belang Elektriciteitsproductie BV
- 2.7 Brabant Water NV
- 2.8 Eindhoven Airport NV
- 2.9 BOM Holding BV
- 2.10 Ontwikkelingsmaatschappij Ruimte voor Ruimte (ORR)
- 2.11 Tuinbouw Ontwikkelingsmaatschappij (TOM)
- 2.12 Businesspark Aviolanda (BPA)
- 2.13 Nederlandse Waterschapsbank NV
- 2.14 Bank Nederlandse Gemeenten NV (BNG)
- 2.15 PZEM NV
- 2.16 Pivot Park holding BV
- 2.17 Green Chemistry Campus BV
- 2.18 Groen Ontwikkelfonds Brabant BV
- 2.19 NV Monumenten Fonds Brabant
- 2.20 Brabant Startup fonds BV

Verenigingen en Stichtingen

- 3.1 Interprovinciaal Overleg (IPO)
- 3.2 INPA Huis van de Nederlandse Provincies
- 3.3 Stichting Brabant C Fonds
- 3.4 Brabantse Investeringsfondsen Nieuwbouwwoningen (BIFN)
- 3.5 Stichting Beheer Museumkwartier
- 3.6 Stichting Leisure Ontwikkelfonds Noord-Brabant

Overige Verbonden Partijen

- 4.1 Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen

Beleid	Governance	Financiën	Aandeelhouderschap	WNT
Programma 4			Actief	NVT
Programma 4			Actief	NVT
Programma 4			Actief	NVT
Programma 4			Actief	NVT
Programma 3			Actief	Overgangsregime
Programma 5			Actief	NVT
Programma 4			Actief	Overgangsregime
Programma 2			Actief	NVT
Programma 2			Actief	Voldoet
Programma 2			Actief	NVT
Programma 3			Monitorend	NVT
Programma 1			Monitorend	NVT
Programma 4			Monitorend	Voldoet
Programma 4			Actief	Voldoet
Programma 4			Actief	Voldoet
Programma 3			Actief	Voldoet
Programma 6			Actief	Voldoet
Programma 4			Actief	Voldoet
Programma 1			Monitorend	Voldoet
Programma 1			Monitorend	Voldoet
Programma 6			Actief	Voldoet
Programma 2			Actief	NVT
Programma 6			Actief	Voldoet
Programma 6			Actief	Voldoet
Programma 3			Actief	Voldoet

Overzicht stand van zaken deelnemingen

Toelichting bij oranje en rode scores:

Bij de toetsing die voor het invullen van dit schema is uitgevoerd wordt altijd uitgegaan van de meest actuele wet- en regelgeving. In de afgelopen periode, sinds de vaststelling van de [Nota Samenwerkingsrelaties en Verbonden Partijen](#), is het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) aangepast, de WNT-2 van kracht geworden (het maximumsalaris van een topbestuurder is per 1 januari 2015 verlaagd van 130% naar 100% van een ministersalaris) Uitgangspunt is dat alle partijen voldoen aan de WNT (Wet Normering Topinkomens), uiteraard met inbegrip van de overgangsperiode.

- 1.6 ODBN financiën: Het weerstandsvermogen van de ODBN stond al onder druk. Daarnaast is zijn een aantal bestemmingsreserves herijkt. Na besluitvorming hierover kan dit het weerstandsvermogen incidenteel vergroten. Er volgen maatregelen om te komen tot een structureel robuuste financiële situatie, zoals het verhogen van het uurtarief. Dit vindt o.a. zijn weerslag in de begroting 2019.
- 2.1 Enexis governance: In 2019 is het aftreden en benoeming van een lid van Raad van Commissarissen aan de orde en de benoeming van een of meerdere leden van de AHC.
- 2.7 Brabant Water beleid: Het meerjarenbeleid verwoord in de positioneringsnotitie Brabant Water NV 2018-2022 is vastgesteld met de kanttekening dat het nieuwe provinciaal grondwateronttrekkingsbeleid van invloed is op de uitgangspunten van de positioneringsnotitie.
Brabant Water en provincie Noord-Brabant maken in 2018 afspraken rond de uitvoering van het nieuw grondwateronttrekkingsbeleid en leggen dit vast in een overeenkomst voor de periode 2018-2022.
- 2.11 TOM financiën: Ondank de positieve ontwikkelingen in de markt zal er aan het einde van de looptijd een verlies overblijven voor de aandeelhouders. Het provinciale aandeel in dit verlies is afgedekt.
- 2.12 BPA financiën: De doorontwikkeling van het businesspark vraag om uitbreiding van de clusterontwikkelingsactiviteiten en ontwikkeling van nieuw vastgoed. Hiervoor is inbreng van extra vermogen nodig, vermoedelijk zowel vreemd als eigen vermogen.
- 2.16 OLSP, financiën: Op grond van de financiële positie hebben Provinciale Staten op 20 januari 2017 (dossier 92/16) € 13,9 miljoen ter beschikking gesteld aan de Pivot Park organisatie, waartoe OLSP Vastgoed behoort. Daarmee zijn de financiële zorgen voor Pivot Park organisatie voor de korte en middellange termijn weggenomen. Omwille van voorzichtigheid wordt de financiering van Pivot Park actief gevolgd.
- 2.17 GCC financiën: Door vertragingen in voorgaande jaren heeft het langer geduurd voor opbrengsten konden worden gegenereerd. In juli 2018 is de demohal opgeleverd. Dit maakt het mogelijk huurders aan te trekken. Ook kent de campus een eigen ontsluiting waarmee een klimaat van open innovatie is gecreëerd en de campus beter toegankelijk is. Dit maakt de GCC aantrekkelijker voor vestigers. De verwachting is het break-even point in 2030 te bereiken. Tot die tijd is financiële steun nodig. De grote bedrijven in de regio blijken niet genegen de ontwikkeling substantieel te ondersteunen. Vanuit publieke partijen is financiële steun mogelijk, waarbij het van belang is de staatssteungrens niet te overschrijden.
- 2.19 NV Monumenten Fonds Brabant beleid: NV Monumentenfonds is in het najaar 2017 gestart met de nieuwe rol "beweging stimuleren". Medio 2018 is voor deze nieuwe rol het ondernemingsplan "ErfgoedLAB Brabant" vastgesteld. Eind 2019 zal een evaluatie hiervan plaatsvinden. Op grond van deze evaluatie zal eind 2019/ begin 2020 worden besloten of deze nieuwe rol structureel wordt belegd bij NV Monumentenfonds.
- 3.3 Stichting Brabant C Fonds beleid: Er is sprake van een aandachtspunt zonder directe urgentie of risico. Op basis van de inhoudelijke evaluatie uitgevoerd door Berenschot is in 2018 bij de perspectiefnota besloten om het Brabant C Fonds te continueren. Hiervoor is €9mln beschikbaar gesteld. €3mln is bestemd voor organisatie en uitvoering dat hiermee t/m 2022 perspectief heeft en het fondsbudget is aangevuld met €6mln, waarmee het fonds naar verwachting tot medio/eind 2021 projecten kan ondersteunen. De na de verkiezingen van maart 2019 nieuwe Provinciale Staten moeten zich uitspreken over aanvulling van het fondsbudget.
- 4.1 Fonds Nazorg Gesloten Stortplaatsen financiën: De verwachting op basis van de Meerjarenbegroting 2018-2021 van het Nazorgfonds is dat dit tekort in 2019 € 283.000 bedraagt. In samenhang met de uitkomsten van de ALM studie zal dit risico worden meegenomen in het proces van risicomanagement.

In de bijlagenbundel-bijlage 9b van de Begroting is de 'Uitwerking Paragraaf Verbonden Partijen' opgenomen. In deze bijlage is meer uitgebreide informatie opgenomen per verbonden partij over beleid, governance en financiën. Tevens wordt in deze bijlage nader ingegaan op het Innovatiefonds, Energiefonds, Breedbandfonds, Brabant C fonds,

Groen Ontwikkelfonds, Leisure ontwikkelfonds en Brabant Startup Fonds. Specifieke informatie over het Groen Ontwikkelfonds Brabant is ook opgenomen in programma 3 onder productgroep 03.04 Natuur Netwerk Brabant van de begroting en Brabant C fonds is ook opgenomen in programma 6 van de begroting onder productgroep 06.01 Cultuur.

Paragraaf 7

Ontwikkelbedrijf en grondbeleid

Ontwikkelbedrijf en grondbeleid

Wat wil de provincie bereiken?

Provinciaal grondbeleid

Het Provinciaal grondbeleid heeft als doel om tegen aanvaardbare prijzen (tijdig) gronden beschikbaar te krijgen voor realisering van door haar beoogde doelen. De Provincie voert grondbeleid uit door zowel regulerend optreden, participaties zoals deelnemingen in externe Ontwikkelmaatschappijen (zoals de ORR en TOM), maar ook door het zelf verwerven, ontwikkelen en verkopen van gronden. Waar wenselijk geacht gebeurt dit ook anticiperend. De verschillende vormen kennen verschillende voor- en nadelen en risicoprofielen. Per situatie wordt de afweging gemaakt over de toe te passen vorm en uitvoeringswijze.

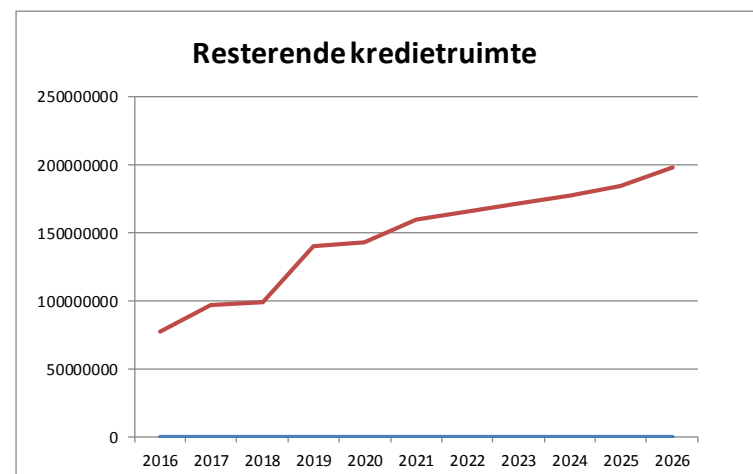
Ontwikkelbedrijf

Het ontwikkelbedrijf draagt bij aan de realisatie van verschillende beleidsdoelstellingen. Bij de projecten van het ontwikkelbedrijf gaat het om het daadwerkelijk mogelijk maken van de beoogde (her)ontwikkeling. Om dit mogelijk te maken heeft het ontwikkelbedrijf verschillende instrumenten tot haar beschikking, waaronder: de aankoop van grond of gebouwen, de participatie in een project of deelneming en het verstrekken van een lening of garantstelling.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Portefeuille Ontwikkelbedrijf

De resterende ruimte in het investeringskrediet van het Ontwikkelbedrijf bedraagt ultimo 2019 € 139 mln. Bij de inschatting van de resterende ruimte is rekening gehouden met de geraamde toekomstige inkomsten en uitgaven van alle projecten en zijn de afgegeven garantstellingen volledig meegenomen.

De risico's in de projecten worden afgedekt door de Risicoreserve van het ontwikkelbedrijf. De omvang van de risicoreserve bedraagt ultimo 2019 € 70,7 mln. Dit is onderverdeeld in reserveringen voor bestaande projecten € 56,9 mln en een vrije ruimte van € 13,8 mln (zie voor een nadere uitwerking paragraaf risicomanagement). Op dit moment is de vrije ruimte beperkt. De verwachting is dat de risicoreservering voor LPM in 2019 vrij valt, waardoor de vrije ruimte evenredig wordt vergroot. Hierdoor ontstaat meer ruimte om risico's af te dekken voor nieuwe projecten. De in het verleden gedane afwaarderingen van posities zijn ten laste gebracht van de risicoreserve (verlaging) en daarnaast worden bijvoorbeeld renteopbrengsten van een aantal leningen jaarlijks toegevoegd aan de risicoreserve (verhoging).

Uitbreiding doelstelling en inzet Ontwikkelbedrijf

Op 23-feb 2018 is door PS een geactualiseerd [beheerstatuut van het ontwikkelbedrijf](#) vastgesteld. Van uitvoering van vastgoedprojecten naar provinciale partner in gebiedsontwikkelingen en ruimtelijk fysieke projecten is de beweging die bij het ontwikkelbedrijf zichtbaar is. Het nieuwe beheerstatuut biedt de mogelijkheid deze rol verder in te vullen.

Het Ontwikkelbedrijf heeft de laatste jaren meer kennis en ervaring opgedaan met lagere overheden en vooral ook met marktpartijen wanneer het gaat om projecten in het ruimtelijke fysieke domein. Zij weet waar de kennis en toegevoegde waarde van de (markt)partijen zit. Waar de beleidsinzet ligt en op welke wijze deze kan worden verbonden. Maar ook hoe een samenwerking tot stand kan worden gebracht om tot succesvolle invulling te komen van het project en bijbehorende ambitie. Met andere woorden procesmanagement dat leidt tot dealmaking.

De verkenningen waar het ontwikkelbedrijf in betrokken is, worden per definitie integraal aangevlogen. Belangrijke thema's waarin het ontwikkelbedrijf actief is zijn: campussen en werklocaties, erfgoed, energie, ondermijning en binnenstedelijke transformatie. Het ontwikkelbedrijf is inzetbaar ten behoeve nieuwe thema's, die voortkomen uit het nieuwe bestuursakkoord 2019.

Grondbeleid overige beleidsvelden

Natuurnetwerk Brabant

Conform de doelstellingen zoals opgenomen in Brabant Uitnodigend Groen wordt t/m 2027 in totaal circa 15.000 ha natuurnetwerk en 1.775 ha (700 km) Ecologische Verbindingszones gerealiseerd. Hiertoe worden in 2019 NNB gronden verworven en/of ingericht en verkocht. In de Westelijke Langstraat, De Peelvenen, Kempenland-West, Groote Heide-Leenderbos door de provincie, daarbuiten door het Groen Ontwikkelfonds Brabant (GOB), in samenspraak met de Manifestpartners.

Infrastructuur

In o.a. het meerjaren investeringsprogramma Kwaliteit (Onderhoud) Provinciale Infrastructuur wordt aangegeven welke infrastructurele projecten er zullen worden uitgevoerd. Ten behoeve van deze doelstelling worden gronden gekocht. Deze aankopen zullen worden gefinancierd uit de algemene provinciale- en rijksmiddelen.

Beheer gronden.

Naast het kopen en verkopen van gronden en gebouwen wordt zo'n 4.200 ha beheerd. Dit betreft gronden die gekocht zijn in het kader van met name infra, natuur, ruimte voor ruimte, erfgoed en mobilisatiecomplexen.

Beheer gronden

Categorie	ha
Gronden via een overeenkomst	1.800
Ingerichte natuur, niet te verpachten	1.000
Infra structureel bestaande wegennet	1.000
Overige gronden	400
Totaal	4.200

Verdere toelichting

Meer uitgebreide toelichting over bovenstaande onderwerpen is verder te vinden in:

- Meerjarenperspectief ontwikkelbedrijf (bijlage bij begroting)
- Bijlage deelnemingen (O.a. OLSP, TOM, ORR, BPA, LPM, GOB)
- Betreffende begrotingshoofdstukken:
  - 02.01 Ruimtelijke ontwikkeling (RvR) en 02.02 Agrofood (glastuinbouw)
  - 03.04 GOB (Groen Ontwikkelfonds Brabant)
  - 04.02 Economisch programma (bedrijventerreinen/campussen)
  - 05.03 Infrastructuur/Provinciale wegen
  - 06.01 Cultuur en samenleving (erfgoed)

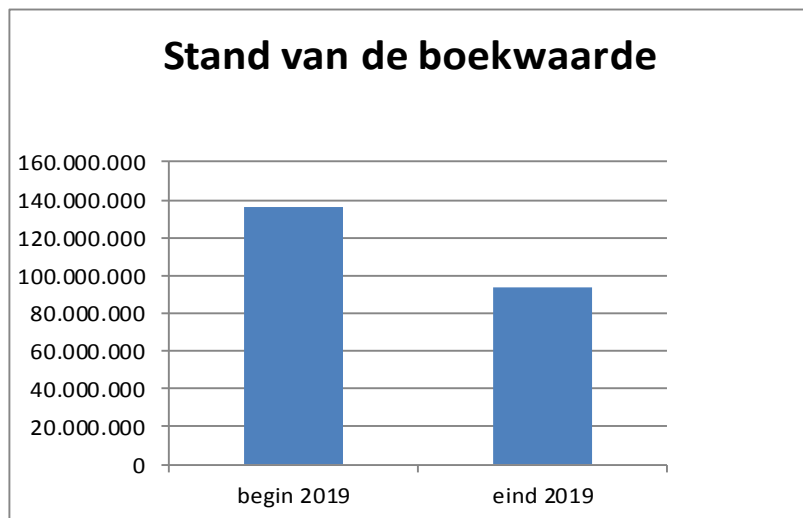
BBV en risicomanagement grondportefeuille Ontwikkelbedrijf

Als gevolg van aanpassingen in het Besluit begroting en verantwoording (BBV) dient er een methodiek te worden vastgesteld voor de te hanteren rente- en disconteringsvoet in exploitatieplannen, als volgt:

- de te hanteren rente- en disconteringsvoet wordt gebaseerd op marktconforme rente voor de financiering van het betreffende plan (project-financiering);
- de marktconformiteit wordt vervolgens bepaald op basis van (fictieve) offertestelling bij een voor de overheid gangbare externe financier.

Jaarlijks worden alle grondexploitaties geactualiseerd. Hierbij wordt conform richtlijnen prudent te werk gegaan, wat betekent dat verliezen worden genomen zodra ze worden voorzien en winst pas wordt genomen als deze daadwerkelijk wordt gerealiseerd.

Daarnaast wordt op basis van risicoanalyse een risicoreservering/voorziening opgenomen of bijgesteld.

Kortheidshalve wordt voor de opbouw van de boekwaarde verwezen naar het meerjarenperspectief van het Ontwikkeldbedrijf.

Stand van de reserve en voorziening

Risicoreserve Ontwikkeldbedrijf

Programma begroting	Thema		Saldo 31-12-2019
02 Ruimte	Bedrijventerreinen	projecten	8.000.000
		deelneming: kapitaalbreng	6.488.160
		deelneming: lening	0
	Glastuinbouw	deelneming, geldlening	8.535.385
	Grote Erfgoedcomplexen	projecten	1.085.000
		geldleningen	2.557.846
	Kenniseconomie	deelneming	110.000
	Werklocaties	garantstelling	60.000
		geldlening	2.500.000
	Economisch Vestigingsklimaat	geldlening	115.000
	Regionaal sociaal beleid	geldlening	375.000
Overig	Voorbereiding/verkenningen	671.544	
Subtotaal afgedekt			30.497.935
Subtotaal resterende ruimte voor risicoafdekking			13.880.530
Totaal			44.378.466

Voorzieningen Ontwikkeldbedrijf

Programma begroting	Thema		Saldo 31-12-2019
02 Ruimte	Glastuinbouw	garantstelling	17.007.527
		lening	3.340.000
	Economisch vestigingsklimaat	lening	0
	Grote Erfgoedcomplexen	projecten	2.130.000
	Kenniseconomie	deelneming: kapitaalbreng	3.897.915
Totaal			26.375.442

Egalisatiereserve Ontwikkeldbedrijf

Programma begroting	Thema		Saldo 31-12-2019
02 Ruimte	Diverse	projecten	465.074
Totaal			465.074

Woningbouwstimuleringsmaatregelen

Een specifieke taak voor het ontwikkelbedrijf is het uitvoering geven aan de stimuleringsmaatregelen woningbouw die 2009 zijn vastgesteld. Van de resterende lopende maatregelen is de Brabantse Verkoop Garantie in 2018 afgerond. Startersleningen en de Investeringsfondsen zullen in 2019 verder worden afgebouwd. Een meer gedetailleerd inzicht in de voortgang van de afbouw van het totale pakket aan maatregelen is opgenomen in het eerder genoemde Meerjarenperspectief van het Ontwikkeldbedrijf.

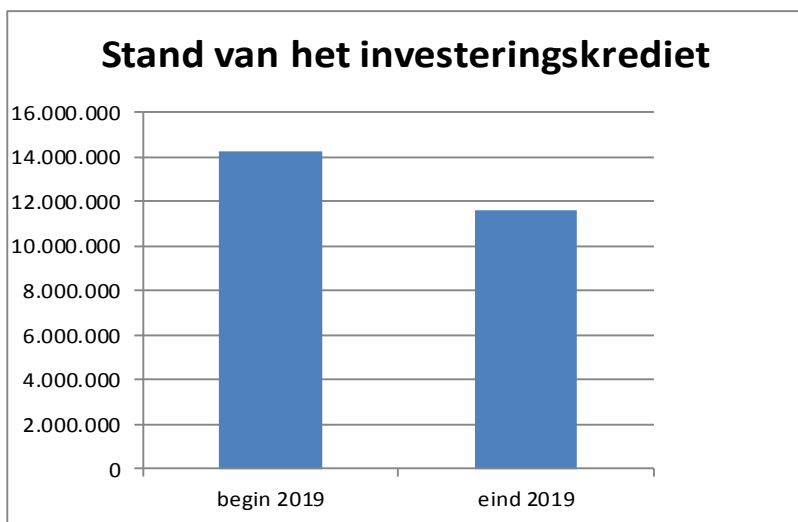

Financiën

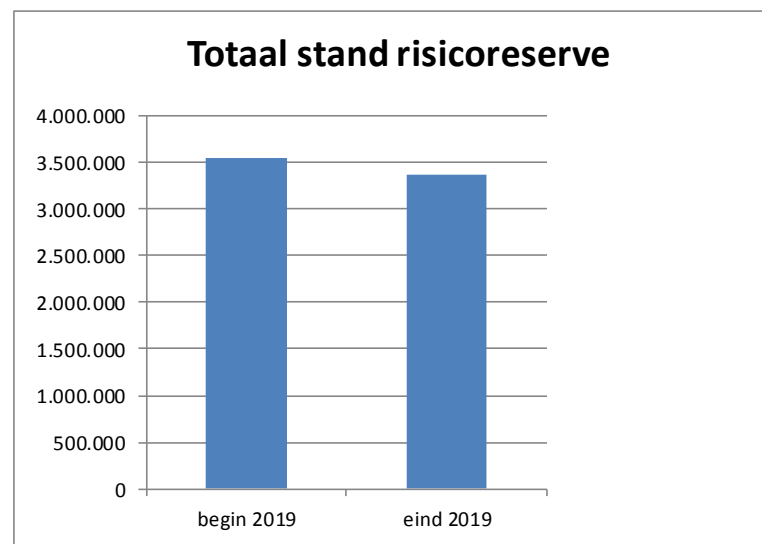
Voor de uitvoering van de maatregelen is in 2009 door Provinciale Staten een revolverend investeringskrediet vastgesteld van € 250 mln met een reserve van € 45 mln voor afdekking van de risico's. Alle regelingen zijn gesloten, waardoor er geen nieuwe investeringen worden gedaan.

Investeringskrediet

De hoogte van het uitstaande investeringskrediet bedraagt ultimo 2019 € 11,6 mln. In 2019 zullen de investeringsfondsen naar verwachting geheel zijn afgebouwd en bestaat het resterende krediet alleen uit het saldo van de uitstaande Startersleningen.

Risicoreserve woningbouwstimulering

Toelichting

In onderstaande tabel is een specificatie opgenomen van de storting en onttrekking van de risicoreserve. In 2019 zal voor de beheersvergoeding van de startersleningen € 0,08 mln en voor de investeringsfondsen € 0,1 mln worden onttrokken aan de reserve en is de stand van de reserve per ultimo 2019 € 3,3 miljoen.

Meerjarenperspectief Ontwikkelbedrijf

Voor een meer gedetailleerd inzicht in de activiteiten en resultaten van het ontwikkelbedrijf zie hiervoor de separate bijlage bij de begroting 'Meerjarenperspectief Ontwikkelbedrijf'.

Paragraaf 8

Investeringsagenda

Investeringsagenda

Algemeen beeld van de paragraaf

De Investeringsagenda richt zich op het duurzaam versterken van de structuur van onze provincie op een aantal onderscheidende kwaliteiten. We concentreren ons daarbij op het bijzondere leef- en vestigingsklimaat van Brabant vanuit de opvatting dat dit past bij het nieuwe profiel en de ambities van onze provincie. Voor de Investeringsagenda is in totaal een bedrag van maximaal € 1 miljard gereserveerd uit de middelen die beschikbaar zijn gekomen bij de verkoop van de aandelen Essent. Dit bedrag is op dit moment nog niet geheel beschikbaar. De komende jaren wordt door rentetoevoegingen dit bedrag bereikt.

Wat wil de provincie bereiken?

De Investeringsagenda is ingevuld via drie tranches:

1. de eerste tranche bestaat uit vijf investeringsvoorstellen voor een bedrag van oorspronkelijk € 278,9 mln;
2. in de tweede tranche zijn het Groen Ontwikkelfonds Brabant, het Innovatiefonds, het Energiefonds en het Breedbandfonds ingesteld tot een totaal bedrag van € 475 mln (PS 42/13);
3. in het Bestuursakkoord 2015 – 2019 ‘Brabant in Beweging’ is ook de derde tranche benoemd tot een bedrag van € 293 mln, waarvan €35 mln gedekt wordt door ambitiebijstellingen 1^e tranche en een revolverende inzet economische structuurversterking.

Met het Bestuursakkoord en de bijgestelde ijkpunten is invulling gegeven aan het “rompbesluit” voor de derde tranche. De uitwerking van de individuele voorstellen zijn en/of worden zoveel mogelijk geclusterd per beleidsterrein/-thema aan u voorgelegd.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Voor de inhoudelijke toelichting op de realisatie van de onderscheidene investeringsvoorstellen verwijzen wij naar de betreffende productgroepen.

In de eerste tranche Investeringsagenda zijn vijf voorstellen gehonoreerd. Deze voorstellen zijn ondergebracht binnen het begrotingsprogramma waar ze inhoudelijk de grootste relatie mee hebben c.q. aan de doelstellingen waarvan ze het meest bijdragen.

Het betreft de volgende investeringsvoorstellen:

a. Energietransitie (04.04)

Een kans voor innovatie en duurzaamheid. Hiervoor is door PS € 71,2 mln (PS 59/10) beschikbaar gesteld. De provincie investeert in drie clusters (solar, biobased economy en elektrisch rijden/slimme netwerken) om hier een internationale concurrentiepositie te verkrijgen. De beschikbare middelen zijn volledig toegekend en t/m 2017 vrijwel geheel gerealiseerd.

b. Landschappen van allure (03.03)

Mooie, groene landschappen. Met het investeringsproject 'Landschappen van allure' wil de provincie - samen met regionale partijen - drie gebieden (de Brabantse Wal, Het Groene Woud en de Maashorst) ontwikkelen tot hoogwaardige landschappen. PS hebben hiervoor € 56,2 mln (PS 79/10) beschikbaar gesteld. De beschikbare middelen zijn volledig toegekend en t/m 2017 vrijwel geheel gerealiseerd.

c. Brabant C (06.01+ paragraaf verbonden partijen)

Het Brabant C Fonds versterkt en vergroot het kunst- en cultuuraanbod van Brabant. Provinciale Staten hebben hiervoor een bedrag van € 25 mln beschikbaar gesteld (PS 33/14). De beschikbare middelen zijn nagenoeg volledig aan Brabant C beschikbaar gesteld.

d. Sportplan 2017 (06.04)

Sport draagt bij aan een bruisend leef- en vestigingsklimaat. PS hebben € 40 mln beschikbaar gesteld om de sportinfrastructuur te versterken (PS 77/10). We streven naar meer naam en faam als (top)sportprovincie, het vergroten van de economische spin-off van sport en meer kans om te gaan sporten voor Brabanders met een beperking, ouderen en de Brabantse jeugd (participatie). De beschikbare middelen zijn volledig gealloceerd. Middels besluit PS 30/16 zijn de restant beschikbare sportmiddelen van de 1^e tranche ingezet t.b.v. Sportagenda 2016-2019 “Brabant Beweegt”

e. Grote erfgoedcomplexen (06.01)

Het op ambitieuze en ondernemende wijze samenwerken met partners aan het behoud van Brabantse erfgoedcomplexen. Het accent ligt op kloosters, kastelen, militaire complexen en industrieel erfgoed. PS hebben hiervoor een bedrag van € 61,5 mln beschikbaar gesteld waarvan € 2,5 mln t.b.v. apparaatskosten (PS 78/10). Bij het

bestuursakkoord 2016-2019 is de ambitie met € 20 mln bijgesteld, zodat per saldo € 39 mln beschikbaar is. Hiervan is € 11 mln nog niet gealloceerd. Van de € 11 mln is € 5 mln bestemd voor projecten waarover reeds besluitvorming heeft plaatsgevonden in 2017 en welke via BURAP 2018 worden opgenomen in de begroting. Daarmee resteert feitelijk € 5 mln aan besteedbare middelen.

In de tweede tranche zijn vier fondsen ingesteld. Deze fondsen zijn in 2017 geëvalueerd. Daaruit blijkt dat de fondsen bijdragen aan de uitvoering van het bestuursakkoord en voorzien in een maatschappelijke behoefte. De invoering en de uitvoering van de fondsen is effectief.

De fondsen zijn ondergebracht in het begrotingsprogramma waaraan zij het meeste bijdragen:

f. Groen Ontwikkefonds Brabant (GOB) (03.04 + paragraaf verbonden partijen)

Om het volledige Natuur Netwerk Brabant en daaraan gekoppelde ecologische verbindingzones te realiseren is op 1 mei 2014 het GOB opgericht. De omvang van het fonds bedraagt € 240 mln en de looptijd is 15 jaar. De middelen zijn volledig gealloceerd.

g. Innovatiefonds Brabant (04.01+ paragraaf verbonden partijen)

Om innovaties en technologische groei te versterken, participeert het fonds in innovatieve MKB-bedrijven en consortia van bedrijven en kennisinstellingen. De omvang van het fonds bedraagt € 125 mln en de looptijd is 24 jaar. Het fonds is sinds 2014 operationeel en ondergebracht bij de Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOM). De middelen zijn volledig geëvalueerd in de vorm van leningen en daarmee dus ook toegewezen.

h. Energiefonds Brabant (04.01 + paragraaf verbonden partijen)

Het fonds heeft als doel om energiebesparing en opwekking van duurzame energie aan te jagen en te versnellen door bij te dragen aan financiering van bewezen duurzame energietechnieken. De omvang van het fonds bedraagt € 60 mln en de looptijd is 24 jaar. Het fonds is sinds 2014 operationeel en ondergebracht bij de (BOM). De middelen zijn volledig geëvalueerd in de vorm van leningen en daarmee gealloceerd.

i. Breedbandfonds Brabant (04.01+ paragraaf verbonden partijen)

Het fonds heeft als doel om de beschikbaarheid van breedbandaansluitingen te versnellen en om het gebruik daarvan in 'witte' (niet aangesloten) buitengebieden en bedrijventerreinen te bevorderen. De omvang van het fonds bedraagt € 50 mln, waarvan

€ 7,5 mln is bestemd voor de pilotfase. De looptijd is 25 jaar. Het fonds is ondergebracht bij de BOM. Op dit moment is het fonds niet opengesteld voor nieuwe aanvragen. De markt lijkt de uitrol van glasvezel in Brabant zelfstandig te realiseren. Nieuwe financieringen zijn op dit moment niet doelmatig en waarschijnlijk zelfs contraproductief. Als blijkt dat er op termijn opnieuw sprake is van marktfalen is er mogelijk weer een rol voor de provincie weggelegd in het kader van de nieuwe Agenda Digitalisering. Een voorstel voor herbestemming van de resterende middelen uit het fonds (ca. € 44,8 mln.) voor de digitaliseringsagenda wordt medio juni 2018 voorgelegd aan Provinciale Staten.

In het bestuursakkoord Beweging in Brabant zijn in de derde tranche middelen gelabeld voor de onderwerpen/thema's: transitie agrofood, energietransitie, energieneutrale woningen, ecologische structuurversterking, deltaprogramma, economische structuurversterking en cultuur en leefbaarheid.

j. Transitie Agrofood (02.02)

De beschikbare middelen zijn volledig gealloceerd op basis van het Uitvoeringsprogramma Agrofood en het aangenomen besluit op 7 juli 2017 'Versnelling transitie veehouderij (incl. Stalderingsloket)'. Een bedrag van € 3,78 mln. is in 2017 niet gerealiseerd en wordt in een volgende begrotingswijziging opnieuw gepland".

k. Energietransitie en Energieneutrale woningen (04.04)

Circa twee/derde van de beschikbare middelen is gealloceerd op basis van het Uitvoeringsprogramma Energietransitie. In 2017 is voor het aanvullend Uitvoeringsprogramma Energie 2018-2019 € 2,5 mln beschikbaar gesteld (PS 76/77). Het restant van de beschikbare middelen zal op basis van de voortgang in de uitvoering in de begroting worden geraamd.

l. Ecologische structuurversterking

In de uitwerking van de bestuursopdracht Connecting Delta is € 7 mln bestemd voor ecologische structuurversterking in de Zuidwestelijke Delta. Op basis van de evaluatie van het BrUG hebben PS ingestemd (77/17) met de inzet van de resterende middelen voor het deelprogramma Biodiversiteit & Leefgebieden (€ 35 mln) en voor het deelprogramma Natuur & Samenleving (€6 mln).

m. Deltaprogramma

De beschikbare middelen zijn volledig gealloceerd en in 2016 gerealiseerd.

n. Economische structuurversterking

Van de beschikbare middelen is bijna € 110 mln. (inclusief € 6,0 mln. risicoafdekking ten behoeve van de MKB+ faciliteit) gealloceerd. Voor de restant middelen vinden momenteel nadere verkenningen plaats hoe we gezamenlijk met onze partners tot goede proposities kunnen komen.

o. Cultuur en leefbaarheid

Op basis van het Uitvoeringsprogramma Cultuur, Erfgoed en de Sportagenda is € 15,5 mln gealloceerd. Voor het restant van € 3,7 mln wordt de verdere inzet uitgewerkt in een uitvoeringsprogramma voor versterking sociale veerkracht 2018-2019.

Investeringsvoorstel (bedragen x 1mln)	oorspr. bedrag	max beschikbaar	Realisatie t/m 2017	Raming 2018	Raming 2019	raming 2020 e.v.	Nog niet gealloceerd
Energietransitie 1)	€ 71,20	€ 59,20	€ 48,70	€ 0,19	€ 0,00	€ 0,85	€ 9,45
Landschappen van allure 2)	€ 56,15	€ 53,90	€ 52,83	€ 0,07	€ 0,03	€ 0,00	€ 0,97
Brabant C / BHC	€ 50,00	€ 35,00	€ 34,72	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,28
Sportplan 2016	€ 40,00	€ 38,40	€ 33,47	€ 2,24	€ 1,85	€ 0,85	€ 0,00
Grote erfgoedcomplexen	€ 61,50	€ 39,00	€ 17,16	€ 7,94	€ 2,22	€ 0,00	€ 11,69
Appraatskosten 1e tranche	-	€ 7,44	€ 7,44	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00
Totaal 1e tranche	€ 278,85	€ 232,94	€ 194,33	€ 10,43	€ 4,10	€ 1,70	€ 22,39
Groen Ontwikkelfonds Brabant 4)	€ 240,00	€ 235,00	€ 152,22	€ 15,17	€ 0,33	€ 1,32	€ 65,96
Innovatiefonds Brabant 3)	€ 125,00	€ 150,70	€ 2,57	-€ 0,56	€ 0,00	€ 0,00	€ 148,68
Energiefonds Brabant 3)	€ 60,00	€ 60,00	€ 2,66	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 57,34
Breedbandfonds Brabant/agenda digitalisering	€ 50,00	€ 50,00	€ 1,09	-€ 0,06	€ 1,50	€ 2,50	€ 44,97
Appraatskosten 2e tranche	€ 19,00	€ 24,00	€ 0,96	€ 0,24	€ 0,24	€ 0,96	€ 21,60
Totaal 2e tranche	€ 494,00	€ 519,70	€ 159,50	€ 14,79	€ 2,07	€ 4,78	€ 338,55
Transitie agrofood	€ 15,00	€ 14,40	€ 4,12	€ 3,94	€ 3,85	€ 0,00	€ 2,48
Energietransitie	€ 20,00	€ 19,20	€ 5,48	€ 5,50	€ 2,85	€ 0,00	€ 5,37
Energieneutrale woningen	€ 8,00	€ 7,70	€ 0,08	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 7,62
Ecologische structuurversterking	€ 50,00	€ 48,00	€ 0,48	€ 6,52	€ 8,50	€ 25,50	€ 7,00
Deltaprogramma	€ 30,00	€ 28,80	€ 28,80	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00
Economische structuurversterking 5)	€ 150,00	€ 144,00	€ 78,88	€ 14,05	€ 3,13	€ 0,08	€ 47,87

Investeringsvoorstel (bedragen x 1mln)	oorspr. bedrag	max beschikbaar	Realisatie t/m 2017	Raming 2018	Raming 2019	raming 2020 e.v.	Nog niet gealloceerd
Cultuur en leefbaarheid	€ 20,00	€ 19,20	€ 3,43	€ 6,28	€ 6,15	€ 3,32	€ 0,03
Appraatskosten 3e tranche	-	€ 11,70	€ 5,85	€ 2,93	€ 2,93	€ 0,00	€ 0,00
Totaal 3e tranche	€ 293,00	€ 293,00	€ 127,12	€ 39,21	€ 27,40	€ 28,90	€ 70,38

- 1) Exclusief Clean Tech fonds, deze is in 2013 betaald uit de algemene middelen. Restant € 9,4 miljoen is gealloceerd voor afdekking lening aan Biobasedfonds bij de BOM.
- 2) Restant van € 870.000 is gealloceerd voor dekking van leningen en garantstellingen.
- 3) Bedragen zijn volledig gecommitteerd in de vorm van leningen aan de desbetreffende fondsen daarmee dus ook gealloceerd.
De bedragen die in de realisatie en ramingen zijn opgenomen hebben betrekking op de verliesvoorziening en dekking van de fondsmanagementkosten.
In geval van Innovatiefonds is er een positief beleggingsresultaat gehaald in 2015 dat in 2016 is verantwoord."
- 4) Het gedeelte dat nog niet is opgenomen in realisatie en raming is geïnvesteerd in grond en dus gealloceerd totdat de grond wordt verkocht of ingezet als ruilgrond.
- 5) Van de € 150 mln. betreft minimaal € 20 mln. revolverende inzet

Paragraaf 9

Europese programma's

Europese programma's

Wat wil de provincie bereiken?

Wij willen optimaal en op een strategische manier gebruik blijven maken van de kansen die Europa ons biedt om provinciale beleidsdoelen te bereiken. De Europese Commissie stelt voor de programmaperiode 2014 - 2020 miljarden aan Europese middelen beschikbaar om de doelstellingen - die staan beschreven in de Europa 2020 strategie - te verwezenlijken.

De doelstellingen zoals aangegeven in o.m. het Economisch Programma Brabant 2020, het nieuwe bestuursakkoord "Brabant in beweging" en de Smart Specialisation Strategy (RIS3) sluiten perfect aan bij de doelstellingen uit de Europa 2020 strategie (slimme, duurzame en inclusieve groei) en biedt kansen om met behulp van de Europese cofinanciering de Brabantse doelstellingen te verwezenlijken.

Het zogenoemde multiplier effect van elke geïnvesteerde euro maken de Europese middelen tot belangrijke impuls gelden voor de provincie. De Europese middelen zijn een katalysator bij het stimuleren van vooral het bedrijfsleven en Triple Helix partners om te innoveren en innovatiekracht te verbinden met belangrijke en actuele maatschappelijke opgaven.

Wat gaat de provincie daarvoor doen?

Om optimaal gebruik te maken van de kansen die de Europese Unie biedt zet de provincie Noord-Brabant voor de lopende periode sterk in op:

- 1) Subsidie instrumenten
  - a. Majeure Europese programma's
  - b. Uitbreiding andere Europese financieringsbronnen
- 2) Bancaire instrumenten
- 3) Beleidsinstrumenten

Ad 1) 1a Majeure Europese programma's

De provincie Noord-Brabant is betrokken bij de volgende Europese majeure programma's: als management Autoriteit van OPZuid, gemandateerd management Autoriteit voor POP3 en strategisch partner voor Interreg. Wij spelen gedurende de gehele programmaperiode 2014-2020 een belangrijke rol bij het beheer, de vormgeving, uitvoering en lancering van de verschillende Europese programma's. Op dit moment zijn

de voorbereidingen voor de nieuwe programmaperiode 2021-2027 reeds in volle gang. Hoofdpoging hierbij is de herijking van de Zuid-Nederlandse RIS3 strategie. In deze strategie onderzoeken we waar we als regio met Europese middelen het verschil kunnen maken. Deze strategie vormt primair de ruggengraat van het OP, maar heeft ook werking op Interreg en POP. Oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen zijn vaak discipline-overstijgend, daar passen meer flexibele Europese financieringsinstrumenten bij. Voor de nieuwe programmaperiode pleiten we daarom voor meer samenwerking tussen de verschillende Europese programma's. Vanuit de nieuwe Europese verordeningen wordt opgeroepen tot focus op innovatie en klimaat. We willen Europese programma's tevens inzetten om duurzame bijdragen te leveren aan de diverse klimaatdoelstellingen.

Voor de nieuwe programmaperiode wordt de cofinanciering op een andere manier vormgegeven. Nu is een bedrag van € 103 miljoen gereserveerd voor cofinanciering (voor de helft gefinancierd uit de investeringsagenda). Deze luxe hebben we in de toekomst niet meer. Voor cofinanciering zal beroep gedaan worden op de budgetten van afzonderlijke programma's. Hierdoor worden de programma's verleid om actief Europa op te zoeken bij het verwezenlijken van de Brabantse ambities.

Hieronder een beknopt overzicht van de programma's met hun huidige doelstellingen.

- OPZuid
De Europese Unie stelt voor de periode 2014-2020 een bedrag van € 114 miljoen beschikbaar voor het OPZuid programma. Dit is een gezamenlijk programma voor de drie zuidelijke provincies. Binnen het OPZuid richten we ons op verbetering van het regionale concurrentievermogen en de werkgelegenheid door middel van de speerpunten innovatiebevorderingen op basis van de "Smart Specialisation Strategy" RIS3 en de overgang naar een koolstofarme economie.
- INTERREG
Interreg zet in op "grenserving" en bevordering van samenwerking tussen regionale gebieden in verschillende landen. Interreg A is gericht op grensoverschrijdende samenwerking met België, Duitsland, Frankrijk en Engeland en verwacht voor de periode 2014-2020 een bedrag van € 40 miljoen voor de vier Interreg A programma's te genereren. De nadruk ligt hierbij op de thema's innovatie, duurzaamheid en grensoverschrijdend arbeidsmarktbeleid. De Interreg-programma's

zijn een belangrijk instrument bij de verwezenlijking van de internationale ambities van Brabant, zoals o.a. die zijn verwoord in het Internationaliserings Plan Brabant (IPB).

- Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3)

De Europese Unie stelt voor de periode 2014-2020 voor het POP3 programma een bedrag van € 55,74 miljoen beschikbaar voor de provincie Noord-Brabant. Het POP3 programma richt zich op verduurzaming en innovatie van de landbouw en de daarmee verbonden thema's zoals transitie agrofood, water, natuur, milieu en plattelandsontwikkeling. Innovatie vormt hier een rode draad in POP3, en wel vanuit de landbouw met slimme cross-overs naar andere sterke sectoren (de zogenaamde RIS3-strategie) en met samenhangende beleidsthema's. Bovendien richten we ons bij de POP3-openstellingen op projecten die leiden tot daadwerkelijke transitie van de agrarische sector. Met deze elementen wordt aangesloten op de thema's van het bestuursakkoord: Brabant Innoveert, Brabant Vergroent en Brabant Verduurzaamt.

Ad) 1b Uitbreiding andere Europese financieringsbronnen

Naast de majeure programma's waarin de provincie een duidelijk rol heeft toebedeeld is er proactief gezocht en ingezet op andere Europese programma's en fondsen.

- Horizon 2020

Horizon2020 is groot Europese subsidie programma voor Onderzoek en Innovatie in Europa. Horizon2020 is de opvolger van het Zevende Kaderprogramma (KP7) en loopt van 2014 tot en met 2020. De totale omvang van het programma bedraagt ruim € 70 miljard. Het programma biedt kansen voor iedere organisatie of ondernemer die actief is in onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie in internationaal verband.

Het betreft een omvangrijk programma. In totaal is uit dit programma €286.668.808 in Brabant geland, middels 400 projecten. De Provincie Noord-Brabant speelt in dit programma een bescheiden rol. We onderzoeken de mogelijkheden om vanaf 2019 meer inzet te plegen op dit programma.

Ad) 2 Bancaire instrumenten

- Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI)

In de eerste helft van 2018 heeft de provincie, in het kader van de bestuursopdracht het aandelendeel (equity) van de beoogde mkb-plusfaciliteit voor snel groeiende

innovatieve MKB in de topsectoren geïmplementeerd. Aan de totstandkoming van het leningendeel (venture debt) van de faciliteit wordt nog gewerkt. De implementatie daarvan staat gepland in het 4^e kwartaal van 2018. Zodra blijkt dat dit niet haalbaar is en de planning doorgeschoven dient te worden naar 1^e kwartaal 2019, leggen we dit aan u voor in de vorm van een begrotingswijziging.

Deze faciliteit is ontworpen om een investeringsvolume voor Brabant in de markt los te maken van € 600 mln. en maakt o.a. gebruik van het Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI).

Ad) 3 Beleidsinstrumenten

- Vanguard initiatief

Het Vanguard initiatief is een initiatief waarin ruim 30 Europese regio's samenwerken. Het initiatief is gericht op een "slimme" revival van de Europese maakindustrie (Smart Industries). Brabant participeert actief in dit Europese Samenwerkingsproject, gezien het grote belang van de Smart Industrie-agenda in onze regio. Brabant werkt hierbij nauw samen met een aantal andere provincies waaronder Gelderland, Overijssel, Limburg en Zeeland, het rijk en regio's in Europa (waaronder: Vlaanderen en Baden Württemberg). Concreet is het initiatief gericht op:

- a. Beleidsbeïnvloeding in Brussel, zodanig dat binnen en/of naast bestaande Europese fondsen, maar ook in regelgeving, hoge prioriteit wordt gegeven aan baanbrekende projecten op het gebied van Smart Industries, vooral ook na 2020. Resultaat van deze beleidsbeïnvloeding is dat de Europese Commissie in de nieuwe Interreg verordening een pan-Europees Interreg luik verwerkt heeft, waarbij innovatie bedrijven pan-Europees kunnen samenwerken.
- b. Kennisdeling en samenwerking op het gebied van Smart-Industries met andere regio's ("brengen en halen"). Het is voor het Brabants bedrijfsleven wezenlijk om goed aangesloten te zijn op ontwikkelingen in andere, toonaangevende regio's binnen Europa, op het gebied van Smart Industries. Er zijn concrete samenwerkingsprojecten met Vlaanderen, Baden Württemberg en Lombardije opgestart.

- Monitoring Europese programma's

Jaarlijks monitort Stimulus Programmamanagement van de provincie Noord-Brabant - in samenwerking met ERAC - de verlening van Europese subsidies aan projecten met begunstigen die zijn gevestigd in Zuid-Nederland. Deze gegevens worden ieder half jaar geactualiseerd en laten zien aan hoeveel Brabantse projecten vanaf het begin van de huidige programmaperiode 2014-2020 tot heden Europese subsidie is toegekend.

Vanaf het begin van de huidige programmaperiode 2014-2020 is er voor €467.317.913 Europese subsidie toegekend aan organisaties in Noord-Brabant binnen 2452 projecten. (peildatum 1 april 2018)

- Nieuwe programmaperiode 2020-2027

In de aanloop naar de volgende programmaperiode staan de provincies aan de lat om samen met de steden, triple helix organisaties, kennisinstellingen en overige stakeholders te komen tot een integrale strategie op landsdelig niveau, uitmondend in een nieuwe RIS 3. Om deze gestalte te geven is in 2017 op initiatief van Brabant een werkgroep Cohesie Zuid in het leven geroepen en een eerste aanzet gemaakt om ook in 2019 tot een gedragen strategie te komen waarmee provincies, samen met gemeente, het Rijk en triple helices gestuurd kan worden op de allocatie van middelen.

Wat mag het kosten?

De Operationele programma's voor OP Zuid-Nederland (OP Zuid), Plattelands ontwikkelingsprogramma (POP3) en Interreg met hun doelstellingen dragen volledig bij aan de "het bestuursakkoord" met de daaronder vallende programma's, met het zwaartepunt op economie, landbouw en ecologie. Het Europese beleid kent een cyclus van 7 jaar. De huidige programmaperiode loopt van 2014 tot en met 2020. De beschikbare EU-middelen zijn bekend inclusief de percentages waarin ze als cofinanciering kunnen bijdragen aan ons provinciaal beleid en de verwachte kosten die zijn gemoed voor de uitvoering van de programma's (zoals de afhandeling van de aanvragen en de monitoring). Bij de match van de provinciale cofinanciering aan de Europese middelen wordt het principe van comply-or-explain toegepast.

Programma's	Financiële inzet Europese programma's 2014-2020 (€ mln.)	Bijgestelde ambitie inzet Europese programma's 2014-2020 (€ mln.)	Aanwezige dekking (€ mln.)	Dekking toekomstige jaren (€ mln.)	Uitgaven t.m. 2017 (€ mln.)	Resteert (€ mln)
OP Zuid	27	27	24	3	23	4
POP3	30	35	30		3	28
Interreg A	34	25	25		4	21
Uitvoering	12	16	11	3	5	9
<i>Totaal</i>	<i>103</i>	<i>103</i>	<i>91</i>	<i>6</i>	<i>35</i>	<i>62</i>

-

Financiële begroting

]

Financiële begroting

Algemene grondslagen voor de begroting en jaarstukken

De begroting is opgesteld met inachtneming van de voorschriften die het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (**BBV**) daarvoor geeft.

Volgens het BBV is het gemodificeerd stelsel van lasten en baten van toepassing.

De begroting geeft i.o.m. de normen van het BBV een zodanig inzicht dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd over de financiële positie en over de baten en lasten.

De baten en lasten worden tenzij anders vermeld, toegerekend aan het jaar waarop zij betrekking hebben.

De lasten als gevolg van voorlopige subsidie toekenningen worden genomen op het moment van het beschikken (afgeven van de beschikking), tenzij:

- a. De hoogte van de subsidie expliciet is verbonden aan de te leveren prestaties (p x q subsidies), voorbeeld hiervan is een vast bedrag aan subsidie per aangelegd bushokje;
- b. De subsidie op basis van de subsidiebeschikking expliciet toe te rekenen is aan volgende begrotingsjaren (bijvoorbeeld (1) een subsidie cultuur toegekend in 2017, maar voor exploitatiejaar 2018, (2) een toekenning van een beschikking voor een project in 2017, maar in de beschikking wordt expliciet aangegeven dat het project uitgevoerd zal worden in 2019);
- c. Op basis van het subsidieproces de indruk bestaat dat de start van het project expliciet is gepland in een ander boekjaar (bijvoorbeeld het eind december nog toekennen van subsidies). Bij de start van een project kan hierbij ook gedacht worden aan voorbereidingswerkzaamheden, zoals opmaken van bestek, tekeningen e.d.;
- d. Per balansdatum al een betrouwbare schatting kan worden gemaakt van de eventueel terug te vorderen subsidie (dit corrigeren op de last). Dan wordt een vordering opgenomen in de jaarverslaggeving (inclusief correctie op de lasten) indien op een betrouwbare wijze kan worden ingeschat welk deel van de toegekende subsidies zal worden ingetrokken dan wel lager zal worden vastgesteld. Indien blijkt dat dit bijvoorbeeld op basis van de afgelopen jaren geen constant beeld oplevert en derhalve geen betrouwbare inschatting gemaakt kan worden, dan wordt de vordering uit voorzichtigheid nog niet verantwoord.

Baten en winsten worden slechts genomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verliezen en risico's die hun oorsprong vinden voor het einde van het begrotingsjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Dividenden zijn verantwoord in het jaar waarin het besluit tot toekenning van het dividend door de algemene vergadering van de vennootschap is genomen.

Personeelslasten worden in principe toegerekend aan het boekjaar waarop ze betrekking hebben. Als gevolg van het formele verbod op het opnemen van voorzieningen c.q. schulden uit hoofde van jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van vergelijkbaar volume worden sommige personele lasten echter toegerekend aan de periode waarin uitbetaling plaatsvindt. Daarbij moet worden gedacht aan componenten zoals ziektekostenpremie ten behoeve van gepensioneerden, overlopende vakantiegeld- en verlofaanspraken en dergelijke.

Voor arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van een jaarlijks vergelijkbaar volume wordt geen voorziening getroffen of op andere wijze een verplichting opgenomen.

Uitgaven ten laste van bestemmingsreserves worden op de exploitatie verantwoord, uitgaven ten laste van voorzieningen worden direct ten laste van de desbetreffende balanspost gebracht. Toevoegingen aan en bijdragen van reserves worden verantwoord bij de resultaatsbestemming. De toevoeging aan en vrijval van voorzieningen wordt in het overzicht van baten en lasten verantwoord.

Aan investeringen wordt geen overhead toegerekend.

De vaste activa zijn gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs. Specifieke investeringsbijdragen van derden worden op de desbetreffende investering in mindering gebracht; in die gevallen wordt op het saldo afgeschreven.

De immateriële vaste activa worden gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs c.q. de vervaardigingsprijs verminderd met de afschrijvingen.

De obligaties worden gewaardeerd tegen nominale waarde omdat ze aangehouden worden tot einde looptijd. Wat bij aankoop meer (of minder) wordt betaald wordt als agio (of disagio) geactiveerd en afgeschreven over de looptijd van de betreffende obligaties.

Kosten voor onderzoek en ontwikkeling niet worden geactiveerd.

Bijdragen van derden die een directe relatie hebben met het vast actief, in mindering worden gebracht op waardering van het actief.
Bijdragen aan investeringen van derden worden niet geactiveerd. Investeringsbijdragen van de provincie aan gemeenten en andere instellingen worden niet geactiveerd maar ineens ten laste van de exploitatie gebracht conform het besluit van PS bij Voorjaarsnota 2010.

Afschrijvingsbeleid

De materiële vaste activa met economisch nut en de investeringen in de openbare ruimte met maatschappelijk nut worden afgeschreven rekening houdend met de actuele regelgeving en overeenkomstig de normen gangbaar in het maatschappelijk verkeer.

De materiële vaste activa met economisch nut worden lineair afgeschreven in maximaal:

- a. 25 jaar :   bedrijfsgebouwen
- b. 25 jaar :   vervoermiddelen
- c. 15 jaar: machines, apparaten en installaties;
- d. 15 jaar: meubilair.
- e. 7 jaar: Laad-infrastructuur
- f. 3 jaar: informatie en communicatie-technologie

Activa met economisch nut en een verkrijgingprijs van minder dan € 250.000 worden niet geactiveerd, uitgezonderd gronden en terreinen. Deze laatst genoemden worden altijd geactiveerd.

De materiële vaste activa in de openbare ruimte met maatschappelijk nut worden lineair afgeschreven in maximaal:

- a. 15 jaar   wegen
- b. 15 jaar   infra-projecten.

Afschrijvingen geschieden onafhankelijk van het resultaat van het boekjaar.

Op geactiveerde investeringen van vóór 2017 in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut kan extra worden afgeschreven.

Een actief dat buiten gebruik wordt gesteld, wordt op het moment van buitengebruikstelling voor de resterende boekwaarde afgeschreven

Financiële vaste activa

De financiële vaste activa zijn gewaardeerd tegen de oorspronkelijke verkrijgingprijs (de inkoopprijs en de bijkomende kosten), de jaarlijkse aflossingen, afschrijvingslasten en afwaarderingen wegens duurzame waardeverminderingen.

Duurzame waardeverminderingen van vaste activa worden onafhankelijk van het resultaat van het boekjaar in aanmerking genomen. Zo nodig is een voorziening voor verwachte oninbaarheid op de boekwaarde in mindering gebracht.

De kapitaalverstrekkingen aan de deelnemingen zijn gewaardeerd tegen verkrijgingprijs. Indien de waarde van de aandelen onverhoopt structureel mocht dalen tot onder de verkrijgingprijs vindt afwaardering plaats.

Uitzondering hierop zijn de deelnemingen NV BNG, NV Waterschapsbank, Enexis Holding NV, Publiek belang elektriciteitsproductie NV, NV Brabant Water, NV Delta Nutsbedrijf, NV Eindhoven Airport, BV TOM en CV TOM. De kapitaalverstrekking aan deze deelnemingen is op € 0 gewaardeerd.

Verstrekte leningen zijn opgenomen tegen nominale waarde. Zo nodig is een voorziening voor verwachte oninbaarheid in mindering gebracht.

Vlottende activa

De voorraden worden gewaardeerd tegen verkrijgingprijs of lagere marktwaarde.

De onderhanden werken grondexploitatie zijn opgenomen tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs, verminderd met de opbrengst wegens verkopen. Indien de boekwaarde de marktwaarde van de grond overschrijdt, wordt een afwaardering naar de lagere marktwaarde verantwoord/wordt een voorziening voor het verwachte negatieve resultaat getroffen.

De overige uitzettingen met een rentetypische looptijd korter dan één jaar (obligaties) worden gewaardeerd tegen nominale waarde of duurzaam lagere waarde. De nominale waarde van de beleggingsportefeuille wordt bepaald door de aflossingsbedragen van de obligaties zoals deze na afloop van betreffende looptijd van de effecten plaatsvinden.

De vorderingen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. De voorziening wordt op peil gehouden door een jaarlijkse schatting van oninbaarheid.

De liquide middelen worden tegen nominale waarde opgenomen.

De overlopende activa zijn gewaardeerd tegen nominale waarde.
Zo nodig is een voorziening voor verwachte oninbaarheid in mindering gebracht.

Vaste passiva

De reserves zijn gewaardeerd tegen de nominale waarde. Toevoegingen en onttrekkingen vinden plaats op basis van besluiten van Provinciale Staten en geschieden altijd in het kader van resultaatbestemming.

De voorzieningen zijn met uitzondering van de voorziening APPA (Algemene Pensioenwet Politieke Ambtsdragers) en de risicovoorziening algemeen, gewaardeerd op het nominale bedrag van de daaraan ten grondslag liggende verplichtingen c.q. de voorziene verliezen.

De voorziening APPA en risicovoorziening algemeen zijn opgenomen tegen contante waarde.

De vaste schulden, schulden met een rentetypische looptijd van één jaar of langer, worden gewaardeerd tegen de nominale waarde minus de aflossingen.

Vlottende passiva

De vlottende passiva worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

Waarborgen en garanties

Voor zover leningen door de provincie gewaarborgd zijn, wordt hiervan in de begroting en jaarstukken in de bijlagen een specificatie opgenomen. Dat geldt ook voor de afgegeven garanties. (zie bijlagenbundel bijlage 13 a en b).

Autorisatieniveau begroting

Het BBV legt het autorisatieniveau van de begroting op het totaal van de lasten en baten per programma. Provinciale Staten van Noord-Brabant hebben er in 2004 voor gekozen het autorisatieniveau niet te bepalen op programmaniveau maar op het totaal van de programmatische lasten en van de baten van de productgroepen die bij die begrotingsprogramma's horen.

Basis

De begroting 2019 bestaat uit de oorspronkelijke ramingen van ongewijzigd beleid met daarbij de ramingen van de doorwerking van PS-besluiten en GS-besluiten t/m 21 augustus 2018.

Uitgangspunt voor de begroting en de meerjarenraming, is het financieel perspectief dat ten behoeve van de perspectiefnota (PS 20/18) is opgesteld, met daaraan toegevoegd de effecten van de bestuursrapportage (PS 44/18).

Algemene dekkingsmiddelen - Provinciefonds

De opgenomen uitkering is gebaseerd op de meicirculaire 2018 van het provinciefonds, waarbij het vermelde accres 2019 vanuit voorzichtigheidsoogpunt nog niet volledig is geraamd.

Algemene dekkingsmiddelen -Opcenten motorrijtuigenbelasting

De geraamde opcenten zijn gebaseerd op het meest recent houderschapsbestand van de belastingdienst en een gelijkblijvend opcententarief van 76,1, zoals besloten in het bestuursakkoord 2015-2019. Het opcententarief wordt dus niet geïndexeerd. Het opcententarief voor het jaar 2019 wordt gelijktijdig met de begroting door PS vastgesteld.

Indexering

De systematiek in de begroting was er tot en met begrotingsjaar 2015 op gericht dat de indexatie van de inkomsten (vooral uit de opcentenheffing op de motorrijtuigenbelasting) voldoende ruimte bood om aan de uitgavenkant de loon- en prijsgevoelige uitgaven ook te indexeren. Omdat bij het bestuursakkoord 2015-2019 besloten is de MRB de komende jaren niet te indexeren, is er feitelijk geen ruimte om de uitgaven jaarlijks te indexeren. Om die reden wordt gedurende deze bestuursperiode de jaarlijkse loon- en prijsbijstelling, die was geraamd op 2% per jaar voor het loondeel en 1% voor het prijsdeel, achterwege gelaten. De in de begroting opgenomen meerjarenraming 2020 en verder is gebaseerd op het doortrekken van structurele middelen vanuit 2019 en derhalve zijn de bedragen vanaf 2020 niet geïndexeerd. Voor het indexeren van de begroting vanaf begrotingsjaar 2020 is een stelpost beschikbaar van ca € 4 mln. Het indexeren van de uitgavenkant van de begroting vanaf begrotingsjaar 2020 moet opnieuw worden bezien.

Rente

Op de reserves wordt geen rente bijgeschreven.

De provincie hanteert een gesloten rentesysteem waarbij het saldo van de rentekosten en rente-inkomsten wordt opgevangen binnen de Dividend- en rentereserve.

De rentelasten van investeringen maken deel uit van het gesloten rentesysteem dat de provincie hanteert en komen in de begroting tot uitdrukking in het onderdeel algemeen financieel beleid.

Salariskosten

De structurele salariskosten zijn gebaseerd op de toegestane formatiesterkte op basis van een 36-urige werkweek.

Op 22 mei 2017 hebben IPO-bestuur en bonden ingestemd met een CAO voor provincies die loopt van 1 januari 2017 t/m 31 december 2018.

Toerekening organisatiekosten

De personeelskosten en de kosten van de ondersteunende activiteiten van de bedrijfsvoering worden tot de organisatiekosten gerekend. Definitieve toewijzing van capaciteit aan de opgaven voor 2019 moet nog plaatsvinden. Vooruitlopend daarop is in de begroting een inschatting gemaakt van de verwachte directe inzet van personeel op programmaniveau. De hiermee samenhangende organisatiekosten zijn op basis van deze geraamde directe inzet van fte's aan de begrotingsprogramma's toegerekend. De niet direct toe te rekenen kosten worden in lijn met de gewijzigde regelgeving van het BBV als onderdeel van de overhead in de begroting opgenomen bij het onderdeel algemeen financieel beleid.

Investeringen

In paragraaf 8 van de begroting zijn de investeringen van de investeringsagenda opgenomen.

Daarnaast kent de provincie nog een regulier investeringsschema aan provinciale investeringen die geactiveerd worden en over meerdere jaren worden afgeschreven, voornamelijk provinciale wegen. De specificatie van deze reguliere investeringen is opgenomen in bijlage 17 van de bijlagenbundel.

Van de geactiveerde investeringen uit het reguliere investeringsschema zijn de geraamde kosten van afschrijvingen in de begroting opgenomen. Alle vervangingsinvesteringen van de provincie maken deel uit van het reguliere investeringsschema.

De afschrijvingslasten voor de investeringen in de wegen-infrastructuur zijn onderdeel van programma 5 Mobiliteit. De afschrijvingslasten van het provinciehuis en ICT-automatisering vormen onderdeel van de paragraaf bedrijfsvoering en worden onder de kosten van overhead in de begroting opgenomen.

Onderhoud kapitaalgoederen

De in de begroting opgenomen lasten voor onderhoud van wegen, vaarwegen en provinciale gebouwen zijn gebaseerd op de vigerende onderhoudsplannen.

Er is in de begroting geen sprake van achterstallig onderhoud.

Reserves

Reserves worden ingesteld, opgeheven en samengevoegd bij PS-besluit.

Voor elke nieuw in te stellen bestemmingsreserve wordt aan PS een instellingsbesluit voorgelegd met de volgende gegevens:

- o Doelstelling en gebruik;
- o Toegestane minimum en maximumstand;
- o Toevoegingen en onttrekkingen;
- o Bepalingen omtrent opheffing/looptijd reserve;
- o Eventuele rentetoevoeging.

Het college biedt PS één keer per vier jaar een nota reserves aan. Deze nota wordt door PS vastgesteld en behandelt:

- o de vorming en de besteding van de reserves;
- o de eventuele rentetoevoeging aan de reserve(s);
- o de bepalingen omtrent de opheffing/looptijd van de reserves.

Indien een bestemmingsreserve voor een bepaald doel rekening houdend met de bepalingen voor opheffing/de aangegeven maximale looptijd niet heeft geleid tot de realisering van dat doel, valt de bestemmingsreserve vrij en wordt deze aan de algemene reserve toegevoegd.

Mutaties in reserves

Het eigen vermogen van de provincie bestaat uit de Algemene reserve en uit de bestemmingsreserves.

Op blz. 173/174 zijn de geraamde toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves opgenomen. De ramingen zijn gebaseerd op de instellingsbesluiten van de reserves zoals die door PS zijn vastgesteld. PS besluiten over de mutaties in de reserves en kunnen ook een andere bestemming aan de gelden in de reserves geven.

Vennootschapsbelasting

De vennootschapsbelastingplicht voor overheidsondernemingen is per 1 januari 2016 ingevoerd

De voorlopige inschatting is dat de af te dragen VPB in de begroting 2019 niet materieel van aard is.

Het BBV schrijft voor dat de financiële begroting dient te bestaan uit:

- I het overzicht van lasten en baten op autorisatieniveau met toelichting;
- II de uiteenzetting van de financiële positie met toelichting.

I Financiële positie: Overzicht van lasten en baten

Autorisatie en overzicht van lasten en baten

In het overzicht van lasten en baten (zie de pagina's 171 en 172) worden de lasten, de baten en het saldo van de begroting conform artikel 17 van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) gerecapituleerd.

De door PS te autoriseren begrotingsbedragen zijn (in overeenstemming met de BBV-regelgeving) in één overzicht van lasten en baten opgenomen.

De lasten en baten in dit overzicht sluiten aan bij de overzichten van lasten en baten zoals die bij elke productgroep in de begrotingsprogramma's zijn opgenomen.

Een meerjarig overzicht van de lasten en baten in de begroting per programma c.q. productgroep is opgenomen in de bijlagenbundel-bijlage 1.

Een meerjarig gedetailleerd overzicht ingedeeld naar de vanaf begroting 2017 voorgeschreven taakvelden is opgenomen in de door GS vast te stellen "Uitvoeringsinformatie 2019". Zie bijlagenbundel bijlage 4.

Overzicht van lasten en baten begroting 2019 (BBV art.17)		Bedragen x € 1.000		
		Lasten	Baten	Saldo
01	Programma Bestuur			
01.01	Provinciebestuur	9.959	2	-9.957
01.02	Bestuurlijke samenwerking	3.104		-3.104
01.03	Interbestuurlijk toezicht	78		-78
	Toegerekende organisatiekosten	6.673		-6.673
	Totaal programma	<u>19.813</u>	<u>2</u>	<u>-19.811</u>
02	Programma Ruimte			
02.01	Ruimtelijke ontwikkeling van het mozaiek	28.251	10.449	-17.802
02.02	Agrofood	10.631		-10.631
	Toegerekende organisatiekosten	10.257		-10.257
	Totaal programma	<u>49.140</u>	<u>10.449</u>	<u>-38.691</u>
03	Programma Natuur, water en milieu			
03.01	Water	29.192	3.800	-25.392
03.02	Milieu	38.920	2.163	-36.757
03.03	Natuur en Landschap	72.858	3.211	-69.648
03.04	Natuurnetwerk brabant	1.100		-1.100
	Toegerekende organisatiekosten	14.853		-14.853
	Totaal programma	<u>156.923</u>	<u>9.174</u>	<u>-147.749</u>
04	Programma Economie			
04.01	Algemeen economisch beleid	42.802	18.123	-24.679
04.02	Economisch programma Brabant	7.715		-7.715
04.04	Duurzame energie en energietransitie	4.087	181	-3.906
	Toegerekende organisatiekosten	7.496		-7.496
	Totaal programma	<u>62.099</u>	<u>18.304</u>	<u>-43.795</u>
05	Programma Mobiliteit			
05.01	Mobiliteit	109.670	29.206	-80.465
05.02	Openbaar vervoer	49.457	872	-48.585
05.03	Infrastructuur/provinciale wegen	87.750	17.547	-70.203
	Toegerekende organisatiekosten	15.871		-15.871
	Totaal programma	<u>262.748</u>	<u>47.625</u>	<u>-215.123</u>
06	Programma Cultuur en samenleving			
06.01	Cultuur	24.430	48	-24.382

Overzicht van lasten en baten begroting 2019 (BBV art.17)		Bedragen x € 1.000		
	Lasten	Baten	Saldo	
06.02	Erfgoed	19.762	679	-19.083
06.03	Sociale veerkracht	5.717	84	-5.633
06.04	Sport	3.899		-3.899
	Toegerekende organisatiekosten	3.756		-3.756
	Totaal programma	<u>57.563</u>	<u>811</u>	<u>-56.752</u>
Algemeen financieel beleid				
31.02	Algemene dekkingsmiddelen			
-	Heffing opcenten motorrijtuigenbelasting		257.000	257.000
-	Algemene uitkeringen / decentralisatie-uitkeringen		252.136	252.136
-	Dividenden		31.031	31.031
-	Financieringsfunctie	10.499	66.272	55.773
-	Overige algemene dekkingsmiddelen		10	10
	Totaal 31.02	<u>10.499</u>	<u>606.448</u>	<u>595.949</u>
31.03	Overhead, VPB en stelposten			
-	Geraamde kosten van overhead	58.035		-58.035
-	Geraamde bedrag van de heffing van de vennootschapsbelasting	0		0
-	Stelposten (exclusief onvoorzien)	49.572		-49.572
-	Onvoorzien	1.308		-1.308
	Totaal 31.03	<u>108.916</u>		<u>-108.916</u>
	Totaal algemeen financieel beleid	<u>119.415</u>	<u>606.448</u>	<u>487.033</u>
	Totaal lasten en baten	<u>727.700</u>	<u>692.813</u>	
	Totaal saldo van baten en lasten			<u>-34.887</u>
	Toevoegingen aan reserves	327.091		<u>-327.091</u>
	Onttrekkingen aan reserves		361.978	361.978
	Geraamd resultaat			<u>0</u>

Toevoegingen en onttrekkingen aan reserves		Bedragen x € 1.000	
	Starting	Onttrekking	
Programma 2 Ruimte			
Reserve grondportefeuille de Kempen		50	
Reserve investeringsagenda		3.855	
Reserve ontwikkelbedrijf		2.761	
Programma 3 Natuur, water en milieu			
Reserve natuurbeheer en ontwikkeling		47.207	
Reserve DU bodem		9.142	
Reserve Investeringsagenda		8.861	
Reserve PMWP		24.365	
Reserve natuur en landschapsbeleid		13.470	
Programma 4 Economie			
Reserve Europese programma's		11.764	
Reserve Investeringsagenda		7.477	
Programma 5 Mobiliteit			
Reserve DU verkeer en vervoer/spaar- & investeringsfonds		85.867	
Programma 6 Cultuur en samenleving			
Reserve instandhouding onroerend erfgoed		3.100	
Reserve Investeringsagenda		10.216	
Algemeen financieel beleid			
Algemene reserve			
- Alg.reserve component Overheveling	3.204		
- Algemene reserve doorgeschoven ruimte	42.347	87.967	
- Algemene reserve voorfinanciering	1.500		
- Algemene reserve BA middelen		300	
- Risicoreserve	245	229	
Reserve Essent			
- Immunisatieportefeuille	9.358	9.358	
- Investeringsagenda	5.244	3.948	
- Balansverkorting	30.000		
- Dividend en rentereserve	5.947	31.643	

Toevoegingen en onttrekkingen aan reserves			Bedragen x € 1.000
	Storting	Onttrekking	
Res.Co-financiering Europese programma's	2.390		
Res.instandhouding onroerend erfgoed	2.291		
Reserve RLG	17.315		
Reserve Ontwikkelbedrijf	4.122		
Reserve DU Natuur	63.976		
Reserve DU bodem	6.169		
Reserve PMWP	13.295		
Reserve Spaar- & Investeringsfonds/DU verkeer en vervoer	118.828		
Reserve persoonlijk ontwikkelbudget	860	400	
	<u>327.091</u>	<u>361.978</u>	
Totaal lasten + storting in reserves (a)	<u>1.054.790</u>		
Totaal baten + onttrekkingen aan reserves (b)		1.054.790	
Geraamd resultaat (b/- a)			<u>0</u>

De toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves vinden plaats overeenkomstig de door PS vastgestelde instellingsbesluiten van de reserves.

De onttrekkingen aan de reserves vinden plaats ter dekking van de uitgaven die bij de verschillende programma's in de begroting zijn geraamd.

II Uiteenzetting van de financiële positie

De belangrijkste verschillen tussen de begroting 2019 en de begroting 2018 zijn per productgroep toegelicht in de uitwerking van de programma's van de begroting.

Een gezonde financiële positie van de provincie komt in de begroting en meerjarenraming tot uitdrukking in een adequaat weerstandsvermogen en in een sluitende begroting.

Weerstandsvermogen

Voor een toelichting op het weerstandsvermogen wordt verwezen naar de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing. De beschikbare weerstandscapaciteit van de provincie valt lager uit dan de benodigde capaciteit. De verhouding tussen de beschikbare en de benodigde weerstandscapaciteit blijft binnen de voorgestelde bandbreedte.

Sluitende begroting en structureel evenwicht

Sluitende begroting

Uit de regel "Geraamd resultaat" in onderstaande tabel blijkt dat de begroting precies in evenwicht is. De lasten + de toevoegingen aan de reserves zijn gelijk aan de baten + de onttrekkingen aan de reserves. Daarmee is sprake van een sluitende begroting.

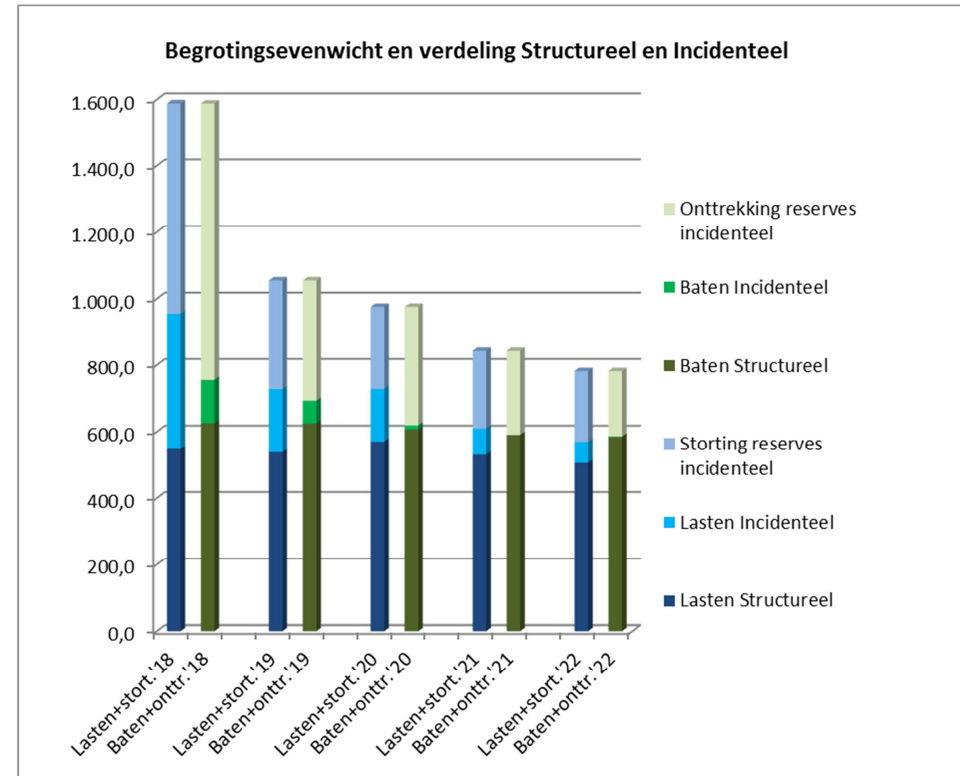
Structureel evenwicht

Om vast te stellen of er naast een sluitende begroting voor het jaar 2019 ook sprake is van een structureel evenwicht, schrijft het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) voor, dat een limitatief overzicht in de begroting wordt opgenomen van de incidentele lasten en incidentele baten. Dit limitatief overzicht van de incidentele lasten en baten zoals bedoeld in BBV artikel 19 is in bijlage 3 opgenomen.

Op basis van dit limitatieve overzicht zijn in onderstaande tabel de incidentele en structurele componenten van de lasten en baten inzichtelijk gemaakt.

Uit de tabel blijkt dat de begroting 2019 structureel evenwicht kent, de structurele baten van de jaren 2019 tot en met 2022 zijn hoger dan de structurele lasten.

In onderstaande grafiek is het begrotingsevenwicht in beeld gebracht. Daarbij zijn de structurele en de incidentele elementen inzichtelijk gemaakt.

N.B. Het BBV schrijft voor dat incidentele lasten en baten, lasten en baten zijn die niet langer dan drie jaar in de begroting voorkomen.

Dit BBV-voorschrift vereist verder dat wordt aangegeven welke toevoegingen en onttrekkingen aan reserves als structureel zijn te beschouwen. In het BBV wordt er in principe van uitgegaan dat alle toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves incidenteel van aard zijn, maar afwijkingen op deze regel zijn mogelijk.

De toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves in de begroting 2019 en de meerjarenraming 2020-2022 worden door de provincie als incidenteel beschouwd.

NB een overzicht van beoogde structurele toevoegingen en onttrekkingen aan reserves blijft daarom achterwege.

Incidentele en structurele lasten en baten													Bedragen x € 1.000			
	Begr.2018			Begr.2019			Begr.2020			Begr.2021			Begr.2022			
	totaal	waarvan: incidenteel	structureel	totaal	waarvan: incidenteel	structureel	totaal	waarvan: incidenteel	structureel	totaal	waarvan: incidenteel	structureel	totaal	waarvan: incidenteel	structureel	
Lasten																
Lasten programma Bestuur	19.681	617	19.064	19.813	150	19.663	15.698	152	15.545	15.486	0	15.486	15.454	0	15.454	
Lasten programma Ruimte	42.964	27.036	15.928	49.140	35.613	13.527	50.727	18.109	32.619	10.236	0	10.236	7.317	0	7.317	
Lasten progr.Natuur, water en milieu	237.020	92.020	144.999	156.923	19.609	137.314	155.170	8.150	147.020	154.834	16.470	138.364	119.564	2.785	116.779	
Lasten programma Economie	79.956	40.393	39.563	62.099	36.336	25.763	26.098	253	25.845	32.170	0	32.170	32.004	0	32.004	
Lasten programma Mobiliteit	423.023	215.179	207.845	262.748	38.859	223.889	295.040	69.808	225.231	222.179	5.382	216.797	228.852	3.630	225.222	
Lasten progr.Cultuur en samenleving	75.504	30.504	45.000	57.563	12.106	45.457	49.346	10.846	38.500	42.931	6.080	36.851	42.906	6.080	36.827	
Lasten Algemeen financieel beleid	76.177	1.057	75.120	119.415	46.757	72.658	136.183	50.578	85.605	131.557	50.691	80.866	123.206	50.656	72.549	
Totaal lasten	A	954.326	406.806	547.519	727.700	189.429	538.271	728.261	157.896	570.365	609.393	78.623	530.770	569.303	63.151	506.152
Baten																
Baten programma Bestuur	165	163	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2	
Baten programma Ruimte	8.350	2.890	5.459	10.449	7.771	2.678	4.370	0	4.370	1.556	0	1.556	790	0	790	
Baten progr. Natuur, water en milieu	17.548	8.220	9.329	9.174	946	8.228	7.995	120	7.875	7.855	0	7.855	8.477	1.000	7.477	
Baten programma Economie	9.154	8.973	181	18.304	18.123	181	194	13	181	181	0	181	181	0	181	
Baten programma Mobiliteit	109.246	86.315	22.931	47.625	26.513	21.112	21.769	559	21.210	9.131	0	9.131	4.811	0	4.811	
Baten progr.Cultuur en samenleving	1.105	300	805	811	50	761	693	0	693	702	0	702	677	0	677	
Baten Algemeen financieel beleid	610.010	22.702	587.308	606.448	14.165	592.283	584.341	11.358	572.984	570.958	0	570.958	570.886	0	570.886	
Totaal baten	B	755.579	129.562	626.017	692.813	67.567	625.246	619.365	12.049	607.316	590.385	0	590.385	585.824	1.000	584.824
Tot.saldo van baten en lasten		-198.747		-34.887		-108.897		-19.008		16.521						
Stortingen in reserves	C	633.843	633.843	0	327.091	327.091	0	247.647	247.647	0	233.159	233.159	0	212.463	212.463	0
Onttrekkingen aan reserves	D	832.590	832.590	0	361.978	361.978	0	356.543	356.543	0	252.167	252.167	0	195.942	195.942	0
Geraamd resultaat (B+D-A-C)		0		0		0		0		0			0			
<i>Totaal structurele lasten</i>			547.519		538.271		570.365		530.770		506.152					
<i>Totaal structurele baten</i>			626.017		625.246		607.316		590.385		584.824					
Structurele baten -/- structurele lasten			78.497		86.975		36.950		59.615		78.672					

Arbeidskosten gerelateerde verplichtingen

In het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) is bepaald dat de arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van een jaarlijks vergelijkbaar volume onderdeel vormen van de uiteenzetting over de financiële positie in de begroting.

Deze verplichtingen zijn ook in de meerjarenraming opgenomen.

Bedragen zijn exclusief indexering (prijspeil 2018).

Ambtelijk apparaat

Vakantiegeld

Met ingang van 2015 is in de Collectieve Arbeidsvoorwaardenregeling Provincies (CAP) is het vakantiegeld onderdeel geworden van het Individueel Keuze-Budget, dat binnen het kalenderjaar volledig moet zijn opgenomen. Daarmee is er ultimo van het boekjaar geen verplichting meer van opgebouwd vakantiegeld.

Wachtgeld en aanvullende uitkeringen aan voormalig personeel (op de eigen payroll)

Van de vroegere wachtgelduitkeringen aan personeel eindigt de laatste wachtgelduitkering in 2017 als gevolg van het bereiken van de pensioengerechtigde/AOW-leeftijd. In 2018 komen deze dus niet meer voor.

Inkomensvoorziening voormalig personeel via uitkeringsinstantie / detachingsorganisatie (werkloosheid, gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid, suppletie en inkomensgarantie)

De Provincie is eigenrisicodragend voor de WW- en de WGA-uitkeringen o.g.v. de Wet Inkomen en Arbeid. Dat geldt uiteraard ook voor het bovenwettelijk deel van de WW. De uitkeringsinstanties die deze voorzieningen uitvoeren declareren de kosten maandelijks bij de provincie.

Voor 2018 wordt rekening gehouden met een totaal volume aan uitkeringslasten van ca. € 315.000, alsmede met de uitvoeringskosten die de uitkeringsinstantie in rekening brengt van ca. € 1000.

Deze verplichtingen zijn meerjarig als volgt weer te geven:

Bedragen x € 1.000	2019	2020	2021	2022
uitkeringen	300	300	300	300
uitvoeringskosten	1	1	1	1

Bestuur

Verplichtingen inzake pensioenen van (voormalig) gedeputeerden (o.g.v. de Wet APPA)

Voor deze verplichtingen is een permanente voorziening beschikbaar. Deze verplichtingen worden hier niet meer opgenomen.

Verplichtingen inzake wachtgeld van (voormalige) statenleden

De vroegere wachtgeldregeling voor Statenleden is inmiddels beëindigd. O.g.v. de overgangsregeling konden alleen Statenleden die bij de afgelopen verkiezingen niet terugkeerden als Statenlid, nog gebruik maken van die wachtgeldregeling. Die verplichtingen zijn in 2017 geëindigd.

Geprognosticeerde balans

De laatste financiële balans van de provincie Noord-Brabant is opgenomen in de jaarrekening 2017. Onderstaand is die balans verkort weergegeven met daarbij de geprognosticeerde cijfers per 31 dec 2018 t/m 31 dec 2022.

Voor wat betreft de vaste activa en de lange passiva zijn deze geprognosticeerde cijfers gebaseerd op de in de BBV voorgeschreven verloopoverzichten.

Een gespecificeerd overzicht van het verloop van de boekwaarde van de vaste activa gedurende de periode 2018-2022, inclusief de daarbij gehanteerde afschrijvingsmethodiek, is opgenomen in de bijlagen 7 t/m 9.

Verreweg het grootste deel van de vaste activa betreft de financiële vaste activa bestaande uit:

- aangeschafte obligaties (voornamelijk uit de opbrengst verkoop Essent);
- de balanswaarde van de deelnemingen (Bijlagenbundel-bijlage 9a);
- de verstrekte geldleningen (bijlagenbundel-bijlage 9c);
- de uitzettingen langer dan 1 jaar (bijlagenbundel- bijlage 9d)

Een gespecificeerd overzicht van het verloop van de passiva is opgenomen in de bijlagenbundel in bijlage 10 reserves, bijlage 11 voorzieningen en bijlage 12 opgenomen geldleningen.

Voor de vlottende activa en de korte passiva kent het BBV ten tijde van de begroting geen regelgeving. Op advies van het Ministerie van BZK is voor deze geprognosticeerde cijfers het gemiddelde van de laatste drie jaarrekeningen aangehouden.

(Geprognosticeerde) Balans A c t i v a	Jaarrekening per 31-12-17	Prognose begroting				Bedragen x € 1 mln	
		per 31-12-18	per 31-12-19	per 31-12-20	per 31-12-21	per 31-12-22	
<i>Vaste Activa</i>							
Immateriële vaste activa	50,4	39,3	29,2	19,6	13,1	8,8	
Materiële vaste activa							
Inv. met economisch nut	74,8	70,5	69,2	65,8	60,2	54,6	
Inv. met maatschappelijk nut	354,4	352,8	381,5	481,9	540,0	608,6	
Financiële vaste activa							
Kapitaalverstrekking	45,3	44,2	44,2	44,2	44,2	44,2	
Verstrekte geldleningen	1.388,4	1.755,5	1.644,1	1.630,5	1.525,2	1.434,0	
Uitzettingen > 1 jr	1.436,5	1.429,7	1.422,7	1.415,4	1.415,4	1.415,4	
Overige Fin.vaste activa	96,3	96,3	96,3	96,3	96,3	96,3	
<i>Vlottende Activa</i>							
Voorraden	150,1	172,2	172,2	172,2	172,2	172,2	
Uitzettingen < 1 jr	918,4	504,9	504,9	504,9	504,9	504,9	
Liquide middelen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	
Overlopende activa	146,5	158,1	158,1	30,5	73,8	125,4	
Totaal Activa	4.661,2	4.623,7	4.522,5	4.461,5	4.445,5	4.464,6	
<hr/>							
(Geprognosticeerde) Balans P a s s i v a	Jaarrekening per 31-12-17	Prognose begroting per 31-12-18	per 31-12-19	per 31-12-20	per 31-12-21	per 31-12-22	
<i>Lange Passiva</i>							
Algemene reserve	385,3	259,7	218,5	169,7	138,1	124,6	
Bestemmingsreserve Essent	2.699,5	2.727,2	2.702,4	2.690,9	2.685,3	2.683,3	
Overige bestemmingsreserves	680,4	579,5	610,6	562,0	580,3	612,3	
Voorzieningen	56,4	57,8	60,1	53,6	56,7	59,3	
Opgenomen vaste geldleningen	23,7	16,9	9,9	2,6	2,6	2,6	
<i>Korte Passiva</i>							
Netto vlottende schuld	78,7	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	
Overlopende passiva	737,3	934,5	873,1	934,7	934,7	934,7	
Totaal Passiva	4.661,2	4.623,7	4.522,5	4.461,5	4.445,5	4.464,6	

Verleende garanties en waarborgen

Buiten de balans worden in de jaarrekening de borg- en garantstellingen toegelicht. Hoewel het BBV geen voorschriften kent om deze ook in de begroting op te nemen wordt onderstaand toch een uiteenzetting hiervan gegeven met het oog op en juist beeld van de financiële positie.

De gewaarborgde geldleningen en de door de provincie afgegeven garanties zijn opgenomen in de bijlage 14.

Verleende garanties en waarborgen	Bedragen x € 1.000		
	Jaarrek.2017	Begr.2018	Begr.2019
Gewaarborgde geldleningen aan zorginstellingen *	0	237	0
Gemeenschappelijk gewaarborgde geldleningen aan het Nationaal Groenfonds**	8.162	3.603	3.773
Overige garantieverplichtingen***	121.776	120.833	113.557
	<u>129.938</u>	<u>124.673</u>	<u>117.330</u>

Toelichting

*Het beleid van de provincie is er op gericht om de gewaarborgde geldleningen aan zorginstellingen onder te brengen bij het waarborgfonds voor de zorgsector (WFZ). Zie bijlage 13a Gewaarborgde geldleningen. In 2017 zijn de laatste gewaarborgde geldleningen naar het WFZ overgegaan.

** De provincie Noord-Brabant heeft een aandeel van 13,1% in de gemeenschappelijk (met andere provincies) gewaarborgde geldleningen aan het nationaal groenfonds. Het aandeel van Noord-Brabant is in bovenstaande tabel vermeld. De specificatie is opgenomen in bijlage 13a Gemeenschappelijk gewaarborgde geldleningen.

***De hier opgenomen bedragen betreffen de door de provincie afgegeven garanties waarop de reeds gerealiseerde aanspraken in mindering zijn gebracht. De specificatie hiervan is opgenomen in bijlage 13b Garantieverplichtingen.

II Kengetallen financiële positie

Het besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten schrijft voor dat in de begroting en jaarstukken een reeks van verplichte financiële kengetallen moet worden opgenomen. Het opnemen van de kengetallen in de begroting past in het streven naar meer transparantie. Tevens wordt beoogd provinciale staten in staat te stellen gemakkelijker inzicht te krijgen in de financiële positie met het oog op hun kaderstellende en controlerende rol.

Daarnaast wordt met de invoering van de kengetallen een verbetering van de onderlinge vergelijkbaarheid en de signaalfunctie beoogd.

De voorgeschreven kengetallen betreffen:

- 1a Netto schuldquote*
- 1b Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen*
- 2 Solvabiliteitsratio*
- 3 Grondexploitatie*
- 4 Structurele exploitatieruimte
- 5 Belastingcapaciteit

* Het BBV kent geen regels voor de presentatie van vlottende activa en korte passiva ten tijde van de begroting. De balanswaarde van de vlottende activa en korte passiva per 31 december 2018 en per 31 december 2019 t/m 31 december 2022 kan op basis van de huidige regelgeving niet eenduidig worden bepaald. Op advies van het ministerie van BZK is voor de waarden van de vlottende activa en korte passiva het gemiddelde genomen van de balanswaarde in de jaren 2015 t/m 2017. Een nadere uitwerking van de kengetallen is opgenomen in de uitwerking van de paragraaf weerstandsvermogen (bijlagenbundel-bijlage 15).

Een benchmark van de kengetallen financiële positie van Noord-Brabant met de andere provincies is opgenomen in de bijlagenbundel-bijlage 16.

Kengetallen financiële positie	Rek. 2017	Begr.2018	Begr.2019	Begr.2020	Begr.2021	Begr.2022
1a Netto schuldquote (ultimo jaar)	-166,9%	-144,7%	-166,7%	-155,9%	-170,9%	-181,0%
1b Netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte leningen	-306,3%	-377,0%	-404,0%	-419,2%	-429,2%	-425,8%
2 Solvabiliteitsratio	80,8%	77,1%	78,1%	76,7%	76,6%	76,6%
3 Kengetal grondexploitatie	8,6%	11,5%	12,6%	14,0%	14,7%	14,9%
4 Kengetal structurele exploitatieruimte	16,8%	10,4%	12,6%	6,0%	10,1%	13,4%
5 Belastingcapaciteit: Opcenten MRB	94,7%	94,5%	94,4%	94,4%	94,4%	94,4%

Ad 1a) Netto schuldquote

De netto schuld weerspiegelt het niveau van de schuldenlast van de provincie ten opzichte van de eigen middelen. De netto schuldquote geeft een indicatie van de druk van de rentelasten en de aflossingen op de exploitatie.

De schuldquote komt voor Noord-Brabant gunstig uit. Vanwege de aanzienlijke omvang van het eigen vermogen is de netto schuld negatief.

Ad 1b) Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen

Om inzicht te verkrijgen in hoeverre sprake is van doorlenen wordt de netto schuldquote zowel in- als exclusief doorgeleende gelden weergegeven (netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen). Op die manier wordt duidelijk in beeld gebracht wat het aandeel van de verstrekte leningen is en wat dit betekent voor de schuldenlast.

Het verschil tussen 1a de netto schuldquote en 1b de gecorrigeerde netto schuldquote wordt veroorzaakt door het effect van de door de provincie verstrekte leningen (zie bijlage 9c Verstrekte geldleningen).

Ad 2) Solvabiliteitsratio

Dit kengetal geeft inzicht in de mate waarin de provincie in staat is aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Onder de solvabiliteitsratio wordt verstaan het eigen vermogen (= reserves) als percentage van het balanstotaal.

Met een solvabiliteitspercentage van 78,1% in 2019 komt de provincie uit op een zeer gezonde vermogenspositie.

Ad 3) Grondexploitatie

Voor de berekening van dit kengetal worden de niet in exploitatie genomen gronden en de bouwgrond in exploitatie bij elkaar opgeteld en gedeeld door de totale baten uit de programmabegroting of jaarstukken en uitgedrukt in een percentage.

Ad 4) Structurele exploitatieruimte

De structurele exploitatieruimte wordt bepaald door het saldo van de structurele baten en lasten gedeeld door de totale baten en uitgedrukt in een percentage.

Kanttekening hierbij is wel dat Noord-Brabant alle mutaties in de reserves als incidenteel aanmerkt. Los van de regelgeving van het BBV hanteert BZK als toezichhouder de regel dat onttrekkingen aan reserves - die bedoeld zijn om afschrijvingslasten van investeringen te dekken - als structureel kunnen worden aangemerkt. Noord-Brabant heeft dat soort onttrekkingen wel, maar presenteert ze niet als structurele component. Als Noord-Brabant dat wel zou doen zou de structurele exploitatieruimte iets hoger uitkomen.

Als de structurele baten hoger zijn dan de structurele lasten bevordert dat de wendbaarheid (flexibiliteit) van de begroting.

Ad 5) Belastingcapaciteit

De belastingcapaciteit van provincies wordt berekend door het aantal opcenten in jaar t te vergelijken met het gemiddelde van het aantal opcenten van alle provincies in jaar t-1 en uit te drukken in een percentage.

Bij het bestuursakkoord "2015-2019- Beweging in Brabant" is besloten dat de provincie gedurende de looptijd van het bestuursakkoord 2015 t/m 2019 vasthoudt aan het opcententarieff van 76,1.

N.B. De ingezette beweging om tot uniforme kengetallen te komen is een positieve ontwikkeling, maar daarbij worden wel de volgende kanttekeningen geplaatst:

- Het BBV bevat geen nadere regels over de normering van de kengetallen m.b.t. de financiële positie. Normering wordt overgelaten aan provinciale staten en gemeenteraden. Verder verwacht het ministerie van BZK een normerende werking door publicatie van ranglijsten en de bepaling van signaalwaarden.
- Daarbij geldt wel dat de interpretatieruimte in het BBV dusdanig groot is dat begrotingen/jaarrekeningen van provincies onderling en van gemeenten onderling zich op basis van dit soort kengetallen moeilijk laten vergelijken zolang het gemodificeerd stelsel van lasten en baten - dat ten grondslag ligt aan het BBV - onvoldoende houvast biedt voor een uniforme en eenduidige uitleg.

Lijst van afkortingen

Afkortingenlijst

A

AFC NP	Agrofood-cluster Nieuw Prinsenland
AHC	Aandeelhouderscommissie
ALM	Asset liability management
AOW	algemene ouderdomswet
APPA	Algemene Pensioenwet Politieke Ambtsdragers
art.	artikel

B

B5	Breda Eindhoven Helmond 's-Hertogenbosch en Tilburg hebben zich verenigd in Brabantstad
BA	Bestuursakkoord
BBV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten
BBMA	Brabant Brede Model Aanpak
BDU	Brede doeluitkering verkeer en vervoer
BIBOB	Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur
BIFN	Brabantse investeringsfondsen nieuwbouwwoningen
bijv.	bijvoorbeeld
BKXi	Een communicatie-instrument dat ervoor zorgt dat de kwaliteit van de infrastructuur betekenis krijgt voor bestuurders. De BKXi geeft in een aantal indicatoren weer hoe de infrastructuur van een organisatie functioneert en hoe deze bijdraagt aan de doelen van de organisatie.
BMN	Brabants mobiliteitsnetwerk
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten
BOM	Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij
BO-MIRT	Bestuurlijk Overleg Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
BPA	Business park Aviolanda
Brabant C	Investeringsfonds voor cultuur en design. Brabant C investeert in projecten van (inter)nationaal niveau om de aantrekkingskracht van de provincie te vergroten.
Brabantstad	Brabantstad is een bestuurlijk netwerk tussen de steden Breda, Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch, Tilburg en de provincie Noord-Brabant.

Afkortingenlijst

Brainport	Brainport, Europese toptechnologieregio van formaat, omvat Zuidoost-Brabant en is de spil van een netwerk dat zich over Zuidoost-Nederland en de landsgrenzen uitstrekt. Kern is de regio Eindhoven
BRAVO	Brabant Vervoert Ons, Bravo is de nieuwe naam voor het openbaar vervoer in Brabant.
Bravoflex	Vraaggestuurde Bus in Helmond
BrUG	Brabant uitnodigend Groen
Burap	Bestuursrapportage
BV	Besloten Vennootschap
bv.	bijvoorbeeld
BVL	Brabants VerkeersveiligheidsLabel
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
BZV	Brabantse zorgvuldigheidsscore veehouderij
C	
c.a.	cum annexis
c.q.	casu quo (als dat geval zich voordoet)
ca.	circa
CAO	Collectieve arbeidsovereenkomst
CAP	Collectieve Arbeidsvoorwaardenregeling Provincies
CBL	Cross Border Lease
CdK	Commissaris van de Koning
CIO	Chief information officer
CO2	Koolstofdioxide
COVM	Commissie voor overleg en voorlichting milieuhygiëne
CSV	Claim Staat Vennootschap
CTO	Centrum topsport en onderwijs
Cubiss	Cubiss adviseert en ondersteunt organisaties die zich bezig houden met vraagstukken rond lezen, leren en informeren
CV	Commanditaire vennootschap
CWF	Creativity World Forum
D	
d.d.	van de datum
d.m.v.	door middel van

Afkortingenlijst

DC	Districts of Creativity
DHZ	Deltaplan Hoge zandgronden Zoet water
DU	Decentralisatieuitkering van het rijk
E	
e.d.	en dergelijke
e.v.	en verder
EFSI	Europees Fonds voor Strategische Investeringen
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EMU	Economische en Monetaire Unie
enz.	enzovoort
EPC	Electrotechnisch prestatie contract
ERAC	European and Regional Affairs Consultants
etc.	enzovoort (afkorting van et cetera)
EU	Europese Unie
EVZ	Ecologische verbindingzones
excl.	exclusief
F	
FIDO	Wet financiering decentrale overheden
fte	full time equivalent
G	
GCC	Green chemistry campus
GGA	Gebieds Gerichte Aanpak
GOB	Groen Ontwikkelfonds Brabant
GOL	Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat
GR	Gemeenschappelijke regeling
GS	Gedeputeerde Staten
H	
ha	Hectare

Afkortingenlijst

HAS	HAS Hogeschool is hét opleidings- en expertisecentrum van Zuid-Nederland in de sector agro, food en leefomgeving op twee locaties: Den Bosch en Venlo
HbM	Havenbedrijf Moerdijk
HbR	Havenbedrijf Rotterdam
HCA	Human Capital Agenda
HOV	Hoogwaardig Openbaar Vervoer
HNP	Huis van de Nederlandse provincies
HTSM	Hightech systemen en materialen
http	Hypertext transfer protocol

I

I&M	Ministerie van infrastructuur en milieu
IBT	Interbestuurlijk Toezicht
i.c.	in casu
i.h.k.v.	in het kader van
i.o.m.	in overleg met
i.r.t.	in relatie tot
i.s.m.	in samenwerking met
i.v.m.	in verband met
ICT	Informatie en communicatie technologie
incl.	inclusief
INPA	Huis van de Nederlandse provincies
Interreg	Interreg is een Europese subsidieregeling, waarbinnen partijen uit meerdere landen samenwerken in projecten op het terrein van duurzame ruimtelijke en regionale ontwikkeling
IPB	Internationaliserings Plan Brabant
IPO	Interprovinciaal Overleg
ISV	Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
i.r.t.	in relatie tot
ITS	Intelligente Transportsystemen

J

JADS	Jheronimus Academy of Data Science
------	------------------------------------

Afkortingenlijst**K**

KIC	KIC InnoEnergy SE is a European company fostering the integration of education, technology, business and entrepreneurship and strengthening the culture of innovation.
km	kilometer
KNR	Konferentie Nederlandse Religieuzen
KOPI	Kwaliteitsvisie Onderhoud Provinciale Infrastructuur
KPI	Kritieke prestatie indicator
KRW	De Kaderrichtlijn Water is een Europese richtlijn die ervoor moet zorgen dat de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater in Europa op orde is.

L

LAB	Logistieke Agenda Brabant
LED	Licht emitterende diode
LCB	Logistics Community Brabant
LIB	Landbouw Innovatie Bureau
LIC	Landbouw Innovatie Campus
LOF	LeisureOntwikkelFonds
LOG	Landbouw OntwikkelingsGebied
LPM	Logistiek park Moerdijk
LVO	Landelijk Verbeterprogramma Overwegen

M

m.b.t.	met betrekking tot
m.e.r.	Milieu Effect Rapportage
m.u.v.	met uitzondering van
m ³	kubieke meter
M&G	Milieu en gezondheid
MAAS	Mobiliteit als dienst
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
MER	Milieu Effect Rapportage
MIPP	Meerjaren integrale planning projectbijdragen
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
MIT	MKB Innovatiestimulering Topsectoren

Afkortingenlijst

MKB	Midden- en kleinbedrijf
mln	miljoen
MOLO	Milieu-overleg lokale overheden
MoU	Memorandum of Understanding
MRB	Motorrijtuigenbelasting
MRK	Museum voor Religieuze Kunst
MvA	Memorie van Antwoord
MW	Mega Watt

N

n.a.v.	Naar aanleiding van
N2000	Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie
Natura2000	Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie
NB	Nota bene
nl	Nederland
NNB	Natuur Netwerk Brabant
NNP	Natte natuur parel
NOC*NSF	Het NOC*NSF is een Nederlandse sportorganisatie met als doel (top)sport in Nederland te bevorderen. Het NOC*NSF ontstond in 1993 uit een fusie van het Nederlands Olympisch Comité (NOC) en de Nederlandse Sport Federatie (NSF).
NOM	Nul Op de Meter
NV	Naamloze vennootschap
n.v.t.	niet van toepassing

O

o.a.	onder andere
o.b.v.	op basis van
o.g.v.	op grond van
ODBN	Omgevingsdienst Brabant Noord
ODZOB	Omgevingsdienst Zuid-oost Brabant
OKB	Organisatie kostenbudget

Afkortingenlijst

OLSP	Oss Life Science Park
OM	Openbaar Ministerie
OMWB	Omgevingsdienst Midden- en West Brabant
OPC	Onderhouds prestatie contract
OP-Zuid	Operationeel Programma Zuid /gezamenlijk subsidieprogramma van Zeeland, Limburg en Noord-Brabant voor activiteiten die degefinancierd worden uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
ORR	Ontwikkelingsmaatschappij ruimte voor ruimte
OV	Openbaar vervoer
P	
P&C	Planning en control
p.m.	pro memorie
PAS	Programmatische aanpak stikstof
PHS	Programma hoogfrequent spoor
PIP	Provinciaal inpassingsplan
PJ	Peta joule
PMV	Provinciale milieuverordening
PMWP	Provinciaal Milieu- en Waterplan
PoC	Proof of concept
PON	Het PON is een instituut dat toepasbare kennis heeft en geeft op het sociale en culturele domein
POP3	Plattelands Ontwikkelings Programma
PPN	Provinciale Perspectiefnota
PPS	publiek private samenwerking
PR	Public relations
PS	Provinciale Staten
PvA	Plan van aanpak
PVVP	Provinciaal Verkeers- en VervoersPlan
PWP	Provinciaal Water Plan
PZEM	Provinciale Zeeuwse Elektriciteits Maatschappij
R	
R&D	Research and development
RAZOB	Regionale afvalverwerkingsmaatschappij Zuid-oost Brabant

Afkortingenlijst

RDW	Rijksdienst voor het wegverkeer
REAP	Regionaal economisch actieprogramma
RIEC	Regionaal informatie- en expertisecentrum (aanpak georganiseerde criminaliteit)
RES	Regionale energie strategie
RIN	Risico index natuurbranden
RIS3	Regionale Innovatie Strategie door Slimme Specialisatie
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RLG	Revitalisering landelijk gebied
ROAM	Regionale ontwikkelagenda's mobiliteit
ROB	Reizigersoverleg Brabant
RRO	Regionale ruimtelijke overleggen
RUDDO	Regeling uitzettingen en derivaten decentrale overheden
RUP	Regionaal UitvoeringsProgramma
RvC	Raad van commissarissen
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
RvR	Ruimte voor ruimte
RvT	Raad van Toezicht
RVV	Reglement verkeersregels en verkeerstekens
RWS	Rijks Waterstaat
S	
SBMK	Stichting Beheer Museum Kwartier
sdg	Sustainable Development Goals
SHK	Ontwikkelagenda Spoor, HOV en Knooppunten
SIF	Spaar en investeringsfonds wegeninfrastructuur
SmartwayZ.nl	Onder de vlag van SmartwayZ.NL (voorheen Bereikbaarheid Zuid-Nederland) werken overheden, markt- en kennispartijen en andere belanghebbenden intensief samen om de bereikbaarheid en de economie van Zuid-Nederland te verbeteren.
SNL	Subsidieregeling natuur en landschapbeheer
SSNB	Stichting Sportservice Noord-Brabant
Stika	Stimuleringskader Groen-Blauwe Diensten
STUW	Stimulering Uitvoering Water (Vervolg op de tweede bestuursovereenkomst met de Waterschappen)
SW	Sociale Werkvoorziening

Afkortingenlijst

T

t.b.v.	ten behoeve van
t.o.v.	ten opzichte van
t/m	tot en met
Taskforce BZ	Taskforce Brabant Zeeland
TC	treasury-committee
TOM	Tuinbouwontwikkelingsmaatschappij
TU/E	Technische Universiteit Eindhoven

U

UN	United Nations
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO, Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur)

V

VAB	Vrijkomende agrarische bebouwing
VBG	Vereniging van Brabantse Gemeenten
VMBO	Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VNO-NCW	VNO-NCW (officieel de Vereniging VNO-NCW) is de grootste werkgeversorganisatie in Nederland.
VPB	vennootschapsbelasting
VRI	Verkeersregelinstallatie
VRN	Voortgangsrapportage natuur
VSO	Voortgezet speciaal onderwijs
VTE	Vrije tijds economie
VTH	Vergunningverlening, toezicht en handhaving omgevingsrecht
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

W

WABO	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
WCF	World creativity forum
WFZ	Waarborgfonds voor de zorgsector

Afkortingenlijst

WGA	Werkhervattingsregeling gedeeltelijk arbeidsongeschikten
Wnb	Wet natuurbescherming
WNRA	Wet normalisering rechtspositie ambtenaren
WNT	Wet Normering Topinkomens
WUR	Wageningen University en Research
WvW	wegenverkeerswet

Z

ZWD	Zuid westelijke delta
-----	-----------------------